COMMODIANI CARMINA

RECOGNOVIT

ERNESTVS LVDWIG

PARTICVLA PRIOR

INSTRVCTIONES

COMPLECTENS

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

MDCCCLXXVIII

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEVBNERI.

CAROLO LEIMBACH

GOSLARIENSI

PRAEFATIO.

Edenti mihi nuperrime Commodiani Carmen Apolegeticum amici nonnulli persuaserunt, ut Instructionum quoque nouam editionem pararem. Itaque cum iam coepissem opus apologeticum typis describere, a consilio editionis institutae sic discessi, ut libellum recognitum loco particulae secundae ponerem; inde autem factum est, ut ea, quae in prolegomenis de libro ms. et de editionibus aliisque subsidiis referre debebam, releganda omitterem in praefationem particulae prioris. Tum uero, quoniam ab initio mihi non fuerat in animo Instructiones recognoscere, cum praesidia certa ad editionem nouam adornandam praesto non essent, paucos locos ex recensione Francisci Oehleri dedi, quae et a uerbis nostrae et a numero ascripto differt. Ea igitur, quae omissa quaeque mutata sunt, nunc addenda atque corrigenda proferantur. Ac primum quidem de Carmine Apologetico dicamus, cuius editionem principem J. B. Pitra, uir et elegantia ingenii et doctrinae copia insignis, anno 1852 in Spicilegii Solesmensis t. I Parisiis (apud Firmin Didot fratres) typis curauit imprimendam e codice in bibliotheca maxima Thomae Phillippsii Middlehillensis adseruato, quem (cf. prolegg. p. XVII) refert 'nuperrime allatum ex Italia, quasi e uetere libraria Bobiensi; scriptum qui-

dem', inquit, 'longobardico charactere, intermixtis tamen apicibus francicis; et iis passim inspersum mendis quibus scatent libri aeuo Carolino antiquiores; sic uno tenore exaratum, ut uel in ea parte, quae carmina continet, nulla sit uerborum, nulla uersuum distinctio; ....in quo inerant nonnulla DD. Augustini et Hieronymi opera: fol. I., Augustini de Vera religione etc... Deinde:

Incipit argumentum Augustini episcopi ad Aypium episcopum (fol. 182r°). Sic inscripto hoc titulo, caetera desunt, pagina uacua; uerso autem folio, sine ulla aut auctoris aut operis inscriptione, abrupte incipiebat cum incondita et indistincta scribendi stribligine:

Quis poterit unum proprie Deum nosse coelorum nisi quem his tulerit ab errore nefando. Errabam ignarus spatians spe captus...'.

Inde a uersu 974 ad finem membrana uetustate ac madore adeo corrosa est, 'ut interdum nil nisi euanidum exstet'. In appendice editionis (I p. 537 sqq.) Pitra addidit specimen criticum Duebneri lectionibus auctum. Sex autem annis post quam editio princeps prodiit, idem uir doctissimus in Spicileg. t. IV p. 227 sqq. Carminis Apologetici caput ultimum (inde a u. 1014 ad u. 1053) auxilio apographi, quod Thomas Phillipps folium ultimum codicis Mediomontani diligentissime scrutatus confecerat, restitutum iterum edidit. Exoptatum uero nuntium de reperto Commodiani nomine attulit, cuius uix fragmina e membrana primum recognoscenti emicare uidebantur. cf. Spicil. t. IV. praef. p. II. — Secuta est commentatio Adolphi Ebert, quae exstat in quinto uolumine actt. soc. litter. Reg. Saxon. (Lips. a. 1868) hac inscriptione: 'Tertullians Verhältniss zu Minucius Felix, nebst einem Anhang ueber Commodians

Carmen Apologeticum'; in ea dissertatione ille scriptor litterarum aeui Christiani Romanarum peritissimus suppellectilem multarum coniecturarum criticam suggessit. Neque minus laudandus est Carolus Leimbach, qui in programmate Schmalkaldensi (a. 1871) de Commodiani Carmine Apologetico scripto perobscuri poetae inlustravit rem metricam, grammaticam, criticam. Proxima est aetate recognitio Hermanni Roenschii a. 1872 edita neque critico solum adparatu adornata sed etiam commentario uberrimo atque luculentissimo; in ea recensenda Hilgenfeldus nonnulla coniectauit in 'Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie a. 1872'. Tandem ea, quae ipse in Philologi t. XXXVI, 2 p. 285 ad 304 de u. 1—200 Carm. Apol. disserui, legentes uelim certiores facere me iam anno 1875 exeunte scripsisse. — Sed iam eos Instructionum locos percensendos esse puto, quos in editione Carm. Apol. nostra cum lectionibus huius nouae emendatis nondum collatos laudaui. Mutanda igitur sunt haec:

praef. p. VII ad u. 11: Legis narrata Instr. *2*, *1*, 21; p. VIII ad u. 37: exercite Instr. 2, *27*, 1; p. IX ad u. 52: Instr.... 2, *15*, 5; p. XI ad u. 71 sqq.: delendum est *incinefacta Instr. 1, 41, 12*; p. XIII ad u. 104: dele *fortunatum Instr.* 1, 2, 12; p. XXIII ad u. 393: lege Instr. 2, *4*, 3; p. XXIV ad u. 421: dele *Instr. 2, 1, 1*; deinde lege: Instr. 2, *33*, 3; p. XXXIII ad u. 784: lege Instr. 2, *39*, 8; p. XXXV ad u. 859 lege: Instr. *2*, *1*, 16 (pro *1*, *42*, 16); p. XXXVII ad u. 919 lege: Instr. 2, *12*, 14; deinde: Instr. *2*, *1*, 28; *2*, *1*, 21 (pro *1*, *42*, 28; *1*, *42*, 21); p. XXXIX ad u. 974 l.: Instr. *2*, *1*, 37; ad u. 977: Instr. *2*, *1*, 40; p. XL ad u. 997 l.: Instr. 2, *2*, 4; ad u. 1004: Instr. 2, *4*, 9, qui locus nunc aliter legitur; ad u. 1006: Instr. 2, *2*, 15; 2, *29*, 12; ad u.

1018: Instr. 2, *2*, 16. 17. Deinde in indice uerborum haec corrigenda sunt: s. u. *abscondere* Instr. *2*, *1*, 1 (pro *1*, *42*, 1); s. u. *aeramen* Instr. 2, *10*, 19; s. u. *Altissimus* Instr. 2, *8*, 3; s. u. *finis* Instr. 2, *4*, 3; s. u. *indisciplinatus* Instr. 2, *16*, 21. *2*, *35*, 11; s. u. *iocundari* 2, *17*, 6; s. u. *namque enim* 2, *8*, 8; s. u. *a longe* dele: *abintus* (Instr. 2, *23*, 2); s. u. *milia* lege Instr. 2, *39*, 8; s. u. *stare* l. Instr. 2, *28*, 10; s. u. *suppetium* l. Instr. 2, *2*, 15; 2, *29*, 12. Cum ex incommodis horum additamentorum legentes molestiam traxerint, nunc, ne occasioni desim, illam commodorum compensatione lenibo. Adferam igitur, ut adparatum criticum augeam, lectiones, quas uiri doctissimi, cum editionem nostram in acta diurna referrent, recipiendas in textum commendauerunt. Atque Hilgenfeldus (cf. eiusd. Zeitschr. f. d. w. Theol. XX p. 565 sq.) u. 2 ingeniose quidem *Nisi quem Iesus* (= ıs̄) *tulerit* coniecit, sed, cum Commodianus 'Christi' nomine sexcenties usus 'Iesum' nunquam adpellauerit, eam lectionem dubito reponere; mihi nunc codicis scriptura *Nisi quem is tulerit* comprobatur, quam B. mihi suasit Dombart (cf. Jenaer Literaturzeitung 1877. N. 52. p. 797). Restituo cum eodem u. 36: *Cur similemus* (deleto *nos*); u. 381: *plurimis*; u. 431: *fas est credere*; u. 435: *satis una*; u. 496 *saeuire*; u. 526 *pro illo et pro nobis*; u. 561 *ast*; u. 913 *Nec se adinueniunt, in quo sint tempore, bruti*. Praeterea eodem loco haec proponuntur: u. 32 *discite, quapropter moriamur nati, prudentes*; u. 943 *exspectant quoniam resurrectionem quae futura*. Iudex autem uerissimus ac doctissimus, cum locos quosdam metri causa emendatos Instructionum ratione laudata impugnet, uelim attendat atque animaduertat hexametros Carminis Apologetici ualde esse numerosos ac minus claudicare, quam uersus acrosti-

chorum, quae carmina uena fluunt pauperiore; acrostichidis enim ratione poeta nimis coercitus fuit. — Deinde ea non sunt reicienda, quae in Zarnkii 'Litterar. Centralbl.' (1877) N. 46 p. 1542 subministrata sunt: dico u. 257: *uentum est* (cf. Instr. 1, 18, 6); u. 794: *ulcus* (cf. Instr. 1, 26, 12); nondum placet coniectura u. 971 *pariter Deo cantant.* — Iamque J. Huemer in 'Zeitschr. f. d. oesterr. Gymn.' a. 1878 p. 29 sqq. mihi persuasit u. 97 *potentiae sese*; u. 164 *adhaesit*; u. 245 *ab Isaia propheta*, u. 885 *ab oriente* esse scribendum, neque u. 23 lectionem 'pinguis opibus' fuisse sollicitandam; itaque nunc placet: *si pinguis opibus sibi sit, si Caesare dignus.* Idem mauult u. 2: *nisi quem quis extulerit*; u. 11 *traditos* (cf. u. 81 dictos, u. 458 edictus) *legis*; u. 89 *post facta probetur*; u. 120 *capiebat*; u. 160 *perdere* (pro *icere*); u. 259 *Dominus ipse cuncta*; u. 689 *qui porcum caederat*; u. 755 *terrena* (uel *terrenia*) *sectantes*: u. 940 *mendacium ibi non est et nemini odium ullum*; u. 958 *exsurgunt et escae parantur*, quo loco nunc placet cum Ernesto Boesser (cf. Fleckeisen, Neue Jahrbuecher a. 1877 p. 792) ad codicis uerba *escae parati* redire. Adest denique Guilelmus Schmitz, qui in opusculis inscriptis 'Zur Lateinischen Sprach- und Litteraturkunde' (p. 167—168) u. 437 pro *iurgiat* collatis formis Plautinis iurigare, obiurigare, purigare, expurigare, expurigatio, perpurigare, eleganter quidem sed praeter necessitatem h. l. *iurigat* uocabulum Commodiano imperat. Haec ad uarias lectiones Carm. Apol. augendas uelim adnotentur; ad praefationis autem alteram partem, quae est de Instructionibus, transire non possum, nisi uiris doctissimis, qui mecum illi carmini operam dederunt, gratias egero quam maximas. Atque nunc quidem ego hoc Carmen Apologeticum ualere iubeo.

DE INSTRUCTIONIBUS.

Editionem Instructionum principem a. 1650 Nicolaus Rigaltius ex apographo uetusti codicis, quod ab Iacobo Sirmondo acceperat, Tulli Leucorum imprimendam curauit; illum codicem Stephanus Baluzius in adnotationibus ad Cypriani opera et ad Lactantii Librum de Mortibus Persecutorum prodidit fuisse bibliothecae Sancti Albini apud Andegauenses eumque librum se saepe ipsum uidisse. Meram editionem principem editiones, quae post Rigaltianam in lucem prodierunt, praebent omnes excepta tamen ea, quam Franciscus Oehler Lipsiae a. 1847 parauit. Sed a. 1709 H. L. Schurzfleischius Supplementa quaedam ad Commodianum (Vitenbergae Saxon.) edidit, quae continent 'curas posteriores, antea non editas in Commodianum Nicolai Rigaltii, quas editioni, quam Tulli Leucorum a. 1650 euulgauit, manu sua additas reliquit'; accesserunt praeterea aliquot Lacrozii et editoris emendationes. Neque praetereamus Dauisium, qui ad calcem Minucii Felicis (Cantabrig. 1712) Rigaltii quidem Commodianum repetiit, sed notis editoris illius suas addidit, in quibus nonnullos locos haud male explicauit atque emendauit. Sed neque ei uiri, quos modo laudaui, neque Oehlerus aut apographum Sirmondi denuo inspexit aut alium librum ms. ad Instructiones emendandas adhibuit. Commodianus uero noster, cum collatione ab Rigaltio publici iuris facta minime diligenter in editionem transscriptus esset, (id quod postea docebimus,) in periculo uersatus est, ne nimis a uera ll. mss. lectione abesset. Iam I. B. Pitra iterum laudandus in excursu ad Carm. Apol. dato (cf. Spicil. t. I p. 543) obseruationes criticas et post caput ultimum (cf. Spicileg. t. IV p. 224 sqq.) Car-

minis Apol. nouis curis recognitum excerptas ex duobus apographis, Leidensi et Parisino, lectiones euulgauit. Quibus usus Ludouicus Kaelberlah 'Curarum in Commodiani Instructiones specimen' (Halis Sax. a. 1877) scripsit, in quo aliquot locos neque eos infeliciter restituit. Equidem primum id egi, ut denuo libros mss., quotquot innotuerunt, in usum nouae recognitionis conferrem. Qua in re ex magna spe deturbatus sum; nam codicem, quem Montfaucon (bibl. t. I 487[a]) 'ex Musaeo Laurentii Pignorii Patauini' attulit, uir illustrissimus A. Gloria, bibliothecae ciuitatis Patauinae praefectus, mihi rescripsit in bibliothecis publicis Patauinis adseruari nullum. Codicem autem Sancti Albini apud Andegauenses non inueniri Lemarchand, bibl. Andegau. praef., per humanissimas litteras me certiorem fecit. Tertium librum ms., qui olim Meermannianus (No. 708) in bibliotheca locupletissima Thomae Phillipps Middlehillensis (No. 1825 insignitus) exstat, Haenelius (catal. p. 861) hoc titulo indicat: 'Commodiani Instructiones per litteras uersuum primas seu uersibus, qui dicuntur acrostichides cum quibusdam aenigmatibus, saec. XI, membranaceus'. Equidem tertiam repulsam tuli, cum is, qui nunc illam splendidissimam bibliothecam possidet, a me acerbissime maiores pecunias exacturus esset, quam quas pendere possem, ut auaritia hominis istius insolentis, qui litteras grandi pecunia uenditat, librum inspicere prohiberer. Descendi igitur ad apographa, quorum alterum, quod Pitram secutus A litt. insigniui, Lugduni Batauorum inter codices Isaaci Vossii est; contuli in meum usum Lugduni a. 1877 commoratus. Alterum (B), quod exstat apud Parisinos, Delisle qua est insignis liberalitate mihi misit, ut uarias lectiones exscriberem. De quibus subsidiis criticis,

cum in iis solis haec recensio constituta sit, non alienum esse arbitror accuratius dicere. *Liber Leidensis* (bibl. s. n. 39) chartaceus saeculi fere XVII ineuntis non sine diligentia perscriptus est; nam librarius correcturas multas codicis archetypi superlitas uel in margine repositas addidit, quae in B desunt; cf. moechus 1, 10, 6, moecha 1, 12, 6, uacho (Baccho) 1, 12, 10, periuro 1, 19, 3 etc.; deinde iis locis, quibus codicis describendi lectiones non agnouerat, proxima ductuum similitudine uerborum uel litterarum formam descripsit. Quin in medio uersu ipsum spatium uerbi, quod in exemplari opinor iam euanuerat, duobus uel tribus locis eadem lacuna indicauit. Iamque nostra de fide ac diligentia librarii sententia confirmatur scripturis quibusdam uersuum finalibus, quibus usus ille, quanquam margine minime coercitus erat, exemplaris describendi modum imitatus est. Speciminis loco pono haec:

	A	uera lectio
	auro	
1, 21, 1	in	in auro.
	semper	
1, 34, 19	uiuere	uiuere semper
	in ante	
2, 5, 7	delinquas	delinquas in ante
	ingruit	
2, 9, 1	hostis	ingruit hostis
	illis	
2, 9, 3	ab	ab illis
	ille	
2, 30, 14	requirit	ille requirit.

Sed is, qui librum descripsit, obscuro Commodiani sermone impeditus uidetur fuisse, quominus uerba exemplaris sui omnia recte intellegeret ac rescribe-

ret, ut apographo Parisino Leidensem plerumque postponerem. Litterae *i* et *e* in c. Leidensi saepissime inter se commutatae, cum mendorum genus idem in B deprehendatur, exemplari librarii tribuendae sunt, sed *a* nonnunquam pro *s* scriptum ipsius librarii peccato. Ac ne quid in describendo libro omisisse uidear, correcturae superlitae uel in margine adnotatae eadem manu scriptae sunt, quae carminum textum exaravit. — Alterum apographum, quod in edendis Instructionibus adhibui, est Parisinum (No. 8304 Mss. Latt. bibl. max.), saec. fere XVI confectum; quo libro, cum carmina Commodiani multo accuratius scripta quam A praeberet, duce ita usus sum, ut plerumque, nisi manifesta obstarent menda, altero libro repugnante lectiones huius codicis praeferrem. Atque exempla uersuum magna cum diligentia scriptorum habemus eosdem locos, quibus lacunae in A quoque indicatae reperiuntur; reperiuntur praeterea similes uel eaedem scripturae uersuum finales, quae exemplaris describendi uidentur fuisse. cf.:

	B	uera lectio
2, 5, 7	inante delinquas	delinquas inante
2, 9, 3	illis ab	ab illis
2, 26, 9	nas lucer	lucernae
2, 29, 12	bis a uo	a uobis
2, 30, 6	tor au	auctor

Lectiones autem Parisinas libro Leidensi praestare ex locis his celeriter occurrentibus cognosces:

<table>
<tr><th></th><th>A</th><th>B</th><th>uera lectio</th></tr>
<tr><td>1, 5, 4</td><td>fecerat illi Pyragmon</td><td colspan="2">fecerat faber illi Pyracmon</td></tr>
<tr><td>1, 17, 7</td><td>luxias</td><td>luxorias</td><td>luxurias</td></tr>
<tr><td>1, 21, 3</td><td>seuere</td><td colspan="2">serena</td></tr>
<tr><td>1, 27</td><td>permoueris</td><td colspan="2">permoreris (acrostich. flagitante)</td></tr>
<tr><td>1, 29, 2</td><td>adhaerue</td><td colspan="2">adhaerere</td></tr>
<tr><td>1, 30, 5</td><td>per</td><td colspan="2">semper</td></tr>
<tr><td>1, 35, 21</td><td>Sancta</td><td>Xancta</td><td>Xanta</td></tr>
<tr><td>1, 35, 22</td><td>solua</td><td colspan="2">solus</td></tr>
<tr><td>1, 38, 1</td><td>recalca</td><td colspan="2">recalces</td></tr>
<tr><td>1, 40, 5</td><td>surificia</td><td colspan="2">sacrificia</td></tr>
<tr><td>1, 41, 19</td><td>nec opitulantes (contra acrostich.)</td><td colspan="2">recapitulantes</td></tr>
<tr><td>2, 13, 1</td><td>serenunt</td><td colspan="2">secernunt</td></tr>
<tr><td>2, 18, 17</td><td>demonstras</td><td>demonstris</td><td>demonstres</td></tr>
</table>

Praeterea cf. I 29, 4—8 uarr. lectiones.

Sequitur, ut pauca de correctionibus in B institutis dicam, quarum genera sunt duo. Nam cum scriptor primarius nonnullas lectiones, quas in archetypo superscriptas uel in marginem relegatas legerat, eodem modo rescripsit, ut exemplaris fidem seruaret, tum alter corrector multas scripturas emendauit, duo carmina priore manu in unum redacta in pristinum ordinem coegit, carmen (I, 18) omissum in extremo codice addidit; comprehendi alteram manum signo B^2 uel B a. m. Neque dubium est, quin librarius alter, qui carmen uere a Commodiano compositum attulerit, codicem aut denuo cum archetypo prioris scriptoris contulerit illudque carmen forte ad calcem reiectum invenerit, aut altero codice usus sit; itaque multum auctoritatis lectionibus secundis (B^2) tribuendum est. Exempla haec subieci:

	A	B	B²	uera lectio
1, 1, 8	uarios	uarios	uanos	uanos
1, 20, 3	defuncti	defuncti	defunctos	defunctos (*teste cod. St. Alb.*)
1, 20, 6	aranurae	aranura	aeramine	aeramine
1, 22, 1	hebetari	habetare	hebetari	hebetari
1, 26, 18	inruitum	inruitum	inritum	inritum
1, 35, 10	Cauete	Cauete	Kauete	Kapite
2, 2, 8	laetanti	laetanti	lactanti	lactanti
2, 2, 19	armantur	armantur	cremantur	cremantur
2, 3, 19	augure	augure	angore	angore
	septies	septies	septus	saeptus
2, 13, 9	Sydere	Sydere	Si fidere	Si fidere.

Restat, ut illam de apographo Sirmondi quaestionem instituamus, ex quo Rigaltius editionem principem dedit. Qua in causa Pitra, qui libros mss. nostros in lucem protulit, recte censuit, B codicem illud esse apographum. Sed aliae mihi adferendae uidentur causae, cum ea, quae ille uir doctissimus de notis Rigaltii aspersis et de lacunis editionis Rigaltianae dixit, non minus in B cadant quam in librum Leidensem; quem ne pro apographo Sirmondi habeamus carmine I, 18 et uu. 4—8 c. I, 29 prohibemur; cf. etiam quae in uarr. lectt. ad II, 15 diximus. At contra apographum Sirmondi cum B libro carmen illud de Ammudate (I, 18) praebet, tum uero Rigaltius uu. 4—8 c. I 29 eodem, quem B seruat, edidit ordine multasque lectiones recepit, quae in libro Parisino altera manu scriptae exstant. cf.:

	B²	ed. Rig.
1, 1, 8	uanos	uanos
1, 20, 6	aeramine	aeramine

	B²	ed. Rig.
1, 26, 8	inritum	inritum
2, 2, 16	flammat Amen (!!)	flammat Amen (!!)
2, 2, 18	cremantur	cremantur *alia.*

Neque in editione principe desideratur diuisio ea carminum II, 15 et 16, quam altera manus in B instituit. Praeterea autem illud notandum est, quod Rigaltii de Ammudatis nomine coniectura maximam partem iam eadem altera manu in fine c. 18 adnotata est; cf.:

B²	Rigaltii adnot.
Ammudates ut Hor. *Tyridates.* *Mithridates. Orondates* ud 2 F Lib. I*) Rex Armenior. Quid *Tyridatem* terreat unice securus	Terminatio Persicam uocem indicat, ut sunt *Mithradates*, *Orondates*, *Tiridates*, Meherdates

Quae cum ita sint, non dubito, quin B sit liber Sirmondianus Rigaltii, quamuis nonnullae lectiones ab illo ex apographo prolatae aliquantulum ab eiusdem libri collatione nostra discedant; sed iis locis parum diligenter Rigaltium scripturam inspexisse uel indicasse adparet ex multis summae incuriae exemplis. Neque enim solum locis quibusdam ualde deprauatis nihil de apographi lectione adnotauit, sed compluribus legentes etiam celauit scripturam ueram, cum ex duabus lectionibus, dico genuinam ac superscriptam uel in marginem reiectam, manuscriptis alteram ex libro Sirmondi profectam indicaret, alteram quasi suo Marte coniectatam statueret. cf.:

---

*) *h. e. Hor. carm. 1, 26, 5.*

	Apogr. Sirm.	+ ed. Rig.	= B.
I 9, 1	abolla	saraballo	arabalo saraballo (*in marg.* abolla)
I 11, 18	aprmutia	Admeti	aprmutia Admeti
I 27, 10	post cineres	reserueris	ne serueris *uel* reserueris post cineres
II 10, 6	aula	arma	arma aula
II 12, 14	deduat	dedicat	dedicat, *in m.* deduat
II 15, 2	tuba praesentem	tot prophetarum	tot prophetarum tuba praesentem
II 16, 22	choros historicos	caros histriones	caros histriones choros historicos
II 23, 12	noma ruit	mors ruit	*mors* uenit noma *ruit*

Quam ab causam scripturas apographi Sirmondi in uariis lectionibus non reposui, sed, ut error tolleretur, equidem grauiora iis locis, quibus nostra collatio contra Rigaltianam pugnabat, iterum iterumque inspexi*). — Sed iam ad aliam quaestionem transeamus, quae est de fontibus utriusque codicis. Ac primum quidem manifestum est A ex B libro altera m. correcto minime propagatum esse, cum lectiones Leidenses nimis recedant a secunda recensione alterius codicis. Neque A ex B nondum correcto descendit; nam in priore parte Leidensis copiosior est

*) Librum ms. Leidensem aliquot ll., ubi de ueritate lectionum a me exscriptarum dubitare coeperam, in meum usum uir illustrissimus *du Rieu* benigne iterum contulit.

lectionibus, quae aut uerae sunt aut uerarum seruauerunt uestigia proxima. cf.:

	B	A	uera lectio
I 6, 17	(medis) erme	Ganymedis, *in m.* (medis) erme	Ganymedis
I 7, 19	frario	fraeno, *in m.* frario	freno
I 10, 6	marhus	(moechus) marhus	moechus
I 12, 6	marha	marha, *in m.* moecha	moecha
I 12, 10	uacuo	uacuo, *in m.* uacho	Baccho
I 23, 14	tura in	tera in, *in m.* tyranni	tyranni
I 30, 20	a surio	asurio, *in m.* usuram	usuram
I 32, 7	a(e)uis (? ?) euntur bachor aulica	censeun turba choraulica, *in m.* censeuntur bachor aulica	censeant turbam choraulicam.

Deinde B[1] non ex A fluxisse concludere licet ex lectionibus his:

	A	B
I 5, 4	fecerat illi Pyragmon	fecerat faber illi Pyracmon
I 24, 22	dabitis	dubiis
I 29,4-9	Ingrate summo etc. Ipse greges pecorum etc. Ipse pars tua etc. Nec istis etc.	Ingrate summo etc. Te qui nescientem protulit etc. Ipse pars tua Ipse greges Nec istis

In hac discrepantia tamen AB[1] libros artissimo adfinitatis uinculo, cuius causam ex communi archetypo ducatur, conecti demonstratur non minus concentu tot tamque grauium locorum, quam errorum communione et transscribendi ratione. Ac prioris

generis omissis exemplis ex altero haec in medio pono:

<table>
<tr><th></th><th>A</th><th>B^1</th><th>lectio restituta</th></tr>
<tr><td>1, 11, 11</td><td colspan="2">amause</td><td>amauisse</td></tr>
<tr><td>1, 17, 16</td><td colspan="2">uatici manti</td><td>uaticinanti</td></tr>
<tr><td>1, 34, 17</td><td colspan="2">lesteus (sic)</td><td>bestius</td></tr>
<tr><td>1, 36, 13</td><td colspan="2">in parua dictatione renascelati</td><td></td></tr>
<tr><td>2, 7, 3</td><td>aurta
strofa</td><td>ꜿu2ꝉa
strofa (sic)</td><td>stropha uestra(s)</td></tr>
<tr><td>2, 23, 18</td><td colspan="2">tuo
die</td><td>die tuo</td></tr>
<tr><td>2, 24</td><td colspan="2">de male</td><td>de malo</td></tr>
<tr><td>2, 39, 12</td><td colspan="2">digni tosi</td><td>dignitosi</td></tr>
</table>

Hoc loco referenda sunt aliquot uerba uel uerborum fragmina in utrumque apographum ita transscripta, ut agnoscamus imaginem uerborum archetypi male intellectorum depictam esse. cf.:

	A	B
1, 7, 8	Zelo *in m.* et ιζo (*sic*)	et ιζo (*sic*)
2, 2, 16	gent eris media par′ tir.′ q seruans	gent ens (*uel* eris) media par tit q seruans

Mirum autem in modum inter se conspirant scripturae titulorum, quorum index in utroque codice praemittitur. cf. S*y*luanus AB 1, 14. de diis deabusque AB 1, 16. cred*u*nt AB 1, 25. de crucis stultitia AB 1, 36. de Ammudate et deo magno 1, 18 deest in AB^1, sed uterque liber praebet spatium unius uersus, quod in B altera manu expletum est. Inscriptio 1, 26 sic legitur

	in A:	in B:
	Repugnantibus aduersus leg.	Repugnantibus aduersus leg[1]*em Christi Dei uiui*[2]
I 37	qui Iud.	qui Iud[1]*aeidiant fanatici*[2]

Praeterea uide quae ad II, 14. 15 de carminum discriptione diximus.

Sequuntur denique Commodianum in utroque apographo eadem miscellanea, quae triginta fere uersus explentes sic leguntur:

appetit
'Melan. est frigidus et siccus ut terra parum
et parum pōt
Et habet haec inuidus et tristis cupidus dextraque
etc.....'

Itaque dubium non est, quin AB ex eodem codice parente propagati sint, quem fuisse Middlehillensem uerisimile est, nam aenigmata illa, quorum Haenelius mentionem facit, agnoscere mihi uideor in sententiis illis miscellaneis. Iam cum Baluzio teste I. Sirmondus apographum suum ex codice Sancti Albini Andegauensis transscripserit, concludere licet, librum ms. olim Andegau. nunc in bibliotheca Mediomontana adseruari. Haec habui quae de subsidiis criticis nouae editionis dicerem.

In plagula utrique libro ms. praefixa haec leguntur: *Commodiani Instructiones per litteras uersuum primas* (A; in B haec uerba desunt). *Gennadius de Viris Illustribus* A *Gennadius de uiris illustribus uixit a. D. 490* B.
Commodianus dum inter seculares literas (A *litteras* B) *etiam nostras legit, occasionem accepit fidei, factus itaque Christianus et uolens aliquid studiorum suorum muneris offerre Christo suae salutis auctori* (*autori* B) *scripsit mediocri sermone quasi uersu aduersus Paganos. et quia patrum nostrorum attigerat litteras* (B; *patrum nostrorum literas* A, *parum nostrarum attigerat literarum* A in marg.; *parum nostrarum attigerat litterarum* Gennad. ed. Migne t. LVIII p. 1068), *magis illorum dogmata destruere potuit quam nostra*

firmare. Unde et de diuinis repromissionibus aduersus illos uili satis et crasso ut ita dixerim sensu disseruit, illis stuporem, nobis desperationem incutiens, Tertullianum et Lactantium et Papiam auctores secutus studentibus inculcauit (AB; *secutus. Moralem sane doctrinam et maxime uoluntariae paupertatis amorem optime prosecutus, studentibus inculcauit.* Gennad. ed. Mign. l. l.)

Gelasius II de libris apocryphis A,

in B haec uerba expuncta sunt, et altera manu haec adiecta:

*Gelasius**) *episcopus Urbis Romae decreto de Apocryphis scripturis, in Concilio Ro. An. Dom. 494.*
opuscula Tertulliani apocrypha
opuscula Lactantii apocrypha
opuscula Africani apocrypha
?
opuscula Posthumiani et Galli apocrypha
opuscula Montani Priscillae et Maxim illae apocrypha
opuscula omnia Fausti Manichaei apocrypha

**Opuscula Commodiani apocrypha* (in margine haec addita sunt: **non legitur apud Gratianum*) —

Sequitur index carminum prioris libri hic:
1. *Praefatio.* 2. *Indignatio Dei.* 3. *Cultura Daemonum.* 4. *Saturnus.* 5. *Iuppiter.* 6. *De fulmine ipsius Iouis* (deest *audite* in AB). 7. *De septizonio et stellis.* 8. *De sole et luna.* 9. *Mercurius.* 10. *Neptunus.* 11. *Apollo sortilegus falsus.* 12. *Liber pater Bacchus.* 13. *Inuictus.* 14. *Syluanus* (AB). 15. *Hercules.* 16. *de* diis (AB) *deabusque.* 17. *De simulacris eorum.* 18. A praebet lacunam unius uersus; in B inscriptionem *de Ammudate et deo magno* a primario librario omissam altera manus addidit. 19. *Nemesiacis uanis.* 20. *Ti-*

*) Cf. tertiam ad opera Gelasii appendicem: Concil. Rom. I c. 5 ('notitia librorum apocryphorum qui non recipiuntur') p. 163 ed. Migne.

tanes. 21. *Montesianis.* 22. *Hebetudo seculi* (AB). 23. *De ubique paratis.* 24. *Inter utrumque uiuentibus.* 25. *Qui timent et non cred*unt (sic). 26. *Repugnantibus aduersus leg.* (sic AB). 27. *Stulte non permoreris Deo.* 28. *Iusti resurgunt.* 29. *Diuiti incredulo malo.* 30. *Diuites humiles estote.* 31. *Iudicibus.* 32. *Sibi placentibus.* 33. *Gentilibus.* 34. *Item gentilibus ignaris.* 35. *De ligno uitae et mortis.* 36. *De crucis stultitia* (sic AB). 37. *Qui Iud.* A. *Qui Iud*[1]aeidiant fanatici[2] B. 38. *Iudaeis.* 39. *Item Iudaeis.* 40. *Iterum ipsis.* 41. *De Antichristi tempore;* finitur hac c. 41 inscriptione index libri I, cf. quae de librorum diuisione ad c. 42 adnotauimus. Incipit iam uterque codex fol. I⁰ Instructionum opus hac inscriptione: *Commodiani Instructiones per litteras* (*literas* A) *uersuum primas.* Diuisione duorum librorum post carm. 41 in AB indicata cum Oehlero *Libri Duo. Liber Primus* reposui; neglexit Rigaltius hunc carminum ordinem.

1) *Praefatio.* u. 1. *Prima praefatio nostra* AB, *prima* edd. omiserunt. — u. 2. *seculi* AB. — u. 3. *fieri, quod discredunt* AB edd. *f. quoniam discr.* Pitra, Spicil. I p. 543. — u. 4. *Ego* A in marg. edd., *ergo* A in text., B. — u. 5 sq. Lacrozius et Dodwellus sic distingunt: *Fana prosequendo. Parentibus insciis ipsis, Abstuli* etc., cf. Schurzfl. Supplementa quaedam ad C. — u. 6. *abstuli me* edd., *abstulit me* AB; errauit Oehlerus, cum scriberet: 'Legere de Lege' dicit pro 'legere Legem' ut infra 1, 47, 1; nam 'de Lege' dictio uerbo 'abstuli' iungenda est. Ait poeta: 'scriptura sacra usus me abstuli legens'; de quo *de* praepositionis usu cf. indic. uerbb. — u. 6 sq. *legendo de Lege. Testificor Dominum; doleo. pro ciuica turba!* Rig.; *legendo* (*de Lege Testificor Dominum*): 'Doleo pro c. t.' Roenschius in commentar. Carm. Apol. p. 218. — u. 8. *pergit periens* L, *perdit periens* A

(sed in marg. *pergens*), B; *perdit pergens* Rig., Oehl., *perit pergens* Dauisius. — *uanos* B² edd., *uarios* A et B¹. — u. 9. *perdoctus* edd., *perdoctus* (in marg. *perdoctos*) A, perdoct$\overset{u}{o}$s B.

2) *Indignatio Dei.* — u. 1. *Dominus* AB, edd., *Deus* Pitra Spicil. I p. 543. — *terrae* AB, edd., Rig. in recens. priore *terraeque* scripserat. — u. 4. *indignátio meá*: de *i* consona uocis 'indignatio' cf. bifarios 1, 24, 11, gazophylacio 2, 14, 12, uid. L. Muell. de re metr. p. 243. — u. 5. *Moysem* AB, *Mosen* edd., *Gens rudis ante Moysen̄* [*iam*] *sine lege morata* Pitra Spicil. I p. 543, sed t. IV p. 225 ad codicum lectionem atque ordinem rediit. — u. 6. *defunctos deos orabant* cod. Sti. Albini Andegau. teste Baluzio ad Cyprian. de Idol. Van. p. 567 (Paris. 1726); *moriẽtes deos or.* A, *morientes d. o.* B. — u. 10. *Omnipotenti* AB, *omnipotens* edd. — u. 12. *spe fortunata* L, *spem fortunatam* AB, *spe, fortunatum* edd.

3) *Cultura Daemonum.* — u. 1. *exornaret* AB, edd., *ornaret* Pitra Spicil. I p. 543. — u. 3. *dimissi* B edd., *demissi* A. — u. 4—6: *Tanta fuit forma feminarum, quae flecteret illos.* ‖ *Ut coinquinati non possunt caelo redire,* ‖ *Rebelles ex illo contra Deum uerba misere* L, . . . *illos, Ut coinquinati non possent caelo redire. Rebelles* etc. edd.; u. 5. *possunt* B, *possent* (in marg. *possunt*) A edd. — *caelo redire*, de datiuo loci cf. praef. Carm. Apol. ad u. 670 et indic. uerbb. — u. 7. *misit in illis* B et in marg. A, *m. i. illos* A edd. — u. 10. *Et tingere lanas docuerunt et quaeque geruntur*; *quaeque* scripsi pro *quaecunque*, cf. Carm. Apol. uu. 742 et 796; *quaecunque* AB edd.; *quaeque* omisso *et* Pitra Spicil. I 543, idem *tingi* proposuit. — u. 13. *recipi* A edd., *recepi* B. — u. 14. *Unde modo uagi subuertunt corpora multa* cod. Sti. Albini teste Baluzio ad Cypr. opp. p. 571, AB.

4) *Saturnus.* — u. 1. *si deus, deus quando* AB, *si deus, quando* Rig., Oehl., *si deus quomodo* Dauis. — u. 4. *monstruosa* B, *monstruosã* A, *monstrosa* edd. — u. 6. *Nec erat diuinus, se deum esse dicebat* AB, *Nec diuinus erat, sed deum sese dicebat* edd. — u. 7. *Iuppiter* AB, *Iupiter* Rig. — post ~~*sensit*~~ (sic) B eadem m. *sorpsit* praebet, *sensit* A, sed in marg. *sorpsit.*

5) *Iuppiter* AB, *Iupiter* Rig. neglecta acrostichidos ratione. — u. 1. *Iuppiter* AB, *Iupiter* Rig. — u. 4. *fecerat faber illi Pyracmon* B, *fecerat illi Pyragmon* omisso *faber* A. — u. 5. *coelum* B. — u. 8. *autor* B.

6) *De fulmine ipsius Iouis audite.* Ex acrostichide *audite* addidi, quam uocem AB edd. omiserunt. — u. 2. *sic* B, *sis* A. — *censet* L, *censit* AB, *sensit* edd. — u. 3. *numquid* AB; Oehlerus in adnotat. pro *cur* maluit: *cum . . . infantes, numquid* sqq. — *erītis* cf. *erīmus* 1, 35, 6, *erītis* 1, 38, 2. 2, 32, 11, *feceritis* 2, 39, 5. uid. Luc. Muell. de re m. p. 365. — u. 4. *agit* L, *capit* AB edd. — u. 5. *aetas* AB; codicem Parisinum iterum atque iterum inspexi, sed nihil de scriptura *actus* legi, quam Schurzfl. in supplem. ad h. l. ex apographo Sirmondi adfert. — *cessit* A, *cess~~a~~it* (sic) B (non *cessat*, quod Schurzfl. testatur). — u. 7 sq. *Iouem tonitruare tu credis* ‖ *Natum sic in terris, lacte caprino nutritum* A, *Natum sic* etc. *nutritus* B, *credis: natus hic . . . nutritur* edd. — u. 9. *deuorauisset* L, *deuorasset* AB edd. — u. 9 sq. Pitra Spicil. I p. 543 acrosticho turbato ita dederat: *Ergo si illum uorasset Saturnus in istis* ‖ *Temporibus, quis* [*iam tunc*] *pluebat illo defuncto*? quem ordinem ipse postea uituperauit. — u. 11. *Praesertim mortali* omisso *si* AB; *p. si m.* edd. — u. 12. *et defecit in ipsis* AB edd., *et ibi defecit* Pitra Spicil. I p. 543. — u. 13. *prophe-*

tauit ante praenasci AB, *prophetauit praenasci* edd., *pr. patre renasci* Pitra Spicil. I p. 543. — u. 15. *historiae per uates* AB edd., *per uates historiae* Pitra l. l. — *confectae* B, *confectae* (in m. *confictae*) A, *confictae* edd. — u. 17. *factus Ganymedis amator* ex secunda recensione Rig., qui in ed. pr. *Alcmenes* pro *Ganymedis* scripserat; *Ganymedis* (in marg. $\frac{\textit{medis}}{\textit{erme}}$) A, $\frac{\textit{medis}}{\textit{erme}}$ B. — u. 18. *Viuis ipse modo simularet* (scil. amorem), *si uiueret ille* L, forte melius: *uiris ipse* cet.; *uiuis* (AB, *uiuos* edd.) *ipse modo similiter amaret, si uiueret ille* AB edd. — u. 19. *coelestes* B. — u. 22. *maeruit coelum* B. — u. 26. *autoritate* B.

7) *De septizonio et stellis.* — u. 2. *Ex eo quid forte Iouem experitis orandum* L, *forte* i. e. ualde; *Ex eo quod* (*que* edd.) *Iouem experitis* (*expetitis* Dauis. Oehl.) *orandum* AB. — u. 3 sq. *Saturnus fertur ibi, sed stella non ille: effugit* ‖ *Expulsus a Ioue. Aut Iouis in stella credatur?* L, *non ille* ‖ *Effugit expulsus* AB; *sed stella, nam ille* ‖ *Expulsus* cett. deleto *effugit* Rig., *sed stella; nam ille effugit* cett. Oehl. — u. 5. *qui* edd., *quoque* AB. — *solusque* AB, *solique* edd. — u. 6. *auem mortalem* AB, *Venerem almam* edd. — u. 7. *Ipsis in* (*in* deest in AB edd.) *sideribus aut Mars cum ista* (scil. Venere; *ipsa* AB edd.) . . . . *nominetur aduliscens?* respiciens u. 5 (aut Iouis in stella credatur?) correxi; *maritali; deus nominatur aduliscens* Rig., *maritali? deus nominatur aduliscens.* Oehl., *m., d. nominatur ulciscens* Pitra Spicil. I p. 543. — *deprehensus* (*depraeh.* A) B, *deprensus* Oehl. in adn. — *Zelo* (in marg. *et ilo*) A, *et elo* B; *nominetur* AB. — u. 9. *Onimium* (sic; *n* supra *m*) (in marg. *omnium*) A, *o nimium* B[2], *omnium* B[1]. — *moechos* L, *marhos* AB, *Maios* Rig., *Magnos* Oehl.;

cf. 1, 10, 6 *moechus* / *marhus* A, *marhus* linea subscripta B; 1, 11, 2 *marhia* AB; 1, 12, 16 *marha* (in m. *moecha*) A, *marha* B, quibus locis non dubium est, quin *moechus moecha* legendum sit, quae lectiones cum scripturae similitudine defenduntur tum flagitantur locorum sententia. — u. 10. *totam mundi naturam* edd., *tota m. naturam* A, *tota m. natura* B. — u. 11. *In uulnera positi* AB edd., *in uulnere p.* Pitra ad Carm. Apol. u. 334 dedit. — *sub fata* (in marg. *facta*) A edd., *sub facta* B, *sub fato* Oehl. in adn.; sed cf. indic.
~~*o nimium*~~ [2]
uerbb. s. u. *sub.* — u. 12. *obscoeni* A, *obscaeni* B[1] (sic), uerba superscripta eadem manu expuncta sunt, cf. u. 9. — *curiosi* AB Rig., Oehlerus cum Dauisio *furiosi* scripsit. — *impiae uitae* edd., *impii uitae* A, *impii uita* B. — u. 13. *mortales* A edd., *mortalis* B. — *terribiles* edd., *terribilis* AB; *omnes* edd., *omnis* (in marg. *o nimis*) A, B; *fortes* edd., *fortis* AB. — u. 15. *bis sena* B, *bissena* A. — u. 16. *tum* edd., *tam* AB. — u. 17. *Et denique uadunt in piscibus : tu quoque probabis?* AB, *Et d. uadunt* (*euadunt* Oehl.) *in piscibus, coque probabis* (h. e. non esse deos coquina ipsa probabit) edd., . . *uad. i. piscibus: tu coque pr.?* Pitra Spicil. IV p. 225. — u. 18. *Lex sine lege* (i. e. fatum) *fugat astra: quod uult esse, ualebit!* L, *L. s. l. fuga uestra quod u. e. ualebit* AB edd.; olim malui: *L. s. l. fata uestra:* cett. — u. 19. *freno* edd., *fraeno* (in marg. *frario*) A, *frario* B. — u. 20. *Ipsi quod uultis erit;* AB, *I. q. u. eritis* edd. — u. 21. *quo modo* AB, *quod modo* edd.

8) *De Sole et Luna.* — u. 1. *nobis* AB, in marg. *uobis* A. — u. 2. *Erratis: quae ego prius, putatis oranda* L, *Erratis quod ego prius, put. or.* AB Rig., *quod ut ego prius, p. o.* Dauis. Oehl. — u. 5. *locauit*

edd., *locauitque* AB. — *saeclis* (h. e. temporibus, quae Sole et Luna constituuntur); *seclis* (in m. *stellis*) A, B; *stellis* edd. — u. 6. *antiquus* B, *antiquis* (in m. *antiquus*) A. — lacunam suppleuit Oehl. sic: *Errorem antiquus* (sc. Moses) *quin cum uideret, notauit.* — u. 10. *Vos autem seducunt sacerdotes pauci praui* L, *praui* uersus uocabulum ultimum, quod in marginem redundauerat (cf. A et Instr. 1, 17, 1: deludunt uos pauci scelerati uates inanes), suo loco reposui; . . . . *sacerdotes pauci* B edd., *sacerdotes pauci* et in margine *praui* A. — u. 11. *Numina* (A, *nomini* B) *qui dicunt aliquid morituro prodesse* AB, *Numinis quid* (*qui* Dau. Oehl.) *dicant aliquid morituri prodesse* Rig. — u. 12. *Accedite Legi et discite et dicite u.* L, uoce *discite* ex margine codicis A repetita. *Accedite legis et dicite* (in
legis
m. *discite*) *uerum* A, *Accedit* ~~*ueris*~~ *et dicite uerum* B, *Accedite, legite et discite u.* edd.

9) *Mercurius.* — u. 1. *fiat* B edd., *fuit* (in marg. *fiat*) A, *fit* Oehl. in adn. — *saraballo* Rigaltium secu-
alo
tus ad codicum fidem restitui; *saraballo,* in m. "*abolla*"
arabalo
A, *saraballo* in m. *abolla*" B; *abolla* (i. e. chlamyde) Oehl.; saraballum h. l. signif. 'Turban', de qua notione cf. Kaulen, Handb. z. Vulg. p. 37. — u. 2. *galea, et ala pinnatus* L, *galea et palam* (AB) *pinnatus* A, *primatus,* quod a m. in *pinnatus* correctum est, B; *galeam aut* (*et* Oehl.) *pileum pinnatus* (*pennatus* Oehl.) edd. — u. 3. *cum,* quod deest in AB, Rigaltius interposuit. — u. 4. *properanti*: A in textu *pauperenti* et in m. *proper*. . . praebet; *pauperenti* B, *pauperculi* edd. — u. 5. *uos extunc* AB edd., *uos tunc* Oehl. in adn. — *parati* A edd., *parato* B, et in m. A. — u. 6. *quoniam* edd., *quo* AB. — u. 7. *tunc* AB, *nunc* edd.

10) *Neptunus.* — u. 2. *regit* AB, *gerit* edd. — u. 3. *Patet esse deum! Cumatile illi parate!* retinui codd. lectionem, nisi quod *cumatile* pro *cumatilem* scripsi, *Patet esse deum cumatilem illo paratu* edd.—
ci
u. 5. *caementarius* edd., *coementarius* A, *cimentarius* B. — u. 6. *Non moechus et ipse?* cf. uarr. lectt.
moechus
1, 7, 9; *non marhus et ipse* A, *non marhus e. i.* B; pro *moechus* Rig. *Maius* coni., *Magnus* Oehl., qui post 'ipse' non interpunxit. *Num Magnus et ipse Viuere* cett. olim Oehl. legerat. — *quid* Oehl., *quod* AB Rig. — *structuram gerebat* L, *structura g.* AB Rig., *structura merebat?* Oehl.

11) *Apollo sortilegus falsus.* — u. 1. citharae deum: *cytharae d.* AB, *citharoedum* edd. — u. 2. *moecha* L, cf. uarr. lectt. 1, 7, 9, *marhia* AB, *Maia* Rig., *Magna* Oehl. — u. 3. *structuram secutus* L, cf. opera maligna sequentes Carm. Apol. 182, antiqua sequatur ibid. 530, azyma sequitur 689, et indic. uerbb. s. u.
ura
'sequi'; *structuras secutus* A, *structura s.* B, *structor obsecutus* edd. — u. 7. *fallitur qui* Oehl. in adn., *falliturque* Rig. — u. 8. *uerberis* A in text., *uerbenis* A in m., B, *ueruecis* edd. — *scire bicorde* A. — u. 9. *enim* AB edd., *exin* Oehl. in adn. — u. 10. *Torruit* edd. ex correctura Rigaltii, qui in textu *terruit* (AB) edid. — u. 11 sqq. *Ille prior tum* (*tu* AB) *qui debuerat deam* (*deum* AB edd.) *amauisse* (*amause* AB), *Lasciuientemque Daphen* (*Daphnem* AB) *sic coepit amare Et amens* (*tamen* AB edd.) *insequitur, dum* (*tum* A) *uult uiolare puellam* (AB) L. Locus obscurus sic explicandus uidetur: ille, qui repulsa lata priusquam ad uirginem mortalem descenderet deam debebat amplecti, Daphnen sic (sc. repudiatus) et amare coepit et amens insecutus est etc.; *Illa prior,*

quae debuerat deum amauisse . . . . puellam edd. librorum auctoritate nimis neglecta; *Illa purior, quae respuerat* Oehl. in adn. — u. 17. *gens* edd., *genus* AB. — *biuio triti* L, forte *uitio* (i. e. deorum) *triti*; *bizo tristi* A, *biyo tristi* B, *uictu tristi* Rig., *typho tristi* Oehl.; Pitra Spicil. IV p. 225 haec adnotauit: graecissat more Africano Commodianus *ἀπὸ τοῦ βίου.* — u. 18. *A primitia* cod. Sti. Albini apud Baluz. ad Cypr. Opp. pag. 568, Oehl.; *Admeti* et in marg. *Aprmutia* A, *aprmutia* et in m. *aduerti* B, *Admeti*
aduerti *Admeti*
Rig. Dau. — *pecora* deest in ed. Schurzfl. — *refertur* AB edd. praeter Oehl., qui *fertur* legit. — u. 22. *praesciisset* B, *praescisset* et in m. *praecessisset* A.
precessisset

12) *Liber Pater Bacchus.* — u. 2. *Ioue et Proserpina* Dau. Oehl., *et* omis. AB Rig. — *Titanes* B, *Titanas* A edd. — u. 3. *Exspirauit* AB, *expirauit* edd. — pro *enim* Oehl. *exin* in adnot. proposuit. — u. 5. *fato* A edd., *flato* A in marg., B. — *redditus* AB edd., *redditur* Oehl. in adn. — u. 6. *percipit* edd., *praecipiet* A, *percipiet* B. — *hunc* Oehl. in adn., *hoc* AB edd. — *moecha* A in marg., *marha* AB, *Maia* edd. — u. 7. *partu* A, *partu* uel *parta* B, *partum* edd. — u. 9. *Dionysus* edd., *Dionysius* AB. — u. 10. *Baccho* L, *uacuo* in margin. *uacho* A, *uacuo* B edd. — u. 11. *Bacchantur et illi* AB edd., sed sub textu *ut illic* (in uacuo) Oehl. coni. — u. 11 sq. *aut heri calones mimi Eronisque tutores* L, *aut periculones Minermonisque sutoris* AB, *aut periculones Mimnermonisque sutores* Rig.; idem praeterea *Mimnermomerique sutores* ('qui ex Mimnermi et Homeri carminibus in alium sensum consutis et concinnatis risum captabant in theatris') coniecit; *aut periculosae Mimallonesque sorores* Oehl., qui cum edd. uersum 12 antecedentibus iun-

xit. — u. 14. pro *dicturos* mihi placeret *dicendo.* — *numen* A edd., *nomen* B. — u. 15. *rudes* AB, *uides* edd. — *sic* (h. e. proludendo, fingendo, fallendo) *mille* L, *simile* AB edd. — *uincentes* AB, *uiuentes* edd. — u. 16. *permutati* B, *permutati* in m. *moti* A, *permotati* edd. — u. 17. *debuere* L., *debere* AB, *dedere* edd.

13) *Inuictus.* — u. 1. *petra* edd., *patre* AB. — u. 2. *ergo terreno* L, Commodianus enim dicturus est: Si inuictus (Mithras) de petra natus deus habetur, non diuino neque caelesti uos dedistis, sed mortali ac terreno (cf. u. 6: 'terrenus utique fuit'): date uos ei, qui prior est. Iam si petra deum superauit, ad petrae creatorem procedendum est. Quod argumentum a lectione nostra non abhorrere supersedeo multis demonstrare; neque codicum scripturae aduersantur; cum *ergo retm̄o* in AB legatur; pro *retmo* A in m. *rogo* praebet; *ergo retro* edd.; pro *terreno* olim non displicuit *eremo*; — *uos dedistis* : *date priori!* L, *uos de istis* (sc. petris) *date priorem* AB edd. — u. 5. *unquam, non* B, et in m. A, edd., *numquam non* A in uersu; *esset utique, non* Rig. in adn. — u. 6. *monstiuora* AB, *monstruosa* edd.

14) *Siluanus.* — u. 1. *apparuit* AB. — u. 3. *quoniam* edd., *quoq* A, *qūō* B. — *Nam* (= sed) *forte* edd., *non f.* AB. — u. 4. *uenalem* A edd., *uanalem* (uaenalem?) B. — *dominum* AB edd., *deum* Rig. coni. — *empseris* A edd., *impseris* B. — *illi* edd., *ille* AB; Rigalt. distinxit: *dominum, cum empseris illi* (sc. fistulam). *Aspice* cett. — u. 7. *quaere* edd., A (in m. *quaerere*), *quaerere* B. — Ut in seqq. *duat* (L) legamus, monemur cum glossatoris cuiusdam lectione 'donat', quae in A adseruatur, tum simili forma *deduat,* quae II 11, 14 in utriusque codicis correctura exstat; *diat* (*donat*) A, *diat* (*docet*) B, *diat* Rig., *sciat* Vonckius Lectt. Latt. I p. 74, *dicit* Dauis., *docet* Oehl.

15) *Hercules.* — u. 3. *mens* Rig., *mons* AB, *gens* Oehl. — *indocilis quoque* AB edd., *indocilisque* A in marg. — u. 4. *absentis Tonantis* AB, *absenti Tonanti* edd. — u. 5. *uouerunt* A in marg., edd., *uoluerunt* AB. — *inepto ut deo* (sc. Herculi) AB, *inepti ut deo* edd.; Commodianus h. l. in enarranda historia errauit, cum homines diceret non Ioui absenti hostias uouisse, sed Herculi (inepto [AB] ut deo orando) Iouis (AB) hostias mactauisse absentis, qui auxilio non fuisset. — u. 6. *Laetandas aras* AB, *lactantes a.* edd., *litandas a.* Pitr. Spic. IV p. 225 coni. — u. 7. *pro rectis* (sc. aris) *de uetusto more colantur* (sc. arae) L, de dictione 'pro rectis colantur' cf. Carm. A 1008: quos pro magno colebant; *prorepsit* (in m. *rexit*) A, *prorexit* B, *colatur* AB, *prouenit....colatur* edd., *prouenit ut...colatur* Oehl. in adn.

16) *De dis deabusque.* — *diis* AB. In carmine hoc AB quidem post uersum quartum imperfecti uersus spatium inserta *I* littera indicant, sed cum argumenti nihil desideretur, manifestum est librarium quendam utroque et tituli et acrostichi loco *i* litteram redundantem intexuisse, ut sui temporis orthographiae rationem haberet. — u. 2. *genesis* AB, 'forte *geneseis*' Pitra Spicil. IV p. 225. — *uobis* B, *nobis* A. — u. 4. *utrimque* edd., *utrumque* AB; post hunc u. in AB unius uersus lacuna exstat, de qua iam supra dictum est. — u. 5. Inter *si* et *tribuunt* in AB spatium quattuor uel quinque litterarum interest. — *genesis* B edd., *geneses* (in m. *sis*) A, *geneseis* Pitr. l. l. — u. 8. *Aut* AB edd. praeter Oehl., qui *at* scripsit. — u. 9. *Furiam, iram caelestem* L, *Furiā ma c.* AB, *Fariam una caelestem* Rig., *Furiam unâ Caelestem* Oehl., qui 'Caelestem' aliam deam adfert. — u. 10. *uirgines* (in m. *nis*) A edd., *uirginis* B. — *coniuges* B edd., *coniungere* A. — u. 11. *daemonia*

(*doemonia* A) *fana* AB spatio aliquot litterarum intercedente. — u. 13. *rationem*: *raoem* (sic) B. — u. 14. *in ultima terra* AB, *in ultimas terras* edd.

17) *De simulacris eorum.* — u. 2. deest aliqua uox uersui; forte *inanem* ex u. superscripto repetendum est. Pitra Spicil. I p. 543 *dum quaerunt* [*mercede*] *uitam* coniecit. — u. 3. *aliis* B edd., *ali is* (in m. *as*) A. — *ex se* Oehl., *esse* B edd. — pro *sub mysteria* Oehl. in comm. *sub mysterio* coni., sed cf. indic. uerbb. s. u. 'sub'. — *falsum* AB edd. praeter Dau., qui *sanctum* proposuit. — u. 4. *Indissimulantes* AB, *Inde simulantes* edd. — *concussi* AB, *concuti* edd. — *numine* A edd., *nõie* B. — u. 5. *maiestatemque* AB edd., *maiestateque* Oehl. in comm. — u. 6. *dites moechos* L; locum restitui ex librorum AB scriptura *didemarios* coll. lectt. 'marhus marhia' pro moechus etc. scriptis. Rigaltius legit: *Dindymarios* omisso uocabulo *saepe*, quod Oehl. restituit; olim putabam legendum *diadematos* uel *diademarios*. — u. 7. *Luxurias* edd., *luxias* A, *luxorias* B. — *in eunt* (superscr. *ineunt*) B. — u. 8. *parca* AB, *spurca* edd. — *bipenne* A, *bipenne* corr. in *bipinne* B. — u. 9. *Cum doctrinam suam* (*doctrina sua* AB) *seruant, quid corpore* (*quod cruore* AB) *sanant?* (h. e. allidunt dorsa sua) L, *Cum doctrina sua seruant, quod cruore sanant* edd., in comm. Oehl. *C. doctrinae suae seruiunt, quod cruore s.?* coni. — u. 10. *Respicite, quoniam nonnullos numine cogunt* L, *Respicite* (A, *respuite* B) *quo* (AB, *quod* A in m.) *non illos nomine* (B, et in m. A; *numina* A) *cogunt* edd. — u. 11. *Ipsi* AB, *ipsis* edd. — u. 14. *supplicem* L, *supplice* AB, *simplicem* A in m., edd. — *ne* AB, *ni* edd. — u. 16. *ut* AB Oehl., *et* Rig. — *uaticinanti* A in m., edd., *uatici manti* AB. — *prodiit* (sc. res) *falsa*

L; de consecutione neglecta (prodiit, credatur) cf. indic. uerbb.; *prodit falsa* AB, *prodenti f.* edd., *f. prodenti* Rig. coni. — u. 17. *locuta* A in m., *locutus* in uersu; *locutus* (a *supra* u) B.

18) *De Ammudate et deo magno.* Hoc carmen, quod A omisit, in B ad calcem reiectum et altera manu perscriptum est; idque genuinum esse cum genere dicendi, quod sermoni ceterorum carminum tanquam lac lacti simile est, tum artis metricae ratione nobis comprobatur. Atque in retractandis his de natura deorum fabulis quid Commodiano magis dignum est illo carmine de Ammudate composito! Accedit, quod in indice *pr. m.* scripto et libro priori praemisso numerus articuli XVIII pr. m. indicatus est, cui librarius alter postea titulum ascripsit; unde fit, ut illo loco eius codicis, ex quo liber Parisinus transscriptus est, carmen exstiterit. Neglexerunt opinor librarii poema hoc Ammudatis, cum nomen ac naturam dei ignobilissimi ignorarent. Neque nostris temporibus quisquam est, qui certi aliquid professus sit de origine dei ignoti, patria, cultu. Sed ne locum praeteriisse uidear, dum uiri docti probabilius aliquid exquirant, ea referam, quae Carolus mecum Hamannus u. d. de Ammudate communicauit. ʿDe deo Ammudate cum uniuersa antiquitas nihil memoriae prodiderit, sane difficilis est quaestio, quis et qualis ille fuerit. Ne de etymo quidem uocabuli pro certo adfirmare licet, utrum a Semiticis linguis petendum sit an ab Indogermanicis. Mihi quidem uidetur Ammudates originem trahere e uoce עַמּוּד (ảmmûd) id est columna, qua re antiquitus homines uti solebant ad diuinum numen significandum; columna enim denotat τὸ ἑστὼς καὶ μόνιμον τοῦ θεοῦ, ut ait Clemens Alexandrinus, Strom. I, 25,

et erat antiquissimis temporibus quoddam simulacrum dei solaris. Quod etymon si genuinum est, Ammudates quidam deus solis uel lucis fuit, uelut Baal, Hercules, Mithras.' Sed iam ad carmen redeamus, quod extra ordinem in extremo codice Parisino (fol. 35) legitur. — u. 7. *aut* edd., *ut* B^2. — u. 9. *seducit* edd., *seducunt* B^2. — *falsa* B^2, *false* edd. — *prophetans* B^2 (*prophetant* Pitra ex ms. dedit). — u. 11. *Erumpebat enim uenis* B^2, *Erumpebant enim uoces* edd. — *mutata* B^2 edd., *motata* Oehl. in comm. — u. 14. *quot* B^2, *quod* edd. — u. 16. *uiniuoraces* intellege sacerdotes dei. — u. 18. *gestabant* h. e. colebant. — *deperdere* L, *perdere* B^2 edd., *dementes perdere* Pitra Spicil. I p. 543. — *uultis* edd., *uoltis* B^2.

19) *Nemesiacis uanis.* — u. 1. *Virbium* L, *uirum*, in m. *uirium* A, *uirium* B, *uirum* edd.; hoc l. nomen proprium desiderari ex uerbis hisce 'colere talem aut Dianam dicere lignum' adparet; neque uero deae nemoris numen quodlibet coniungi potest, sed solus deus nemoris ac uenationis Dianae similis uel eiusdem deae sacerdos, quem esse *Virbium*, antiquissimum Regem Nemorensem ac sacerdotem Dianae in nemore Ariciensi cultae, codicum scriptura probatur. — u. 2. *Et* B edd., *aut* A. — *aut Dianam* A edd., *audianā* B, *aut diuam* Gothofredus in adn. ad Cod. Theodos. XIV 7, 2. — *lignum* A edd., *lignium* B. — u. 4. *Ex antro* L, *ex arte* A edd.; emendationis uestigia agnoscere mihi uideor in scriptura *ex a*^{r}*rte* B; lectio restituta commendatur loco Maximi Taurinensis Serm. 32 (cf. Galland. bibl. IX 401) hoc: 'Cum *cellam* ingressus fueris, reperies in ea pallentes caespites mortuosque carbones — si ad agrum processeris, cernis aras ligneas et simulacra lapidea — cum maturius uigilaueris et uideris saucium uino

rusticum, aut *Dianaticus* aut aruspex est' etc. — *ficte* A edd., *fincte* B. — *quod* AB Oehl., *quid* cett. edd. — u. 5. *deum agit* L, *dum agit* AB edd. — *pascit*
a
edd., *poscit* A, *pøscit* B. — u. 6. *Incopriat* A edd.,
r
incopiat B. — u. 7. *adplicatque* Gothofr. l. l. — *simili collegio facto* B edd., *simili collegia facto* (? uel *facta*) A. — u. 8. *deam* (Nemesin scilicet) Gothofr. l. l. — *adornat* AB, *adornet* edd., cf. 1, 21, 5 ut saluant AB. — u. 9. *Ipse* AB edd., *Ipsa* Oehl. — u. 10. *libet* B edd., *liber* A. — pro *eum* Oehl. *deum* in adn. coni.; *eam* Gothofr. l. l. — u. 11. *asse* (= axe) L, *a se* AB edd., *ac se* Oehl. in comm. — u. 12. *afflatum* AB edd. — *numine* B in m., edd., *nōie* B, *no-*
i
mine A. — u. 15. *uiges* edd. A (in m. *urges*), *urges* B.

20) *Titanes.* — u. 1. *Titanias* (cf. tacitas u. 2)
tutanos[2]
L, *Titanis* A, *titania*[1] B, *Tutanos* edd. — *dicitis* edd.,
itis[2]
A (in m. *dictus*), *dictus*[1] B. — u. 2. immites tacitas (sc. defunctas, cf. u. 5: non loquuntur); *aut mutas*
immites[2] *o*[2]
tacitas A; *aut mutas tacitas*[1] B; *immites tacitos* Rig., *Ita Mutae Tacitae* („nam Lares Mutae Deae filii") Dauis., *immotos tacitos* Oehl. — *aediculis* A, *aediculos* (*o* corr. a. m. in *i*) B, *aediculas* Rig., *aediculae* Oehl. — *facta* AB, *ficta* edd. — *Adoratis enim stulti malo leto defunctos* cod Sti. Albini teste Baluzio ad Cypr. opp. p. 567, edd., *laeto defuncti* A, *laeto defuncti* (corr. a m. in *defunctos*) B. — u. 6. *aeramine* edd., *aranu-*
aeramine[2]
rae A, *aranurae*[1] B. — u. 7. *eos* B edd., *Deos* A.

21) *Montesianis.* — u. 1. *Monteses deos dicitis* c. Sti. Albini, cf. Baluz. ad Lactant. de Mortib. Persec.

et
11, A Oehl., *montes* ~~*is*~~ *deos* B, *montes et d.* Rig., *montes esse d.* Oehl. in comm. — *dominentur* edd., *nomi-*
d[2] ~~d~~[2] *auro*
nentur A, *nominentur*[1] B. — *in auro* edd., *in* A,
g[2]
in *a~~t~~ro*[1] B, *in aruo* Sirmondus et Rig. ed. pr. — u. 2. *obscurati malo* AB[1] edd., *obsecratis* uel *oblectatis male* B[2] supr. lin. — *iuuantes* edd., *iurantes* AB. — u. 3. *serena* B edd., *seuere* A. — *maneret* AB, *manerent* edd. — u. 5. *saluant* AB, cf. 1, 19, 8 ut adornat; *saluent* edd. — u. 6. *regant* B edd., *rogant* A. — *si quid tu sani requiris* edd., *nisi quod tu fana decuris*
i[2] s[2] requiris[2]
A, ~~*ni*~~ *si* (*ni* deleuit altera m.) *qu~~o~~d tu ~~f~~ani decuris*[1] B. — u. 7. *iustitiam* A edd., *iusticiam* B. — *quaere*
e[2]
edd., *quare* A, *quare*[1] B. — *nam illa* L, *quam illa* AB, *illa* omisso *quam* edd. — u. 8. *portat* edd., *porta* A,
t[2]
porta[1] B. — *quidquid in uanis* B, *quicquid in uani* (*s* sub *u* emicante) A, *quod in uanis* Rig., *quod inanes* Dau. Oehl. — *gaudes* Dau., *gaudet* AB Rig. —
Christo[2]
u. 11. *Christo* A, ~~*cumsto*~~ [1]B, *cum Christo* edd.

22) *Hebetudo Saeculi.* — *seculi* AB, sed *saeculi* acrostichidis ratione postulatur. — u. 1. *hebetari* A
e[2] i[2]
edd., *habitare*[1] B. — u. 2. *Excurrit* edd., *excurret* AB. — u. 3. *balantum* edd., *ballatum* (i. m. *ballantem*) A,
lantem[1] *um*[2] n
ba~~l~~latum[1] B. — *manus* A, *ma~~l~~us* B. — *cruore fuso manes elicit* Dauis. — u. 4. *bona crudelis* (i. e. tyrannus) ex libris mss. restitui, *uana credulus* edd.,
uana credulus
bona crudelis AB. — u. 5. *sunt consulti* sensu actiuo. — Oehlerus in comm. hanc adfert coniecturam: *Tot*

(sc. aruspices) *ducis aut regis ubi sunt consulti de uita.* — u. 6. *quo profuit illis?* cf. Carm. Ap. 304: si ualetudo fuerit mala, *quo* tibi uita?; *quo* AB, *quid* edd., *illis* A in m., *illi* AB. — u. 7. *discite* edd.,
dicite *discite* *leta*
discite A, *dicite* B. — *simulacra* A edd., *simul~~acra~~* B. — u. 8. *enim* i. e. autem. — *in legem quaerite* B, *in*
currite
legem quaerite A, *in lege quaerite* edd. — u. 10. *daemones in mundo uagi* (sc. sunt) cod. Sti. Alb. apud Baluz. ad Cypr. opp. p. 571, *doemones* (*daemonas* edd.)
ati
i. m. uagari A edd., *daemones i. m. uagi* B. — u. 11 *mandata* A, *manda^{ta}* B. — *praemisit* B edd., *promisit*
*u*²
A. — u. 13. *curo* edd., *caro* A, *c~~a~~ro*¹B. — *paruo* edd.,
*uo*²
paruit A, *par~~uit~~* B. — u. 14. *uos* B²: *orat* uel *orot* A,
uos ²
~~erot~~ (uoce expuncta) B, *ciet* edd. — *consulite pro uobis* AB edd., *consulite uobis* Rig. et Sirmond. coni. — u. 15. *intrastis* edd., *intrasti* AB. — *condiscite*
um
Dau. Oehl., *condicite* AB Rig. — *rectam* edd., *rectam* A, *rectum* B.

23) *De ubique paratis.* — u. 1. *dicis* A edd., *dices* B. — u. 2. *communis* A, *com~~m~~unis* B; ea, quae Rig. de lect. Apogr. Sirm. *comis* adnotauit, ad hunc locum nihil pertinent, sed potius ad 1, 30, 15 referenda sunt. — u. 3. *ue* B. — u. 4. edd. post 'quaeris' sententiam finiunt. — u. 5. *Ipse tibi inimicus asciam impingere uerbo* L, *I. t. infligis* (in m. *hinnificis*) *incinere de uerbo* A, *I. t. hinnificis asciam in cinere de uerbo* B, *hymnificas* (*hymnifica* Oehl.) *etiam incinere* (*in cinere* Oehl.) *d. u.* edd. — u. 6. *uiue* A in m., Oehl., *uiuo* AB Rig. — u. 7. *te* A edd., *de* B. — u. 8.

tyranni A in m., *tera in* A in textu, *tura* (incerta *u* littera, forte *tira*) *in* B, *tua in* edd. — *residere* edd., *resedere* AB. — u. 9. *refugiscere* AB edd., forte: *refugire* uel *refugiscens.* — u. 10 edd. antecedentibus iunxerunt, undecimum autem u. sequenti. — u. 12. *modo* A edd., *mod*^{o}*us* B. — u. 14. *prodis sub* AB, *prodis dei sub* edd. — *tyranni* A in m., edd., *tyranne* AB. — u. 15. *fatis* A in m., B edd., *factis* A in t. — *cuias modo Lege inanis* B, h. e. fatis aduersis, cum legem neglexeris, senties te a Christo discessisse et 'loca maligna' sortitum esse; cf. articulum sequentem; *cui*^{as}*us modo Leg*^{es}*e inanis* A, *cuius m. lege iuuaris* edd.; de dictione 'lege inanis' cf. 'iure peritus' Carm. Ap. 582 (et 'nudatus a Lege' 1, 24, 2).

24) *Inter utrumque uiuentibus.* — u. 1. *putas* L, *putaui* AB, *putans* edd. — u. 2. *praesenti* A, *praesedis* A in m., B Rig., *procedis* Dau. Oehl. — u. 4. *egistis* AB, *egisti* edd. — *istinc* B edd., *isthinc* A. — *defunctos* L, *defuncto* AB edd. — u. 5. *respicite* B, *respice tu* A, et supr. lin. B, edd. — *eras* ~~*et*~~ (expuncta uoce) *ecce uideris* B, *eris ecce u.* (omisso *et*) A, *Respicé tu stulte. Non eras et ecce u.* edd. — u. 8. *te* edd., $\overset{se}{te}$ A, $\overset{te}{se}$ B. — u. 9. *Deo remittis* edd., *de ore mittis* AB. — u. 10. *in tenebris* AB, *in tenebras* edd. — u. 11. *decurris saepe bifarius* A supr. lin., Oehl., *d. s. bifarios* AB, *d. ad Pharisaeos* Rig. — u. 13. *exis* A edd., *ex sis* B. — *fana* AB edd., *fraena* in m. A. — u. 15. *qui a* B edd., *quia* (uel *quis*) *a* A. — *morte* A edd., *monte* B. — u. 16. *poenoe* A, *paenaes* B. — u. 17. *si ait, tu putas esse maligno* L, *si* (in m. *sic*) *aut tu p. e. maligno* A, *si aut tu p. e. maligne* B, *sic, ut p. e., maligne* edd. — u. 18. *Nam ille, qui pro deo est, post funera recte uixit* L, *N. illi qui prodest*

per (*post* A in m.) *f. r. u.* AB, *N. illi prodest post f., r. qui uixit* edd. — u. 19. *loco* B edd., *loca* A. — *maligno* edd., cf. quae in Philolog. XXXVI t. 2 p. 286 sq. disserui; *maligni* AB. — u. 22. *Vos autem dubii* (L, *dubiis* B) *in uos* B, *V. a. dabitis i. u.* A., *Vobis a. dubiis i. u.* (*intus* Oehl.) edd. — *paena* B. — u. 23. *tortoris* AB edd.; Rig. primum *tentatoris* scripserat, sed postea ad B rediit.

25) *Qui timent et non credunt.* — *credent* AB edd. in titulo; sed male nos habet futuri t. forma, quae neque carminis argumento postulatur neque acrostichide satis firmatur, cum illo uersus undeuicesimi loco ualde deprauato facillime *uentura* pro *euentura* restituatur. Atque in conspectu capitum praemisso *credunt* uterque codex suo loco praebet. — u. 1. *quandiu* AB. — *cognoscere* B, *agnoscere* edd. — u. 2. *uitas agrum* A edd., *uita sacrum* A in m., B. — *sterili semina* edd., *sterili semine* A, *serili semina* B. — u. 3. *sylua* A. — u. 4. *Tu dicis* A edd., *iudicis* A in m., B. — u. 5. *in aula* AB, *in aulam* edd. — u. 6. *messis* A edd., *messus* B. — u. 7. *Quodsi* AB, *Quid?* edd.; Oehl. sic distinxit: *Quid? Non te paenitet? Inde* cett. — u. 9. *adest* AB Rig., *abest* Oehl. — u. 10. *posterae* A, *postere* B. — u. 11. *Te cui designabas? Crederis* L, h. e. utram legem amplexus es? crederis in L. secunda stare. *Te qui designabas crederis* AB, *Te quidem signabat crediturum* edd. — *tibi potentes* edd., *sibi pudentes* A, *sibi prudenter* B. — u. 13. *obstupe iam factus* (*fatus* B) in A sic scriptum est: *obstupe — iam — factus —*; de tmesi cf. Luc. Muell. d. r. m. p. 368. — *ora tu* AB, *iura te* edd. — u. 16. *posse et uiuere*: inserui *et.* — u. 17. *discredis* A edd., *discretis* B. — u. 18. *reus* A edd., $\overset{u^2}{\textit{res}}$ B. — u. 19. *Ventura canam* scripsi pro uulgata *euentura canam,*

ut inscriptionem (*credunt*) corrigerem; *euenter enim* AB.

26) *Repugnantibus aduersus Legem Christi Dei uiui.* — u. 1. *Respuis* B edd., *respicis* A. — u. 7. pro *te reddunt* Rig. in adn. *terrebunt* coni. — u. 9. *istic* A edd. — *laetam* edd., *laetum* AB. — u. 10. *iniurias* B edd., *in inuias* A. — *diurnum* AB, *tuorum* edd. — u. 11. *infanda* B, *infandae* edd. — u. 13. *luis* AB, *leues* Rig., *leuis* Dau. Oehl. — u. 15. *desaeuitur* A (*destruitur* ibid. in m.), *deseruitur* B, *deseritur* edd. — u. 16. *Breui* L, *breues* A, *breue* B, *uitiis* (!) edd.; de B et V litteris inter se commutatis cf. Schuchardt, Vocalismus des Vulgaerlat. I p. 131. III p. 67. — *langues* Oehl., *languis* AB Rig. — u. 17. *moralis* AB, *mortalis* edd.; *uitam uti uitreâ uitâ mortales?* Oehl. in
*inritum*²
adn. — u. 18. *inritum* edd., *inruitum* A, *inruitum* B. — u. 19. pro *dolo* Dau. coni. *dolore*; *dolio* Oehl. ad I, 29, 18. — u. 20. *uolebant* edd., *uolebas* A, *uolebat* B. — *paruuli* edd. — u. 21. *Sunt* Oehl., *sed* AB Rig. — *senescere* edd., *ēē nescire* A, *ſ cè nescire* B. — *laetitias* L, *laetitiör* A^1, *laetitios* B edd. praeter Oehl., qui *laetificos*
diu
scripsit. — *dies* B edd., *dies* A. — *perfruique ipsi parabant* edd., *perfrui quia ipso* (A, *ipse* B) *parabat* AB. — u. 23. *reponimus* edd., *rem primus* AB. — *mondo* A. — u. 24. *Gens! et* Oehl. — u. 25. *caram*
ueram
L, *ueram* edd., *coram* in m. *solam* A, *coram* B. — u. 27. *animum* B edd., *animas* A. — u. 28. *autor* AB. — u. 30. *dic* A edd., *dico* A in m., B. — u. 31. *clamauit* Pitra Spicil. I p. 543. — u. 33. *uiuit* edd., *uiuet* AB. — u. 34. *delicias* B edd., *deliciis* A. — *erit* A in m., B edd., *est* A. — *sub tartaro* Oehl. in adn. — u. 37. *uiuit* edd., *uiuet* AB. — u. 38. *reddat* edd., *reddas* AB.

27) *Stulte non permoreris Deo.* — *Permoueris* A. u. 1. *permoreris* B edd., *permoueris* A. — *actus* (h. e. iudicium Dei, cf. 1, 28, 2) AB, *Altum* edd. — u. 2. *defunctum* edd., *defunctam* (in m. *finito*) A, *definito* B. — u. 4. *clamant* edd., *clamat* AB. — *defuncto* AB, *definitos* edd. — u. 6. *ut* AB, *et* edd. — u. 8. *obliuitos* edd., *obliuitor* AB. — u. 9. *non imperitus* A, *nō imperitans* corr. in *imperitus* B, *nobis imperitans* edd.
ne serueris
— u. 10. *post cineres* A edd., *post cineres* B. — *illum* A in m., *illa* AB edd. — u. 11. *eruere* AB, *exuere*
post
edd. — *per funera* B edd., *per f.* A. — *non sis* AB, *ut non sis* edd. — u. 14. *nosces* A. — *illum* in m. *illud* A. — u. 16. *es* addidi. — *tuorum* AB; 'tua' intellege animi carnisque coniunctionem, quarum partium illa (caro) sola reconditur; sed forte *duorum* legend.; *exemptus ab illa reconditur illa, tu horsum* edd. — u. 18. *nec poterint* AB, *non poterunt* edd. — *aequari* AB, *caecari* Oehl. — u. 19. *secreta* AB. — u. 20. *fragilia* A. — *moraris* Pitra Spicil. I p. 543. — u. 21. *reddit* AB, *reddet* edd.

28) *Iusti resurgunt.* — u. 1. pro *patientia* Dau. maluit *sapientia.* — u. 2. *curae* L, *quare* AB, *cura* edd. — u. 3. *gens* L, *mens* AB edd. — u. 4. *mente* AB, *morte* edd. — pro *moratur* Oehl. in comm. *uoratur.* — u. 5. *qui malefacta* AB, *quid per m.* edd.—
e
u. 7. *excruciant* edd., *excruciauit* AB. — u. 12. *pones* A. — u. 13. *sis autus* B. — *aestu* A in m., B, *aestus* A, *aestum* edd.

29) *Diuiti incredulo malo.* — u. 1. *differes* AB edd., forte *differis* leg., cf. attendis u. 8, discredis u. 15, reddis u. 16, adluitur u. 17. — u. 2. *adhaerere* B edd., *adhaerue* A. — u. 3. *post ista* edd., *pro ista* AB. — *dices* AB, *dicis* edd., cf. u. 1. — u. 5. *nescien-*

tem Dauis. Oehl., *nesciente* B Rig., in A hic u. deest. — u. 6. *pars tua* (h. e. ita tecum uersatur, ut quasi pars uitae tuae uideatur esse) A, *para* uel *pars tua* B, *prata t.* edd. — *uineas* edd., *uias* A, *uinas* B. — u. 7. *greges* AB, *gregem* edd. — *possides* B edd., *possidet* A. — Versus 4 ad 8 turbato ordine sic in A leguntur:

Ingrate summo, qui sic Deum iudicas esse,
Ipse greges pecorum et quicquid possidet ipse
Ipse pars tua gubernat uias ipse
Nec istis etc.

u. 8. *attendisti* L, *attendis* A in m., edd., *attendistis* AB. — u. 10. *nos* edd., *non* uel *nos* A, *non* B. — *seclo* AB. — u. 11. *si credis* edd., *sic credis* A, *sic reddis* A in m., B. — *secreta* AB, *secreto* edd. — u. 13. *referas* B edd., *deferas* A. — *agone* A, *ago ne* B. — *perennes* edd., *perennis* AB. — u. 15. *tartaras* B. — u. 17. *abluitur* L, *adluitur* AB edd. — *spiritalis* B edd., *spiritualis* A. — u. 19. *tunc* AB, *nunc* edd. — *proclamans* B edd., *proclamas* A.

30) *Diuites humiles estote.* — u. 1. *bonum ostendere* AB, *b. te ost.* edd. — u. 2. *te* edd., *de* AB; pro *facis* Oehl. in comm. *faris* coni. — u. 5. *semper* B edd., *per* A. — u. 6. *diuum* L, *fifum* (in m. *diuam*) A, *fifam* uel *sifam* (*f* uel *s* in corr. scripto) B, *typhum* edd. — u. 6 sq. *ultro Subditos* Oehl., *ultro. Subditos* Rig. — u. 9. *extinxit* AB. — *pauper, ebriacus clamas* L, *pauper ebraica* (*ebraica* *i* in *a* corr. B) *clamor* AB, *Vixit. et Extinxi. Pauper ΕΥΡΗΚΑ clamat* Rig., *Vixit et exiuit p.: ΕΥΡΗΚΑ clamat* Oehl., *uixit et extinxit pauperes saeculi amore* Lacroz. Schurzfl.; sed forte leg.: *pauper Abrahae amor,* cum uerisimile uideatur esse poetam de Lazaro uerba facere in sinu Abraham posito. — u. 10. *carybdis* B. — u. 11. *Indicipulinati* L, *Indisciplinati* AB edd. — *sic diuites*

AB, *s. uos diu.* edd. — u. 12. *non* edd., *nam* AB. — u. 13. *Exue te* edd., *exuite* A, *exuete* B. — *diuitis* L, *diuites* AB, *diues* edd. — u. 13. *reuersus* L, *peruersus* A (in m. *peruersis*), B. — u. 14. *quid* (*quod* A edd., *q* B) *nunc* (B, *nun* A) *operisti* (*opericti* AB) *si forte* (h. e. si flagitium aliquod operiendum fuerit) L, *quod nunc operasti si forte* edd., sed pro *si forte* Oehl. *in morte* scripsit. — u. 15. *comes* edd., *cões* AB, *communes* Pitra Spicil. IV p. 226. — u. 17. *aeque* edd., *atque* AB. — *benignam* edd., *benigna* AB. — u. 18. *sterilia* A. — *sub totis* (= in totum, omnino) AB, *subtutus* edd., *subtristis, subcautus, submissus* Oehl. in comm. — u. 19. *pacis* edd., *paces* AB. — u. 20. *Exspectate* AB, *Et spectate* edd. — *benefactis usuram* A in m., *benefacitis a surio* AB, (*uestrum.*) *Benefacitis adsum* edd.

31) *Iudicibus.* — u. 2. *detractat* A edd., *detrectat* B. — u. 3. *bona* corr. in *dona* B. — *exenia* B. — *iudices* : *inde* edd., *inde* in AB deest. — u. 4. *mussitatur* L, *mussequit* (*munus sequitur*) AB, *ius sequitur* edd. — *datorem* A supr. lin.; *dator est* A, *dator ē* B, *datores* edd. — u. 5. *Cum qua erit* L, *cum quaerit* AB, *Cumque erit* edd. — *uictoria tollit iniquam* AB Oehl., *uictoriam tollit iniqua* Rig. — u. 6. *pusillos* AB, *pusillus* edd. — u. 7. *tollat* AB, *tollit* edd. — *quod* A, *q* B, *quia* edd. — u. 9. *ergo* prior mihi scriptura A cod. uidebatur, quae postea in *ego* mutata est; *ego* B edd. — *iudex* Pitra Spic. IV p. 226, *pulex* AB, *duplex* edd.

32) *Sibi placentibus.* — u. 1. *prouenit* AB, *prouexit* edd. — u. 2. *Quid* A edd., *qđ* B. — u. 3. *blasphema* AB, *blasphemas* edd., *blasphemans* Oehl. in adn. — u. 5. *gradum* L, *gradu* AB, *gradus* edd. — *fortunae* edd., *furtu ne* AB. — u. 6. *non ulla* edd., *nonnulla* AB. — *dignoscis* AB, *dinoscis* edd. — u. 7.

censeant turbam choraulicam L, *censeun turba choraulica* (in m. *censeuntur bacchor aulica*) A, *aeuiseuntur* (uel *oeuis.*) *bacchor aulica* B, *censeantur, bacchent aulica* edd. — u. 9. *donetur* A, *donaetur* B, *donatur* edd. — u. 12. *honor remanet* edd., *honorem manet* AB. — *rerum* B edd., *reum* A. — u. 13. *nunc* AB, omiserunt edd. — u. 14. *quae* edd., *ꝗ* AB. — u. 15. *reuiuiscere* edd., *nec uisis sere* (uel *seu*?) AB. — *non potes* edd., *compositis* A, *compotis* B.

33) *Gentilibus.* — u. 1. *pastore* B edd., *postore* A. — *uacare* A (in m. *uagare*), B, *uagare* edd. — *exasperate seorsum* AB, *exasperata sursum* edd. — u. 5. *stabulis* (*stabilis* AB) *siluestri ad praesepia tauri* AB Oehl., *stabiles Siluestri ad praesepe pastoris* Rig., ut suam de aetate Commodiani opinionem firmaret; *stabiles uestra* (*stabula siluestris* Dodwell. probante Dauisio) *ad praesepia tauri* Sirmond. — u. 6. *tuti* edd., *toti* AB. — *regia* edd., *regi* AB. — *manentes* A Rig., *manentis* B Oehl. — u. 7. *sylua* AB. — u. 9. *uno* AB, *uni* edd. — *ubi* AB, *uti* edd. — *uiuere* B, *ueuere* A. — u. 10. *cum sit et* AB, *cum fiet* edd. — *resurrectio* A edd., *resurectis* B.

34) *Item gentilibus ignaris.* — u. 1. *ceruix* B, *ceruis* A. — *labori* AB, *laboris* edd. — u. 2. *tunc iuuat* edd., *nunc iubar* (supra: *tunc iuuat*) A, *nunc iubat* (supra: *tunc iuuat*) B. — *satiari* edd., *satiare* AB. — *coliclis* (i. e. coliculis) in comm. Oehl., qui praeterea *cauliclis* commendauit; *caliglis* (supra: *senguis*) AB, *siliquis* edd. — u. 3. *utilia* A, in quo libro saepe *a* pro *s* finali scribitur. — u. 4. *primum* edd., *ꝑm* A, *p̄m* B. — u. 7. *bestia* A, *besteis* B, *bestia es* edd. — u. 8. *arma* AB edd., *antro* Dauis. — u. 9. *Idola, quae sequeris* Oehl. in comm., *Idola qui sequeris* AB edd. — u. 10. *perducunt poenali barathro* L; de datiuo loci

cf. indic. uerbb. s. h. u. et praef. Carm. Apol. u. 670. — *perducunt poena liber atro* (*atio* A) AB, *perdunt paene liberatos* edd. — u. 11. *ulnis* edd., *et nies* A, *olnis* B (*u* litt. in *o* correcta). — u. 13. *ludi* (intell. sunt) AB, *ludis* edd. — *ista:* L, *ista?* edd. — u. 15. *diuinus* edd., *diuinis* AB. — u. 17. *bestius* edd., *lestens* A, *lesteus* B. — *erras* Oehl., *errans* AB Rig. — u. 18. *per* (*p̱* B) *fata* AB, *uenis* B, *uehis* uel *uenis* A; *praefata uenient* edd. — *secla* AB. — u. 19. *Rursus* edd., *Nec te credis rursus* A, [*Nec te credis*] *rursus* B uncinis altera manu circumscriptis. — *ut incipias* AB, *et incipies* edd. — *uiuere semper* edd., *uiuere* (*semper* superscr.) AB. — u. 21. *sublectum* (*i* superscr.) B.

35) *De ligno uitae et mortis.* — u. 2. *Belias* edd., *bellias* AB. — *seruatus* L, *seruatur* AB. — *tentator* edd. — *palmae* edd., *psalmae* AB. — u. 3. *Contulisset* AB, *contulit et* edd. — *boni seu mali* edd., *bonis seu malis* AB. — u. 4. *natiuitatis* AB Dau. Oehl., *nati natiuitatis* Rig. — *idemq* B, *idem quod* A, *indeque* edd. — u. 5. *exul factus* AB, *exul* omisso *factus* edd. — pro *ut* Oehl. *at* uel etiam *erat* in comm. maluit. — u. 6. *milibus* AB, *millibus* edd. — de *erimus* cf. praef. ad 1, 6, 3. — u. 8. *quaeramus* AB, *generamur* edd. — *uitam futuram* L, *uitae futurae* AB edd. — u. 9. *pendit* AB, *pendet* edd. — u. 10. *Kapite* L, *capite* Dau. Oehl.; acrostichidis lege K littera postulatur, *cauete* AB, sed in libro Parisino altera manu linea ascripta est, qua *Kauete* scriptura efficitur; cf. *Katerua* Sedul. hymn. abecedar. u. 37, et quae Areualus ibid. adnotauit; *Kaduca* autem in hymno abeced. ab A. Boucherie (Mélanges Latins et Bas-

Latins. Montpellier a. 1875, p. 19) edito ac *Kastris*, *Kanis* iisdem aliorum eiusmodi carminum locis legitur. — u. 15. *ille* Oehl., *illi* AB edd. — u. 18. *ui-*
uiuere
uere edd., *uere* AB. — u. 19. *culturam* L, *cultura* AB, *culturas* edd. — *fata* AB edd. praeter Dau., qui *fana* coni. — u. 21. *Xanta* (i. e. *sancta*) edd., *Xancta* B,
Deus *dei*
Sancta A. — *Dei* edd., *Dei* A, *deus* B. — *duat* L,
dicit *docet*
docet A, *dicit* B, *docet* edd.; cf. uarr. lectt. 1, 14, 7, quo loco eadem fere dictio his uerbis repetitur: 'qui post mortem uiuere duat'. Equidem cur lectio 'dicit' uerbo 'docet' uel 'docet' u. 'dicit' explicetur non intellego. Sed adparet et *dicit* et *docet* glossemata esse lectionis genuinae *duat*, quae in *diat* ac deinde in *dicit* corrupta est. — u. 22. *solus* B edd., *solua* A. — u. 23. *Zabolicam* — *uitate* cod. Sti. Alb. teste Baluzio ad Lactant. de Mort. Persec. 16; neque dissentiunt AB.

36) *De crucistultitia.* — crucis stultitia AB edd. praeter Oehl., qui *crucistultia* acrostichidis ratione habita recte restituit. — u. 2. *uitam* edd., *uita* AB. — u. 3. *stultitiam facit* L, *stultitia fāc* AB, *stultitia facta est* edd. — *adulterae* edd., *adulteri* AB. — u. 4.
gregem *crucem*
crucem edd., *crucem* A, *gregem* B. — *diros* Dau. Oehl., *dirus* AB Rig. — u. 5. *nunc* AB Rig. Oehl., *non* Dau. — *credant* B edd., *credam* A. — *o stulti* B edd., *non st.* A, *pro st.* Roensch. — u. 6. *innocuum* A, *inmoiem* uel *imnoiem* B, *iuniorem* edd. — *occisit* AB, *occidit* edd. — u. 7. *Enoch* edd., *nohel* AB. — *suboles* edd., *subolis* AB. — *Cainaea* edd., *chananaei* AB. — u. 8.
? ?
Sic genus iniquum L, *Sic gchas* (genas?) *iniquum* A, *sic genas iniquum* B, *s. gens iniqua* edd. — *quod* L,

q AB, *quae* edd. — u. 9. *transmittat* AB, *transmittit* edd., *transmittis* ed. Schurzfl. — *animos* A, *aios* B.— u. 10. *uidere* AB, *uiuere* edd. — u. 11. *secunda* edd., *secundo* AB; post *secunda* edd. sententiam finiuerunt. — u. 12. *primam* L, *prima* AB, *primo* edd. — *praeuenit* h. e. superauit L, *reuenit* AB edd., *reuinxit* Dau.; Oehl. hunc uersum minore interpunctione adhibita sequenti iunxit. — u. 13. *praua luctatione uana scelerati* L, *parua dictatione renascelati* AB, *praeuaricationes uanas elati* edd.; pro *renascelati* Pitra Spicil. IV p. 227 coni. *recalciati* i. e. rebelles. — u. 15. *In cuius iudicium* AB, *Iudicium cuius* edd. — *cū* AB. — *uenerint* L, *uerit* AB, *uenerit* edd. — *dignoscant* B, *dignoscunt* A, *dignoscent* edd.

37) *Qui iudaeidiant fanatici.* — *iudaei diant* AB, sed in conspectu cod. B praemisso recte *Iudaeidiant* altera manu scriptum est. 'Iudaeidiare' est pro 'Iudaeizare', cf. uarr. lectt. exorcidiandi uerbi in Hartelii edit. Cypr. 436, 16; 448, 11; 441, 12. — u. 1. *nudus* AB (h. e. sine deo, profanus, cf. nudatus a Lege 1, 24, 2); *Iudaeus* edd. — u. 3. *erras* Dau., Oehl., *eras* AB Rig. — u. 4. *caecus caecum in fossa reducit* AB, *caecum caecus in fossam deducit* edd. — u. 6. *discedentes* AB, *discentes* edd. — *eunt* AB, *eant* edd. — *ut docti* AB, *doctique* edd. — u. 7. *At* edd., *aut* AB. — *alias uadis* L, *aliis suadis* AB, *ad eos uadis* edd. — u. 11. ~~*pos*~~*sunt* B. — u. 13. *mirabilia* AB, *mirabile* edd. — u. 15. *tota deferre* AB, *nota referre* edd. — u. 16. *concludor agere congestus aratri* L, h. e. acrostichide coercitus impedior ne de hac re plura dicam, cf. 2, 29, 15: de breuiori titulo non tot inararem; *concludor agerem congustus aratrix* AB, *concludit agrum congestus aratri* edd. — u. 17. *omnipotes* A. — *illos* edd., *illo* AB. — *intelligere* AB. — u. 18. *A scelere tanto* edd., *a sclera tanta* AB. — *cruentus*

Rig. Oehl., *cruentos* Dau., *cruentis* AB. — u. 19. *sese* edd., *se* AB. — *Lege* edd., *legem* AB. — u. 20. *latrant nobis curae deserti* L, *latrant nobis cū re deserti* AB, *latitant nobiscum rege deserti* edd.

38) *Iudaeis.* — u. 1. *recalces* B edd., cf. Carm. Apol. 229, *recalca* uel *recalcae* A. — u. 2. *exheredes eritis* edd., *exere deseritis* AB. — u. 4. *aspicis* AB, *aspicitis* edd. — *Moyses* AB, *Moses* edd. — u. 5. *Legem secundam* edd., *lege secunda* AB. — u. 6. *quam* B Dau., *quod* Rig., *quid* Oehl. — *subsannatis reiecti* L, *subsannati* (*subsanati* B) *reiciti* AB, *subsannati reicitis* edd. — u. 7. *ideo digni* edd., *ideo ideo* [*Id deo* B] *indigni* AB.

39) *Item Iudaeis.* — u. 1. *Liam* edd., *iam* AB. — u. 2. *tam* edd., *iam* AB. — *infirmis* edd., *infimis* AB. — u. 3. *seruiuit* edd., *seruium* A, *seruiunt* B. — *dilecta* edd., *delicto* AB. — u. 5. *plene* AB Rig., *plane* Oehl. — u. 6. *similantes* edd., *simulans* AB. — *alienae* edd., *aliene* AB. — u. 8. *terraeque* AB, *terrae* edd. — *cultorem* edd., *cultore* AB. — u. 9 sq. *Et Abel pastorem, priusquam fuit mactatus a fratre* ‖ *In fratris saeuitu immaculatus offertor* L, *Et A. pastore priscus qui fuit immaculatus* (*immaculatū* B) *offertor* ‖ *In fr.* *euito* (superscript: *cuto*) (*euito* B) *qui fuit mactatus a fratre* AB, *E. A. pastorem, qui fuit immaculatus* ‖ *In fr. exitio offertor mactatus a fr.* edd.; *in fratris crisi* (= iudicio) Pitra Spicil. IV p. 227 coni. Librarius archetypi mihi uidetur ex priore parte uersus noni in alteram u. sequentis aberrauisse atque uerba extrema u. noni genuini uersui decimo mutilato ascripsisse; uersus enim nonus, qui nunc in AB legitur, modum iustum u. hexametri excedit neque aptum sensum praebet.

40) *Iterum ipsis.* — u. 1. *nisi uester* edd., *nisi ú* A, *nisi ví* (sic) B. — u. 2. *tot* edd., *te* AB. — u. 3.

sabbata edd., *sabbatha* AB. — *uestra* edd., *νuγaŕ* AB. — *spernit et* edd., *spernite* AB. — *tricesimas* edd., cf. Carm. Ap. 688, *tricensimas* AB. — u. 4. *Resecuit* B, *rescuuζ* (sic) A, *respuit* edd. — u. 5. *sacrificia* B edd., *surificia* A. — *faceretis* edd., *faceret* AB. — u. 7. *Iniqua* B edd., *Inique* A. — *qui* edd., *quis* AB. — *uestrum* AB, omiserunt edd. — u. 8. *perque* edd., *pars* AB. — *clamauit dilectis* L, *clamaui deletis* AB, *saluari dilectos* edd. — u. 9. *credistis* AB, *creditis* edd. — u. 11. *uos* B edd., *nos* A. — *subsanatis* AB.

41) *De Antechristi tempore.* — *antechristi* B, cf. uarr. lectt. u. 6, *antichristi* A edd. — u. 1. *Esaias* A edd., *Isaias* B, *Esdras* Lacrozius, Schurzfl. — u. 2. *quo* B, *q* (with *o* written above) A. — u. 4. *dixi sed* edd., *dixisset* AB. — *neglegendo* edd., *nege* (*nerge*?) *legendo* A, *nege* (uel *rege*) *legendo* B, *inde legendo* (sc. apud Esdram) Lacrozius. — u. 5. *mondus* B. — u. 6. *Et* AB, *In* edd.; firmatur *et* uoc. et inscriptionis lectione *antechristi* (B) et uerbo sequenti *deuicerit* (AB), quod *in* praepositioni iungi nequit. Reicienda igitur est Dauisii illa coniectura: *In tres imperantes ipse deuicerit orbem.* — *deuicerit* AB, *diuiserit* edd. — *orbi* (uerbo imperantes iungendum) L, *orbem* AB edd., *In tres imperantes sese diuiserit orbis* Ebert, de Carm. Apol. p. 419 (adn. 117). — u. 7. *Nero de* edd., *Herode* AB. — u. 8. *Helias* edd., *Hesaias* (with *Helias* written above) AB. — *dilectos* B edd., *disertos* A. — u. 9. *res quassat fine regis et artatio, tota* etc. L, *res quas affine regis et artatio tota* (*tola* A) AB, *res quas Africae regio et Arctoa natio, tota* edd. — u. 11. *Helyas* AB. — *Nero* edd., *uero* AB. — *in igne facta* L, *incinefacta* edd., sed male uox mire composita uocabulo 'fauilla' additur; *in ciue facta* B, *in cuius facta* A. — u. 13. *Hierusalem* B. — u. 14. *dicet* edd., *dic* AB. — u. 15. *conlaudant* B edd., *con-*

claudant A. — u. 16. *eius* edd., *cuius* AB. — *pseudopropheta* edd., *speudo* *propheta* AB. — u. 17. *credant* edd., *credat* AB. — *loquitur* AB, *loquetur* edd. — u. 18. *euadat* B edd., *eradat* uel *euadat* A. — u. 19. *recapitulantes* B edd., *nec opitulantes* A.

Post uersum uicesimum duabus lineis in AB liber primus discribitur ab indice titulorum libri secundi, qui hoc ordine leguntur: 1. *De populo absconso sancto omnipotentis* (*omnipotentia* AB) *Christi Dei uiui.* Errauit librarius Leidensis (A), cum duas inscriptiones daret: *De populo absconso sancto* et altero uersu: *Omnipotentia Dei uiui*; sed carminis XLII uersus in utroque codice continui scripti sunt. — 2. *De saeculi* (cf. acrost., *seculi* AB) *istius fine.* — 3. *De resurrectione prima.* — 4. *De die iudicii.* — 5. *Catecuminis.* — 6. *Fidelibus.* — 7. *Fideles cauete malum.* — 8. *Paenitentibus.* — 9. *Qui apostatauerunt Deo.* — 10. *De infantibus.* — 11. *Desertores.* — 12. *Militibus Christi.* — 13. *De refugis* (cf. acrost., *refugiis* AB). — 14. *De lolii semine.* — 15. *Dissimulatori.* — 16. *Saecularia* (*sec.* AB) *in totum fugiendum,* inscriptiones carminis 15 et 16 in unam redegit uterque librarius (AB[1]). — 17. *Christianum talem esse.* — 18. *Matronis ecclesiae Dei uiui.* — 19. *Iterum ipsis.* — 20. *In ecclesia omni populo Dei.* — 21. *Marturium* (*Martyrium* AB, sed cf. uarr. lectt. 2, 20) *uolenti.* Reliqui tituli desunt in A, et in B altera manu scripti sunt. — 22. *Bellum cottidianum.* — 23. *De zelo concupiscenciae.* — 24. *Qui de malo donant.* — 25. *De pace subdola.* — 26. *Lectoribus.* — 27. *Ministris.* — 28. *Pastoribus Dei.* — 29. *Maioribus natis dico.* — 30. *Infirmum sic uisita.* — 31. *Pauperibus sanis.* — 32. *Filios non lugendos.* — 33. *De pompa funeris.* — 34. *Clericis.* — 35. *De fabulis et*

silentio. — 36. *Ebriosis.* — 37. *Pastori.* — 38. *Oranti.* — 39. *Nomen Gazaei* (*gasei* AB). — Retinui codicum diuisionem; Oehlerus uero carmen quadragesimum tertium ('de saeculi istius fine') statuit primum libri secundi, cum in cod. St. Albini teste Baluzio ad Lactant. de mort. Persec. c. 16, p. 36 (ed. Bauldri) hic fuisset ordo. Aliam E b e r t u s diuisionem maluit, qui librum primum post carmen quadragesimum quintum finiuit, de qua re cf. eiusd. dissertat. de Commod. Carm. Apol. p. 415 et histor. litterar. p. 87. Rigaltius reliquique editores diuisione in duos libros neglecta capitum numerum et ordinem continuauerunt.

II, 1. *De populo absconso sancto omnipotentis Christi Dei uiui.* — u. 1. *Desideretur* Rig., *desiderat* AB, *desideratur* Oehl. — u. 3. *tribuum* Dau., *tribum* AB Rig. Oehl. — *agant* AB, *agens* edd. — u. 4. *O* . . . . In AB uersus quintus ('Praecepitque' etc.) nullo spatio intermisso tertium sequitur. — u. 5. *Christus* AB, deest apud edd. — u. 7. *apertius indico* Dau. Oehl., *aptius iudico* B Rig., *aptius indico* uel *iudico* A. — u. 8. *ob relictae* A. — *tribuum* edd., *tribum* AB. — u. 9. *Abistis* Oehl. in comm., *Abisti* id., *Ab istis* AB edd. — *tribuum* A edd., *tribum* B. — *martyres* (*martyrea* A) *essent* AB, *ut martyres ess.* edd. — u. 10. *infert* AB, *inferret* edd.; de consec. tempp. uide indices. — u. 12. *consurgeret* edd., *consurgere* AB. — *ad illam plebem* AB, *ad plebem* edd. — *qui* edd., *q* AB. — u. 13. *obscaeni* B. — u. 15. *rueret* edd., *ruerit* AB. — *manus pacem temere aliquando* L, *ad pacem manus aliquando* (*aliquando* omissa linea, quae in A superscripta est, B) *temere* AB, *t. ad p. m. aliq.* edd. — u. 15. *istae* edd., *isti* AB. — *complentur* edd., *compleatur* AB. — u. 17. *scelere* B edd., *sectae* A. —

e
u. 20. *conuenient* edd., *conueniunt* AB. — *Christi* edd.,
???
castris *crasti*
Christi A, *castus* B. — u. 21. *Legis* edd., *leges* AB. — u. 22. *Christus descendit* AB, *descendit Christus* edd. — u. 24. *milia* AB. — *facti* edd., *iacti* AB. — u. 25. *dolores* edd., *deleris* A, *doleris* B. — u. 26. *sentiunt aut ulcera nata* L, cf. 1, 26, 12: ulceribus corpus uexatur, et Carm. Apol. 794: cedet dolor omnis a corpore, cedet et ulcus; cf. quae p. IX de hac lectione recipienda dixi; *sentiunt ut* (*aut* edd.) *ubera nato* (*tubera naso* edd.) AB. — u. 27. *pausantes* edd., *pausontes* AB. — u. 29. *patribus iustis* L, forte: *a Domino patribus istis* uel *iustis* legend.; *patribus istis* AB, *partibus dextris* edd. — u. 30. *traiectis* edd., *traiectas* AB. — u. 31. *Dominus* edd., *dominis* AB. — *producit* AB, *procedit* edd. — u. 33. *quid* edd., *quod* AB. — *quod* edd., *qd̄* AB. — u. 36. *Hi* Oehl., *Hic* AB Rig. — *matrem defendere captam* edd., *matre deffendere capta* AB. — u. 37. *iniquus* edd., *unguis* uel *inignis* B. — *illam* edd., *illum* AB. — *ut audit* edd., *et audet* A, *ut audet* B. — u. 38. *refugit* L, *se fugit* AB, *fugit* edd. — u. 40. *milites illi* Dau. Oehl., *milites Eli* AB, *milite caeli* Rig.; *milites; Eli* ‖ *Ipse cum infando comprehenditur* Pitra Spicil. IV p. 228. — u. 43. *seruire* B edd., *saeuire* A. — u. 44. *antiquae* edd., *antiqua* AB. — u. 46. *cruciabat* B. — *credendos* (h. e. tradendos, conseruandos) AB, *credentes* edd. — u. 47. *quod* (*quo* edd.) *tolluntur scandala mondo* AB.

II, 2. *De saeculi istius fine.* — In carminum ordine, quem Oehl. statuit, hic articulus libri secundi est primus, de qua diuisione cf. ea, quae ad c. II, 1 diximus. — u. 3. *et* pro *ut* B. — *tremescat* AB, *tremiscat* edd. — u. 4. *ut* AB edd., *uti* Kaelb. — u. 7.

u
ølulatur B. — u. 8. *Lactanti* B^2 edd., *Laetanti* AB^1. — *quid* edd., *quod* AB. — u. 10. *delinquet* Kaelb., *relinquet* id., *delingit* AB, *delinget* edd. — u. 11. *flebit* Oehl., *fleuit* B Rig., *fleui* A. — u. 12. *erit* edd., *erat*
?
AB. — *liquescant* edd., *laguen eant* AB. — u. 13. *fulmine* B, *flumine* A, *flumina* edd. — *coeunt* edd.,
u
cogunt AB. — u. 14. *et quacunque* B. — *occupetur* AB Dau. Oehl., *occupatur* Rig. — u. 15. post *suppetium* Pitra Spicil. I p. 543 *tunc* inseruit cl. u. 1006 Carm. Apol. — *nauticae puppes* AB, *nautica puppis* edd. — u. 16. *Flamma tamen gentes Medi Parthique feruent* ex B codicis duplici scriptura restitui; eandem lect. Kaelb. *et* uocula post *gentes* addita coniecerat. *Flamma tamen gent eris media par' tir.' q seruans* A,
Flammat Amen gentes Medi Parthique feruent B^2
Flamma tamen gent ens(uel *eris*) *media partit q seruans*^{1}
Flammat Amen gentes et Medi Parthique feruent edd. — u. 17. *mile* AB. — *feruunt corpora sanctis* Kaelb.,
en²
ferunt A, *ferunt*^{1}B; *corpora sanctis* AB, *ferunt operta Ioannis* edd., *ferunt coperta Sancti* Rig. in adn. — u. 19. *ipsa* AB Rig., *ipso* Oehl. — *cremantur* B^2 edd., *armantur* AB^1.

II, 3. *De resurrectione prima.* — *resurectione* B. — u. 1. *descendit* AB, *descendet* edd. — *Et quid* L, *Et quod* AB, *Est quod* edd. — u. 3. *Resurgimus* AB, *resurgemus* edd. — u. 4. *erint* B, *erunt* A Rig., *erimus*
more uel morte
Dau. Oehl. — *more uiuentes* AB, *morte u.* edd. —
uineum
u. 6. *uincunt* B edd., *uincunt* A. — u. 7. *mala* Kaelb., cf. 'mala passi' u. 8; *maria* AB, *martyria* edd. —

uiuunt B edd., *uinum*^{u} A. — u. 12. *Inibi* edd., *intus* A, *inibi*$^{?}$ B. — *pluuia* edd., *pluuiam* AB. — *frigus* B edd., *friget* A. — u. 15. *auctore* Rig. Kaelb., *augure*^{aratore} AB, *creatore* (apogr. Sirm. [?] teste Schurzfl.) Oehl. — *parata* L, *parat* AB, *paret* Rig., *patet* Oehl.; Kaelb. uersu 16 uncis incluso uoc. ‘parat’ cum accus. ‘radicem’ coniungit. — u. 17. *cum* L, *in* AB edd. — u. 18. *urbem* AB, *urbe* edd. — u. 19. *angore* B² edd., *augure* B, *augure* uel *angure* A. — saeptus: *septus* B² edd., *septies* AB¹. — u. 21. *praestat* Kaelb., *perstat* AB, *perdet* edd.

II, 4. *De die iudicii.* — u. 2. *donabitur* (= dabitur) AB Rig., *dominabitur* Dau. Oehl. — u. 3. *genitum* AB, *gemitum* edd. — *uirum* Kaelb., *uerum* AB edd., *dirum* Oehl. in adn. — *in ultima fine* B edd., *in ultimo f.* A. — u. 4 sq. *In terra gentes et tunc increduli cuncti* ‖ (5) *Euitant tamen sanctorum* ctt. Kaelb., *Inter agentes ut tunc* (AB) *increduli* (A, *incredule* B) *cuncti* (A, *cuncte* B) *uitat* ‖ (5) *Si tamen sanctorum* etc. AB, *Iter agentes* (*In terra agentes* Rig. in adn.) *et tunc increduli cuncti*, *Euitante t. s.* edd. — u. 6. *conuertit* AB, *conuertitur* edd. — u. 8. *mari* AB, *mare* edd. — *uincitur* edd., *uincet*^{tur} AB. — u. 9. *astra* edd., *astra*^{ista} A, *ista*^{astra} B. — *et ista terra mutatur* AB, *et ista mutantur* (omisso ‘terra’) Rig., *uel ipsa mutantur* Dau. Oehl. — u. 10. *alia* delendum uidetur Ludouico Kaelb. — *caeli terraeque* edd., *coeli terra* AB. — u. 11. *merunt* L, cf. praef. Carm. Apol. ad u. 55; *meuerunt* A, *mereunt* B edd. — *mittuntur* edd., *mittunt* AB. — u. 12. *Interioribus* edd., *in terribus* AB.

II, 5. *Catecuminis.* — u. 3. *si qua* edd., *signa* AB. — u. 5. tiro: *tyro* edd., *lyro* uel *Cyro* A, *ħʒro* B. —

u. 7. *bonis* edd., *bonus* AB. — *caue ut non* AB edd.,
in ante
caue non Dau. — *delinquas inante* Rig., *delinquas* A,
in ante [2]
delinquas[1] B, *d. ut inante* Dau., *d. ut ante* Oehl. — u. 8. *genitale* (i. e. peccatum insitum) *solum leuatur* Kaelb., *genitali sola tenantur* AB, *genitale solox* (i. e. sordes genitalis peccati) *lauatur* Rig., *genitali scelera leuantur* Dau., *genitalia sola leu.* Oehl., *genitali stola leuatur* Pitra Spic. IV p. 228. — u. 9. *Catecuminus*, cf. acrostich.: *caticuminus* AB. — *poena notatur* edd., *pene notant* A, *peno notant* B. — u. 10. *In signis* (*insignis* uel *insignia* AB) *ille* (*illa* AB) *uiuat* edd., *Ille uiuat* (deletis uu. *in signis*) Kaelb. — *sine damno. Memoreris*, L, *sine damno memoraria* A, *s. damna memoraris* B, *sine damna memorare* Kaelb. Edd. uersum ac sententiam post u. 'damno' finiunt Rigaltio auctore, qui neque lectionis *memoraris* neque alius uocabuli post 'damna' scripti mentionem fecit.

II, 6. *Fidelibus.* — u. 1. *admoneo, fratres de odio tollant* (h. e. ut fratres odio eximant neu odio persequantur) Oehl., *admoneo, fratres ne* (*de* AB) *o. t.* Rig. in adnot., *adm. fr., de o. t.* Dau. Kaelb. — u. 3. *destruitur* Oehl., id. in comm. *despuitur* coni.; *distruitur* AB Rig. — u. 5. *iniqua* B. — u. 6. *lotus cauere, debes similiter ut tu.* In AB haec leguntur: *lotus* (A,
l
totus B) *delet* (A, *debet* B) *carere debis similiter ut tu*; omissa uoce *lotus* edd. praebent: *debet carere dolis; similiter et tu*; Kaelb.: *lotus cauere debet, s. et tu.* — u. 7. *peccas qui*. . .*protendis* AB edd., *peccat, quisquis protendit* Pitra Spicil. I p. 543. — u. 8. *prisce sectans* AB, *prisca sectans* Rig., *pristina s.* Lacroz., Schurzfl., Pitra Spic. I p. 543, *praescie s.* Oehl., *pri-*

scum persectans Kaelb. — u. 9. *lotus* edd., *uotus* AB. — *semel es lotus aqua: num poteris* cett. Pitra l. l. et praef. p. XXI.

II, 7. *Fideles cauete malum.* — u. 1. *siluarum bestiae* edd., *bylarim lestei* A, *hylarim* uel *sylar. lestei* B. — *cibis* L, sed forte leg. *silphiis* uel *sil(i)quis* — *siluis* AB edd. — u. 2. *Ita incantant, uestrae* (*Icta incanta inctura* AB) *quibus sunt* (*es* AB) *traditae mentes* (*tradita mentis* AB) L, *Ipsis incanta, iactura quibus est tradita, mentis* Rig. disrupto per tmesin uocabulo 'incantamentis'. 'Clariorne altera esset tmesis? *Instra* [*incauta tinctura quibus est tradita*] *mentis* id est: falluntur uolucres...instratis ramusculis qui uisco tinguntur.' Pitra Spicil. IV p. 228. *Ipsis incautae natura q. est tr. mentis* Oehl. — u. 3. *Decipiuntque stropha uestras* (sc. mentes) *ut escam se-*
furta *fu24a* (= uestra)
quentes L, *Decipiuntque strofa* (A, *strofa* B) *ut esca sequentes* AB, *D. quaestuosa* (*aurea* Oehl.) *ut esca, sequentes* Rig., qui in comm. haec coni.: *decipiuntque antra, ut esca, sequ.* 'Antra fossae obtectae uirgultis et fraudibus, subruendis bestiis sequendis uenatores.' — u. 7. *sui quoque* AB, *Suique* edd. — u. 8. *delin-*
s
quet AB, *delinquit* edd. — u. 9. *ligatus* edd., *ligatur*
de suo *deiectus*
AB. — *de suo* edd., *decus* AB. — *deiectus* edd., *dilectus*
probatus *priuatus*
AB. — u. 10. *priuatus* edd., *priuatus* A, *probatus* B.
moniti
— *perdet* AB, *perdit* edd. — u. 11. *moniti* edd., *non isto*
moniti
A, ~~*moniti*~~ *non isto* B. — u. 12. *charitatem* AB. — u. 13. *Et escam* AB Oehl., *Escam* Rig. — *mors* B edd., *mos* A. — *longe uitate* edd., *longe uitae* AB. — u. 14. *quae* edd., *qui* A, *q* B. — *sunt* AB, *fiunt* edd.

— u. 15. *cupire* AB, *cupere* edd. — *martyrium* Rig., *martyrii* AB Dau. Oehl., sed cf. Kaelb. diss. p. 13. — u. 16. *refraenare* AB edd. — *reddere debes* edd., *redde deles* AB. — u. 17. *factum* B. — u. 18. *Mens*
s
Dau. Oehl., *mons* AB Rig. — *fuerit* edd., *fuerit* AB. — *intellige* AB edd. — *te*, quod in AB supra lineam scriptum est, deleuit Kaelb.

II, 8. *Paenitentibus.* — u. 4. *confusio* (i. e. pudor)
confessio
recte restituit Kaelb., *confusio* AB, *confessio* edd. — *culpae* B edd., *culpa* A. — *perinde* AB Rig., *proinde* Oehl. — u. 5. *In reatu* edd., *In freatu* spatio inter-
? *sedde*
misso A, *In reatu* (uel *freatu*) B. — *disce* edd., *discede*
disce
A, *sedde* B, *debes* Kaelb. — *manifesto* L, *manifesta* AB, *manifeste* edd. — u. 6. *Alti medicamen* Kaelb.,
sabam
altum medicumque AB, *herbam* (*Altum* Oehl.) *medicumque* edd. — u. 7. *tum* Oehl., *tamen* AB Rig. — u. 9. *Terrorem qui ingentem sensi ipse ruinae* L, *ter-*
?
roremque linquendā sensisse (AB) *ruinam* (A, *minam* B); *terroremque linquendum. sensi ipse* (*linquentem sensisse* Oehl.) *ruinam* edd. — u. 10. *uulneratus* Pitra Spic. I praef. p. XVIII. — u. 11. *comamque* edd., *comam* AB. — u. 12. *uolutarique saccis* edd., *uolutare qui* (A, *q* B) *satis* AB. — u. 13. *subuenies* AB, *subueniet* edd.

II, 9. *Qui apostatauerunt Deo.* — *apostauerunt* A Rig. — u. 1. *geritur, inrigat hostis*, cf. transfluuiat hostis u. 10, duellum hostis inundans 2, 10, 1; *geritur*
imminet ingruit
inrigat hostis AB, *geritur aut ingruit hostis* edd. — u. 2. *m. tropaea*, intell. erunt. — u. 3. *infelix* A edd.,

illis
~~*infelix*~~ *infrelit* B. — *ab* AB. — u. 4. *amittit et* AB, *amittit* edd. — *qui* edd., *cui* AB. — *pro ueris* Kaelb., *p̱ uerit* AB, *pro ueritate* edd. — u. 6. *debuerat quam* AB; edit. Rig. et Schurzfl. uitiose *deberat quam* praebet, quoḍ Oehl. mutauit in *deberet qui.* — u. 7. *seruitium poterat* Kaelb., *seruitiumque pateat* AB, *seruitiumque petat* edd. — u. 8. *proeliando* Rig., *praedi-*
praeliando
cando Oehl., *praedicando* AB. — *terra* Oehl., *rege* Rig.,
rege
terra AB. — u. 9. *At* B edd., *Ac* A. — *manus dederis incolumes* (*incolumem* AB) h. e. ‘si sine pugna te dederis’ Kaelb., *manus dederis, incolumis* edd. — u. 10. *te* L, *tu* AB edd., *tu te* Kaelb. — u. 11. si nec, ne cessa: *si necne ne cessa* edd., *si nec necesse* AB. — u. 14. *res infamis* edd., *rex infamis* A, *rex infamis*? (uel *infamia*?) B. — u. 17. *periuit* Roensch., *peribit* AB edd. — u. 18. *Deum si non sequitur, inops aut profanus ab hoste!* (supple ‘factus’) L, *De si n* (uel *u*) *si qu et inops* cett. AB, *Domini si quis inops* ctt. edd., qui h. u. sequenti iunxerunt; *Dei designatur inops* Kaelb. puncto in fine uersus posito. — u. 19. *Eramen sonans* acrostichide postulatur. *Eram bouans* A, *eram sonans* B. — *uel ut* Oehl., *uelut* Rig. — u. 20. *debent aut* edd., *debet ut* AB. — *tales* edd., *tali* AB.

II, 10. *De infantibus.* — u. 1. *duellum* edd., *de bellum* AB. — *subito* AB edd., *desubito* Kaelb. — u. 2. *fugerent* edd., *fugeret* AB. — u. 3. *non* B, *ō* A. — u. 4. *excuso* edd., *excusso* AB. — u. 6. *aluo* L,
arma
quod sumpsi ex *aluum* Kaelb., *aula* AB, *arma* edd.; forte *alma* leg. — u. 7. *nascanturque* edd., *nascuntur* A, *nascunturque* B. — u. 8. *fugient* L, *fugiens* AB,

fugiant edd. — *semperque* A edd., *semper qui* B. — u. 9. *ferinam uitam uiuentes* (*iubentem* Oehl.) L, *ferina uita uiuentem* (*uiuentes* Kaelb.) AB Rig. — u. 10. *alium* AB, *aliud* edd. — u. 12. in codd. ne initialis quidem littera uers. 12 est, quem Oehl. sic fere supplendum censuit: *Si non fuerunt quid sit bellum experti.*

II, 11. *Desertores.* — u. 1. *dicuntur* edd., *dicunt* AB. — u. 2. *parte* AB Rig., *partes* apud Schurzfl. in supplem. coniectatum est. — *recedit* edd., *recedat* AB Rig. ed. pr. — u. 3. *tamen* B, *temen* A. — *utroque* AB, *utrique* edd. — *iudicia* A, *indicia* B. — *decernuntur* AB edd., *decernunt* Kaelb. — u. 4. *Ecce* edd., *Eēē* AB. — *sicut* AB Rig., *sicuti* Oehl. — *parent* Kaelb., *paret* AB, *paretur* edd. — u. 7. *cuius ꝯ et* AB, *cuius sunt et* edd. — *nostra* edd., *nrā* B, *nro* A. — u. 8. *repositis* AB edd., *repositus* uel *repotitus* Oehl. in comm. — *delinquas* edd., *delinques* AB. — u. 9. *spelaea* edd., *spelunca* Kaelb., *spelunca* (superscr. *spelaea*) AB. — u. 10. *Sit* edd., *si* AB. — *propeccare* L (forte: *porro peccare*), *pro peccare* AB, *peccare* edd.

II, 12. *Militibus Christi.* — u. 1. *fraeno* AB. — u. 2. *ergo: dimitte* AB, *ergo dimittere* edd. — u. 6. *Illa* Oehl., *Ille* B Rig. — *expecta* B edd., *experta* A. — *fruenda* B edd., *finenda* A. — u. 7. *omnino omitte* L, *omnino mitte* AB edd., *omnes omitte* Kaelb. — u. 8. *proposito* AB Oehl., *praeposito* Rig. — *quotidie* AB. — *signa reuise* edd., *signare uisa* A, *signa reuisa* B. — u. 10. *agonias sume propinquas* L, cf. *agoniam* cod. Med. Carm. Apol. 209, quod mutare non debebam; *agonis* A, *agonia* B, *summe propinquas* AB, *agonia* (*agoni* Oehl.) *sume propinqua* Rig. — u. 12. *optato* AB edd., *ad latus* Kaelb. — *propter* AB, *praeter* Rig. in adn. — *dimicaturam* (i. e. dimicationem) AB Rig.

in posterioribus curis mss., ubi praeterea *dimicatum* (= dimicationem) proposuit; idem *dimicaturum* ediderat; *adest optato: propter sp. dimicaturo* ‖ *Ille* Oehl.
dona
— u. 13. *Ille* edd., *illa* AB. — *parat*,, *ille* A. — u. 14. *suscipit et* edd., *suscipiet et* AB. — *satellem* AB edd., 'fortasse *satellitem*' Oehl. in adn. — *deduat* recte restituit Kaelb., cf. uarr. lectt. I, 14, 7; *dedicat* (in m. *deduat*) AB, *dedicat* edd. — *sese* Kaelb., *esse* AB edd.
in delian
— u. 15. *in Belian* edd., *in dictis* AB.

II, 13. *De refugis* edd., *refugiis* AB; uterque liber post u. 8 lacunam unius uersus *I* littera initiali inscripta indicat, sed in continuatione sermonis nihil desideratur. — u. 1. *merito* h. e. a Christo. — *secernunt* B edd., *serenunt* A. — u. 2. *protegente* L, *protegenti* AB, *progeniti* edd. — u. 3. *Cainaea* edd., *Cainina* Rig. in adn., *Cananaea* AB. — u. 7. *uiarum*
??
edd., *uariarum* AB. — u. 8. *tales* B edd., *talert* A. — u. 9. *Si fidere* B² in m., *Sydere* AB¹, *Si uiuere* Rig., *Si uidere* Rig. in adn., Oehl. — *respui* AB¹ Oehl., *respici* B² in m., Rig.

II, 14. *De lolii semine.* — u. 1. *qui* edd., *quae*
messis
AB. — u. 2. *messis* edd., *mensis* AB. — u. 3. *enatum* edd., *est natum* AB. — *miserat* AB edd., *emiserat* Kaelb. — *Deus* L, *Dominus* AB edd. — u. 4. *separat*
et separat
edd., *ee parat* AB. — u. 9. *qui* edd., *quae* AB. —
utique
u. 6. *utique* edd., *uti* AB. — *ueram* B, *nouam* A. —
quâ *nam*
u. 7. *nam* edd., *nam* A., *qua* B. — u. 8. quoniam: *quõ* AB. — u. 9. *Erratis* A edd., *eratis* B. — *steriles* edd., *sterilis* AB. — u. 12. *gazophylacio*, cf. 1, 2, 4:

paratis *paratis*
indignatio; *gazophylacio* A, *gaso phylacio* B, *gazo paratis* edd. — u. 13. *Et sic* edd., *sic* AB. — *paratis* L, *portatis* AB, *putatis* edd.

II, 15. *Dissimulatori.* — *dissimulatori saecularia in totum fugienda* AB. Neque lemmata solum articc. 15 et 16 in unum coierunt, sed etiam uersus eorundem carminum in utroque libro continui leguntur. Sed in B altera manus post 'dissimulatori' inscriptionem incidit et eadem nota u. tertium decimum (*Immites*) a sequenti (*Si quid.*) disiunxit. — u. 1. *latam* edd., *lata* AB. — u. 2. *tuba praesentem* AB Oehl. Kaelb., *tot prophetarum* AB supr. lin., Rig. — *caelesti* edd., *caeleste* A, *coeleste* B. — *clamante* AB Oehl. Kaelb., *clamantem* Rig. — u. 3. *declamauisset* Kaelb., *declamasse* AB, *declamasset* edd. — *in nubem* Rig. Kaelb., *iuubem* AB, *in orbem* Dau. Oehl. — u. 5. *profatorum* AB sensu passiuo; *prophetarum* edd. —
?
uel minis L, *uel munia* (*munis*) AB, *uolumina* edd. — *uox* AB, *lex* edd. — *Dei* L, *dni* AB, *Domni* Rig., *Domini* Oehl. — u. 6. *malitiam* L, *militia* AB, *malitias* edd. — *eque* AB. — u. 9. *inquis* edd., *iniquis* B. — u. 10. *causa* B edd., *cāā* A. — *fideris* AB, *uideris* edd. — u. 12. *Rectos* AB. — *bonos* AB, *bono* edd.

II, 16. *Saecularia in totum fugienda.* — u. 1. *expectant* AB. — u. 2. *laxant* edd., *lux ante* AB[1], *laxantes* B[2]. — u. 3. *doceo* AB, cf. 2, 22, 15: non sum ego doctor, sed Lex docet ipsa clamando; olim conieceram *taceo*; *doleo* edd. — u. 4. *caterua* edd., *cater-*
spec ??
uam AB. — *spectacula* edd., *ex rectacula* A, *exrectacula* B. — u. 5. *comparatur* L, *comparatus* AB, *circo operatur* edd.; olim malui *compar paratur*. — u. 6. *persuades* edd., *persuadis* AB. — *quodcumque* edd.,

es
quocunque AB. — u. 7. *prolis* primo casu, *prolis* AB, *proles* edd. — u. 8. *num* edd., *non* AB. — *uis* B edd.,
??
queis (uel *quas*?)
uia A. — *queis* edd., *cui* AB. — u. 9. *Unctus* Dau. Oehl. Kaelb., cf. 2, 30, 15; *unus* AB Rig. — u. 11. *I* littera initiali inserta lacunam indicant AB. — u. 13. *pro leui* L, *probe* A, *prole* B, *proba* edd. — u. 15. *fidis muneri quo doctores* edd., *fides muneris quod doctoris* AB. — u. 17. *dicentem si uteris* L, *dicentem sicut teneris* AB Rig., *dicente, sicut ten.* Dau. Oehl. — u. 19. ~~*Uiuere*~~ *si* A. — u. 22. *choros histronicos* L, cf. Carm. Apol. 870, ubi nunc cum
caros
Roenschio *in ista histronica* scribere malim; *choros*
histriones
historicos AB, *caros histriones* Rig., *choros, histriones* Oehl. — u. 23. *talis abolere uani reuerentiam* L, (forte *tali Zabulum uanire amentia*); *tali subolem* (AB) *uanni* (A, *uanire* B) *curentia* AB, *tali subolem garrire amentia* edd. — u. 24. *Dum* AB Dau. Oehl., *Eum uita*
iubet
fr. p.? Rig. — u. 25. *iubet* edd., *uiuet* AB. — *iusta*
iusta
edd., *iuxta* AB.

II, 17. *Christianum talem esse.* — u. 1. gemitum:
u
gemitu edd., *gemitum* AB. — u. 2. *Hic* edd., *Is* A,
ut
~~*his*~~ *is* B. — *ut quid* A Rig., ~~*et nunc*~~ *quid* B, *ecquid*
dei missam
Oehl. — u. 3. *Summi demissam* L, *sumi demissa* AB,
um
summi Dei missam edd. — u. 4. *protoplasto* AB, *protoplastum* edd. — *procedere* restitui, cf. 2, 19, 7:
prodere
quaeris procedere Dei sancta; *prodere* edd., *procedere*

AB; olim malui: *demissam.* ‖ *In protoplasto uides poc-*
eris
nam procedere Legis. — u. 6. ergo iam exterus: *ergo*
exterus
iam exteris AB, *eris iam exterus* edd. — u. 9. *cur*
cur illos
illos edd., *curilios* AB. — *persequimur* AB, *prosequi-*
mur edd. — u. 11. uestra: *ūra* A, *urā* B, *uestrum*
edd. — u. 12. *te facis musicis* AB (te facis = confers te, cf. Roensch. Ital. p. 366), *te fucis inficis* edd. — u. 13. *immo* B edd., *imo* A. — *clamat* AB edd., sed forte: *clamat, clamat* leg. — u. 15. *te Christus*
re Christum *te Christus*
edd., *te Christus* A, *te Christum* B. — u. 17. *labora,*
suda
suda edd., *laboras luda* AB. — u. 19. *ad martyres i* L, *ad martyrisi* AB, *ad martyriza* (i. e. 'adsiste martyri, procede ad m.') edd., *Refrigerare* (omisso *si*) *cupis, admartyrizare* Pitr. I p. 543. — u. 20. futuro-
ram in
rum transitu: *futurorum transitu* AB, *futuram in transitu* edd.

II, 18. *Matronis ecclesiae Dei uiui.* — u. 1. *du-*
?
ces L, *Dğ ces* A, *dc̄ ces* B, *domnas* edd., *matrona uis esse Christiana ut saeculi domna* (*domnas* Pitra I p. 543) Schurzfl. — u. 2. *circundas* A. — *serica* edd., *sirica* AB. — u. 4. *cuncta de Zabuli pompa* cod. Sti. Alb. teste Baluzio ad Lact. de Mort. Persec. 16 p. 36 (ed. Bauldri) AB edd. — u. 5. *ornaris* AB Rig. Oehl.,
cincinnos *stibium*
ornas Dau. — *incuius* AB. — u. 7. *stibium* edd., *stiuium* AB. — u. 9. *corda* B edd., *corde* A. — u. 11. *casto*
claros *castos*
atque pudico edd., *castos* A, *claros* B, *atque pudicos* AB. — u. 12. *lege* Oehl., *leges* AB Rig. — u. 13. *femina marito probata* AB, *feminae m. probatae* edd. — u. 15.

ere
Induere edd., *induite* AB. — *oportet* AB, *ut obstent* L, uerb. obstandi accusatiuo iungitur etiam 2, 20, 11 (obstas pacem); sed fortasse *ut poscent* scribendum erat; *ut ostent* AB; *quas optat frigus et aestus* edd.—
a *cu*
u. 16. *pudica proberis* edd., *pudico praeberis* A, *pudico proberis* B. — u. 17. *demonstres* L, *demonstras* A, *demonstris* B. — u. 18. *clarissima quondam* edd., *clarissimo quodam* AB. — u. 19. *exanimata* edd., *examinata* AB. — *iacens* edd., *iace*
iacens *rum*
AB. — *uiduar* *erecta*
cultibus
AB. — u. 20. *p̄ meruit* B. — *comtibus* edd., *comitibus* AB. — u. 21. *fugīte* cf. 1, 33, 7. — u. 22. *lupana* AB, *lupanaris* Oehl., *lupanas* Rig., qui ad nouatum uerbum ‘lupana’ haec adnotauit: ‘(feminas) lupanas *λυκαιναι*. lupas. glossae *πορνη* lupanaria, meretrix. *πορνειον* lupanarium’. Sed cum uox ‘lupana’ ea interpretatione minime fulciatur, locum Cypriani de hab. uirg. c. 12 in medium proferam, quem Hartelius (p. 196) sic edidit: ‘fugiant castae uirgines et pudicae incestarum cultus, habitus impudicarum, *lupanarum* insignia ornamenta meretricum’. Hoc loco similitudine dictionum ac collocatione uerborum ‘lupanarum’ esse gen. plur. nominis fem. ‘lupana’ mihi quidem comprobatur; cf. *incestarum* cultus — habitus *impudicarum*; *lupanarum* insignia—ornamenta *metricum*. Inde fit, ut ‘lupanarum’ uoc. a uerbo ‘lupana’ sit deriuanda. Ergo Commodiani loco uox *lupana* retinenda est, siue (*cultura*) *lupana*? signo quaestionis posito legitur, siue (*feminas*) *lupanas*. — u. 23. *faeminae* AB.

II, 19. *Item ipsis*. — u. 1. *qui uis* B. — u. 2.
te ornari
te ornari edd., *rogare* AB. — u. 3. caeliloquax: *cac-*

us
liloquus edd., *caeliloquax* AB. — *autem* (pro *item*) A. — *autor* B. — u. 4. *enim prauitatem* edd., *enim enim*
prauitatem *es*
caritate AB. — *sequentes* edd., *sequentur* AB. — u. 5. *exaltatae* B edd., *exaltate* A. — *ceciderunt* restitui, cf. Cypr. de hab. uirg. 13 (p. 197 ed. H.): 'exaltatae ceciderunt corruptae turpitudinem foeditatemque me-
iacebunt
ruerunt'. *ceciderunt* AB, *iacebunt* edd. — u. 9. *faeminas q* AB. — *taliter* edd., *totaliter* B. — u. 10. *Kapillos* L acrostichide flagitante, cf. 1, 35, 10, *Ca-*
lixiuio
pillos AB edd. — *de nigrore linitis* L, *lugro relinitis* A, *lmigro relinitis* B, *fuligine relinitis* edd.; de nigroris medicamine cf. Cypr. de hab. u. 14 (p. 197): 'illi et *oculos* circumducto *nigrore* fucare....et mutare adulterinis coloribus crinem.... docuerunt'; de opere et eleemos. c. 15 (p. 384): 'pauperem non uident *oculi* superfuso *nigrore*, tenebris et nocte contecti'; praeterea uid. de lapsis c. 30 (p. 256); *lixiuio* (A) scriptura deprauata est a librario ex interpretis cuiusdam adnotatione de stiuio (uel stibio, cf. 2, 18, 7), quae lectio mihi quoque in mentem uenerat. — u. 11. *Lunatis* L, cf. Cypr. de hab. u. 13; *leuatis* edd., *Zonatis* A, *Lonatis* (*Z* in *L* correcto) uel *Louatis* (in m. *Z* ascripto) B; *Louatis* uel *Lobatis* Pitra haud male Spic. IV p. 229 coni. — *granulatim* edd., *gratulatim* AB. — *depictas* AB, *depicta* edd. — u. 12. *malam medicatis* L, *mala med.* AB, *malas m.* edd. — u. 13. *inaures* Oehl., cf. Es. 3, 18: auferet Dominus ...et anulos et inaures; *in aures* AB Rig. — u. 14.
monilibus
colum AB. — *monilibus* edd., *naturalis* AB, cf. Cypr. de hab. u. c. 13 (p. 197): Christum induere non possunt auro et margaritis et *monilibus* adornatae

cett. — *gemmis* edd., *geuus* B. — u. 16. *uestem* L, *ueste* AB, *uestes* edd. — *aut totam Zabuli pompam* edd., *aut tota Zabuli pompa* cod. Sti. Alb., cf. Baluz. ad Lactant. de Mort. Pers. c. 16 (p. 16 ed. Bauldri) AB. — u. 19. *purgas* A edd., *purgat* B. — *sequendo* edd., *sequenda* AB. — u. 21. AB edd. lacunam non praebent, sed cum argumento ac sententia tum abecedaria serie (cf. I, 35) uersus desideratur, de qua re in Iahnii annall. t. 97 (a. 1868) p. 435 Lucianus Mueller disputauit, qui sic fere supplendum esse uersum censet: *X̅P̅I̅ seruitio uos toto addicite corde.* — u. 22. *placete* edd., *placere* AB. — u. 23. Zelantes: *Tεlantes* A, *Ꞁelantes* (in m. *z*) B. — *fauore* B, *feruore* A edd. — *odorem* AB edd., *adorem* Luc. Mueller l. l.

II, 20. *In ecclesia omni populo dei.* — u. 1. *iustu* B. — u. 5. *obiurgate, ouantes* (AB) *efficite* (B, *afficite* uel *eff.* A) *lucta* L (*luxu* AB); *obiurgatis: o uenter effercite luxu* edd. — u. 6. *Laborat* edd., *labora* AB. — u. 7. *fartus opibus* edd., *factus* A, *fa?rtus* B; *opidus* AB. — *resistis* AB, *te sistis* edd. — u. 9. *pendit* AB, *pendet* edd. — *ecclesiā* B. — u. 10. *abstinere* AB, *abstineri* edd. — *uides fr̄m* AB. — u. 11. *obstas* (uel *obstos* A) AB, de accusatiuo cf. 2, 18, 15; *optas* edd. — *pacē* A, *pac ē* B; obstas in castris pacem h. e.: in uestris castris seditionem ac discordias concitas, dum frater cum hoste pugnat. — u. 12. *fiant ea* L, *sciant ea* AB, *sis ante* edd. — *salua* A, *saluus* B edd. — u. 13. Nec intuis (*Nec metuis*) Dominum: *Haec intuis dūm* AB, *Nec metuis Dominum* edd. — *praeconio* edd., *praeconia* AB. — *clamante* AB, *clamantem* edd. — u. 14. *iubet* edd., *lubet* AB. — u. 15. *diurna* L; poeta cum multis efferat uerbis misericordiam (cf. semper omnibus

lobba?
omnino diebus), adicit bene ‘prandia diurná’; *lurna*
lobbe
B, *lurna* A, *Tobia* Rig. in textu, *Tobo* in adn. — Sed illud Iobba non Commodiani esse, sed glossatoris alicuius recte iam Oehlerus adnotauit, cum *lurco* coniceret. — *cum pauperis* AB, *c. paupere* edd. — *sumsit* A. — u. 18. *proponit* AB edd., *praeponit* Oehl. in comm. — u. 19. *distento* edd., *dissecto* A, *dissento* B. — *declamas* AB, *declamat* edd., qui hoc uerb. seqq. iunxerunt. — *inopiam fratris iuxta tabescet!* L; insequitur minis poetae eum, qui ad diuitem se adplicat pauperisque querimonias aspernatur; *inopiam f̂s iuxta tabescens* AB, *inopia frater iuxta tabescens* edd. — u. 21. *quid* edd., *quod* AB. — *si non ante uacauit* L, h. e. inuita pauperem die dominica, si ceteris diebus ad te adire non potuerit; *si ū̂* (A, ’*u* B) *ante uocauit* AB, *si* (*se* addidit Oehl.) *non ante locauit* edd. — u. 22. *Ex sua sede turba* L, i. e. arcesse de taberna pauperem cunctanter subsequentem, qui ab initio quidem, cum nunquam diuitum epulis accubuerit, in-
Excute
uitus a uulgari consuetudine deducitur. *Ex suo se de turba* AB, *Excita de turba* edd. — u. 23. *In tabulis* AB, ‘*in tabulis* Noui Testamenti’ Rig., qui in adn. *in tabulis* praebet, sed *in talibus* in textu reposuit, quae lectio in edd. omnes fluxit. — *de Christo*
Christo
edd., *de uro* AB.

II, 21. *Marturium uolenti.* — *marturium* AB, cf. u. 1 ‘marturium fili’ et quinti uersus litteram initialem (*Uince*); praeterea cf. Schuchardt. l. l. II 252 sqq.; *martyrium* edd. — *uolenti* edd., cf. u. 10 (*Vincimus*); *dolenti* AB. — u. 1. *marturium* AB, *martyrium* edd. — u. 2 sq. Verborum structura neglecta

Commodianus acrostichide coercitus articulum tertium coordinauit, quem membris antecedentibus subordinatis iungere debebat; *ipse;* ‖ *Rectumque* L, *ipse magis* ‖ *rectum qui* AB, *ipse aut* ‖ *Rectam qui* edd.; *magis* uocabulum a librario ex marginali glossatoris alicuius adnotatione in finem uersus secundi repetitum esse ex lineola adparet in utroque codice superscripta. — u. 3. *delegit* Dau. Oehl., *diligit* AB Rig. — *uitam* AB Rig., *uiam* Dau. Oehl. — u. 4 sq. *felicibus: opta* L, *felicibus apta* AB edd., qui post hunc uersum sententiam finiunt. — u. 5. *uincere* B, *uince* A edd. — u. 7. *et nos* edd., *per nos* (uel *uos*) A, † *et nos* B. — u. 8. *martyrea* A. — u. 9. *quidam* A. — *errant* B edd., *erant* A. — *sāguine* A. — u. 10. Vincimus: *Vincimimus* A, *uinci minus* B, *uicimus* edd. — *q* AB. — *manente* B edd., *menente* A. — u. 11. *adeo* Oehl., *ideo* AB Rig. — u. 12. *paenas* B. — *adactas* B edd., *adactus* A. — u. 13. *Eiula euaque* L, *Eiula euoqꝫ* A, *eila euoque* B, *eiulatuque* edd. — *zelando*. . . *pertunde* AB Rig., *celando*. . . *pertundit* Oehl. — u. 14. *uinceris* B, *uiceris* A edd.

II, 22. *Bellum cottidianum.* — *cotidianum* AB. — u. 1. *quaeris* B edd., *quaerit* A. — *quiescunt* AB, *quiescant* edd. — u. 2. *in fine* AB Rig., *infinite* Oehl., *sine fine* id. in comm. — u. 3. *compugna* L, *cum pugna* AB, *pugna* edd. — *illa* L, *illo* AB edd. — u. 5. *copioso* edd., *cupioso* (co superscr.) AB. — *illum* AB Rig., *illud* Dau. Oehl., sed mutandi causa non est, siue poeta uulgari sermone usus *uinus* pro *uinum* scripsit, siue *illum* formam pronominis generis neutrius pro *illud*. — u. 6. *retine te lingua: munde Deum adora* L, *retinete linguam unde dūm adoras* AB, *retine linguam, unde Dominum adoras* edd. — u. 7. com-

furorem
pescere furiam: *compescere furiam* AB, *compesce furorem* Rig., id. secundis curis teste Schurzfl. *compesce refuriam*; Oehl. *compesce nefarium* in textu, *nefariam* (scil. linguam) in comm. scripsit. — u. 8. *oppressus* AB, *oppressos* edd. — *deprimere* edd., *depremere* AB. — u. 9. *Tortorem* AB, *tutorem* edd. — *adcommoda* B edd., *ad commoda* A. — u. 15. *rectum* AB, tenet locum aduerbii; *recto* edd. — *prae zelo* edd., *per seclo* AB. — u. 11. comem: *cōe* AB. — u. 13. *nullo* AB, *nulli* edd. — u. 14. *perit* AB, *periit* edd., *pereat* Oehl. in comm. — u. 16. *uana* AB, *uane* edd. — *qui* edd., *quae* AB.

II, 23. *De zelo concupiscenciae.* — *concupiscentiae* AB edd.; ut concupiscen*c*iae restitueretur ipsa acrostichidis ratio postulabat. — u. 1. *proximi* edd., *proxime* AB. — *abactus* AB, *ab intus* edd. — u. 3. *latrantem* AB, *laborantem* edd.; forte *latrando* i. e. latrans. — u. 6. *omnino* L, *omnia* AB edd. — u. 7. *damnans* AB, *damnas* edd.; Oehl. post 'damnas' interpunctionem maiorem posuit, sed participio 'damnans' restituto uersus septimus (sensu concessiuo) sententiae octaui u. coniungendus est. — u. 10. In AB uersus undecimus (*Unde Deus* cett.) ne initiali (*C.*) quidem littera inscripta u. nonum sequitur. — u. 12. *postea momar* (i. e. stultus, cf. momerium 2,
mors uenit
18, 18) *ruit* L, *postea noma ruit* AB, *post te mors ruit* Rig., *postquam hora r.* Oehl. — u. 13. *conanda* AB, *condenda* edd. — u. 14. *cum Dominus* Dau. Oehl., *cum Domino* Rig., *eum dno* AB. — *uictum diurnum* L, *uuꝛa* A, *uicta* B, *diurna* AB, *uita diurna* Rig., *uitam diurnam* Dau. Oehl. — u. 16. *cur* AB, *cor* edd. — *agis* B, *ages* A edd. — u. 17. *Neque enim dico aut te intimo uictum* L (cf. uictor u. 16); *nec enim*

dico ut te AB, *intimo tuitas* A, *intimo t iuitas* B, *nec e. d. ut te in triuio tinnites* edd.; *te* delere uult Dau. — u. 18. *die* [tuo] *uigilas* A, *die* [tuo] *uigil*~~*ias*~~[*as*] B. — *maeret* L, *meret* AB, *haeret* edd.

II, 24. *Qui de malo donant. malè* A, *male* B. — u. 1. *uulnere* edd., *uulnera* AB. — *nequam* L, *nequor* AB, *uecors* edd. — u. 2. *cotidie* AB Rig. — (*discredis* ‖ *Dominum uidere?*) *Doceris!* L, *doceris* A, *doceris* [?] B, *de caelis?* edd. — u. 5. *erumpnis* AB, *erumpes* edd. — *locum* edd., *locus* AB. — u. 7. *faenerasti* B, *foenerasti* A. — *malum malum* (= pessimum) AB, *malum malo* edd.; de comparatione, quae iterata positiui forma efficitur (cf. malus malus Gruter. 777, 6, bonis bonis ibid. 284, 6, merenti merenti etc.) uide Roensch. Ital. p. 280. — u. 10. *donas tu* AB, *donasti* edd. — *ingratis* edd., *ingratus* AB. — *nanctus* L, *narctus* AB, *nactus* edd. — u. 13. *precio* AB. — ~~*merces*~~ *mercis* B. — u. 15. *inlidis* AB (cf. 2, 1, 39), *inludis* edd. — *alienum* L, *alium* AB edd.

II, 25. *De pace subdola.* — u. 1. *dispositum* B edd., *depositum* A. — *pacem* AB, *pax est* edd. — u. 2. *premit* edd., *praemis* AB; edd. post 'premit' non distinxerunt. — u. 3. *populo* AB, *populi* edd.; forte *praecipitem populum* Pitra Spicil. I praef. p. XXI. — *schisma* edd., *scisma* AB. — post *misistis* sententiam finiuerunt edd. — u. 5. *cohaerentem* edd., *coercentem* A, *coerentem* B. — u. 7. *nobis* B edd., *uobis* [?] A. — u. 8. *ruistis* AB, *ruitis* edd. — u. 9. *in absconsum* AB, *in absconso* edd. — *quin* L, *qd̄* AB, *quod* edd. — *ipsud* AB, *ipsa* edd. — u. 9 sq. *ipsud.* ‖ *De uobis* L, *ipsa* ‖ *De u.* edd. — u. 10. *sese* L, *se* AB edd. — u. 11. *malo* AB, *male* edd. — *nutriti* L, *nutriui* AB, *muniti* edd.

II, 26. *Lectoribus.* — u. 1. *tantum* AB edd., 'fortasse *tandem* reponendum' Oehl. in comm. — u. 5. *iuxta* AB, *iusta* edd. — pro *malorum* Dau. (*iusta*) *malis* coni. — u. 6. *humiles* AB, *similes* edd. — u. 7. pro *agrestina* Oehl. in comm. *agrestia* proposuit. — *benefactis* edd., *benefactus* A, *benefactus* (?) A. — u. 8. pro *feritis* in adnot. Rig. *feretur* legitur; de producta paenultima *ferītis* cf. erītis 1, 6, 3. — u. 9. *flores* edd., *flore* AB. — *lucernae* edd., *lucer*^nas AB.

II, 27. *Ministris.* — u. 3. *ludere* edd., *lugere* (dere) AB. — u. 5. *susum* edd., cf. 2, 35, 14; *Et rursum* (S ursum) A, *et usum* [1] (sursum [2]) B. — u. 6. *Tota* AB, *tuta* edd. — *illae sacra* L, *illaesa sacra* A, *illosa* (?) *sacra* B, *sacra* edd. — u. 7. *inde uersis* L, *in diuersis* AB, *in aduersis* Dau. Oehl. — *date* AB, *dare* edd. — u. 9. *Christi* B, *Christo* A edd. — *probati* AB Rig., *parati* Oehl.

II, 28. *Pastoribus Dei.* — u. 3. *remittat* AB Rig., *remittet* Oehl. — u. 5. *faciant* AB, *faciat* edd. — *quae* edd., *qui* AB. — u. 9. *ue* B. — *miserae* edd., *miseri* AB. — *forte* AB, *fronte* edd. — *uacillat* edd., *uecillat* AB. — u. 10. *pene* AB. — u. 11. post 'autem' *se* addidit Roensch. — u. 12. *exhilarantur* edd., *exalaratur* AB. — u. 13. *spes et est* AB, *spes est* edd.

II, 29. *Maioribus natis dico.* — u. 2. *semper* AB, *saepe* edd. — *monitum* L, *monitur* AB, *monetur* edd. — *detractant* AB, cf. 1, 28, 11; 31, 2; *detrectant* edd. — u. 3. *solo* AB, *solum* edd. — u. 4. *pausent* A, *pausent* (?) B, *paueant* edd. — *praecordia* edd., *praecordias* AB. — *tanta oratorum* L, *tantoꝫtorem* A, *tantor.* || *torem* B, *tentatorem* edd. — u. 5. *ueritas* B edd.,

ueritus A. — u. 6. *praedixi quidem* edd., *praedix qdem* AB. — u. 7. *Blandiendo* L, *blandiendum* AB, *blandiens dum* edd. — *aeui seductor* L, *euehe ductor* A, *euche* (uel *euehe*) *ductor* B, *eheu, seductor* edd. — u. 8. *nescitis* A. — *laqueo iuste* L, *langueo iustae* A, *laqueo iustae* B, (*nescistis*) *laqueos instare, r.* edd.; forte: *nescistis laqueum stare* (= esse), *r.* — u. 9. *sorbitis* AB, cf. sorbo, sorpsit 1, 4, 7; *sorbetis* edd. — *auarum*
e
animum saeculi L, *auarand sed* (AB) *seculi* (A, *saeculi* B), *amara, sed est saeculi* edd. — u. 12. *repetit* AB, *petit* edd. — *suppetium* A edd., *suppetitium* B.
bis
— *uo* B. — u. 13. *horescunt* A. — u. 14. AB praebent unam *S* litteram in marg. uoce *des*[*init*] ascripta. — u. 15. *iuut* A, *iuub* B, *in uobis* L, *uobis* enim in AB saepe compendio scribitur *ut* (A) *ub* (B). — *inararem* (i. e. scriberem, cf. 1, 37, 16) AB edd., sed in comm. Oehl. *enarrarem* proposuit. — u. 16. *dicentes* AB, *docent* edd. — *ostenditis* AB, *tenditis* edd. — *pene* AB. — *terrae p. fundamenta* (i. e. gehennam) *paratis* AB, *t. p. f. intratis* edd.

II, 30. *Infirmum sic uisita.* — u. 3. *per nummum* edd., cf. u. 8; *per primum* A, *primum* B. — u. 4. *conciderat* L, *considerat* AB, *conciderit* edd. — u. 6. *mercem det* L (cf. Carm. Apol. 919), *mercedem* AB edd. — *tibi pro illo, sed* L, *tibi, p. i. s.* edd. — *autor*
tor
A, *au* B. — u. 7. *pigeret* edd. (cf. Sirac. 7, 39: non te pigeat uisitare infirmum, Vulg.); *pergeret* AB. — *abosum* edd., *abusum* AB. — u. 8. *numos* AB. — *ei* AB, *et* edd. — *resumere* B edd., *resume* A. — u. 9. *foret* AB, *soror* edd. — *lecto* edd., *laeto* A. — *decumbet* B, *decumbat* A. — u. 10. *uitualia* B. — u. 14. *satagit: non* (AB) *uerbus* (A, *uerbis* B); *satagite non uerbis;* edd. — *sed esum* AB, *esum* edd. — ille re-

ille
quirit: *requirit* AB, *requirit* edd. — u. 15. *et* L, *sed* AB edd.

II, 31. *Pauperibus sanis.* — u. 1. *diuitiae* edd., *diuitias* AB. — *adsunt* AB, *adsint* edd. — u. 2. *ars* B edd., *ais* (= aes?) A, cf. u. 11. — *communia* (i. e. communica) AB; cf. alleuiare, confortiare, humiliare alia uerba eodem modo deriuata; *communica* edd. — u. 4. *diuiti* AB, *diuite* edd. — u. 5. *magis* AB, *magni* edd. — u. 6. *non dedit* AB, *odit* edd. — u. 8. *nosti, deriget* (h. e. rigorem lenit) edd., *nostu điguit* AB. — u. 10. *nihil* AB, *nil* edd. — *inuenissem* L, *inuenisse* AB, *inuenisti* edd. — u. 11. *regatur* AB edd., 'forsitan leg. *degatur*' Oehl. in adn. — u. 13. *procurrere* edd., *procure* AB. — u. 14. *gazo* B edd., *gaza* A. — u. 15. *praetulit* edd., *protulit* AB.

II, 32. *Filios non lugendos.* — u. 1. *et* delet Oehl. in adn. — *dolium* edd., *dolum* AB. — *relinquat* B edd., *relinquunt* A. — u. 3. non pompa: *ū pompa* AB, *nec pompa* edd. — *dolere* L, *dolores* A, *dolore* B, *dolete* edd. — u. 5. *Deum* AB, *Dominum* edd. — u. 6. *martyres* AB, *martyras* edd. — *feceris, sic* AB, *feceris filios sic* edd. — *deflebis* edd., *deflebas* AB. — u. 7. *infrene* A, *infraenē* B, *infraenem* edd. — u. 8. *diducis* AB, *deducis* edd. — u. 10. *Lugere* AB, *luge* edd. — *nolite* AB, *noli* edd. — u. 11. *quod* Rig. Oehl., *quid* Dau., *qđ* AB. — *quâ gentes* AB. — *eritis* (cf. praef. ad 1, 6, 3) AB, *estis:* Rig., *estis?* Dau. Oehl. — u. 12 sq.

Germine zabolico: qua gratia (*gratis* A, *grati* B) *false petistis?* (*petisti* AB)
Exstinctos (*ext.* AB) *clamatis, ut faciatis turbam pronatam* (i. e. pronam) L,

turbe pronate cod. Sti. Alb., *turbae pronatae* AB. Hos

uersus transpositis hemistichiis posterioribus Rigaltius sic edidit:

Germine zabolico facitis ut turbae pronatae;
Extinctos clamatis. qua gratia? (*gratia,* Dau. Oehl.) *false, peristi?*

(*peristi* D. O.). *Quam gratiam false petisti. Exstinctos clamatis, ut faciunt turbae* (gentilium) *pro natis* Pitr. Spic. IV p. 230. — u. 14. *dolore* edd., *dolorem* AB. — u. 17. *deuotus* edd., *deuotos* AB.

II, 33. *De pompa funeris.* — u. 1. *solicitus* AB. — u. 2. *Erras* AB edd., *error* Oehl. in comm. — *et in* AB, *et* omis. edd. — u. 6. *Prouerbio nosti, quae* L, *Prouerbio nosti q* AB, *Prouerbia nosti:* (omisso *quae*) edd.; forte e scriptura *Prouerbia* nomen feminae cuiusdam eruendum est. — u. 7. *Addo illi similes efera mente uiuentes* AB, *Adeo illi similes et fera mente u.* edd., qui post *uiuentes* non distinxerunt. — u. 8. *faelicemque* B. — u. 10. *Num prouides* L, *Non improuidis* AB, *Non prouides* edd. — *quonam* edd., *quo-*
?
niam AB. — *merearis* B edd., *mercaris* A. — *ire defunctus* edd., *ne defunctos* AB. — u. 11. Ecce: *Ecē* AB. — u. 12. *paenam* B. — *qd* B. — *pompa* edd., *poena* A, *paena* B. — u. 14. *uigore* AB, *Ueioue* Rig., *nitore* Oehl.

II, 34. *Clericis.* — u. 1. *Congruit* edd. praeter Schurzfl., qui ex Rigaltii adnotatione *congruent* repetiit; *congruet* AB. — *faelicissimo* B. — u. 2. *ut* L, *et*
sabbata *sabata*
AB edd. — *sumpta* Rig. in adn., *sumpta* A, *sumpta* B, *sub acta* Rig. in textu, Oehl. — u. 4. *Respuis? ne* (*respues de* AB) *forte qua* (*quō* AB) *memorentur* (*memorente* AB) Oehl., *Respicite fonte quo memorentur* Rig., *Respicite quoniam m.* idem in ed. pr. ediderat. — u. 5. *immodico* Rig. ed. pr. — *sumpto* AB, cf.

sumpta diuina u. 2; *sumptu* edd. — *Christo* AB, *Deo* Oehl. ('ex auctoritate apogr. Sirm.' [!]). — u. 8. *Sic esse multos* L, *Sic e multos* AB, *Sic multos* edd. — *urgunt* B, *urgum* A, *urget* edd.

II, 35. *De fabulosis et silentio.* — *De fabulis et silentio* B. — u. 1. *cuicumque* edd., *cum cumque* AB. — u. 2. *ruis* A. — *abutere* A. — u. 3. *fabula* A.— u. 4. *diurno* edd., *diuino* AB. — u. 6. *illas* edd., *illos* AB. — u. 8. *obsera* edd., *ob se* AB. — u. 9. *diuitias* (AB) *faciunt* (*satiunt* AB) *aut pecunias fronte* (*frontem* AB) L, faciunt fronte h. e. ostentant; *diuitibus faciunt pecuniae frontem* edd. — u. 11. *initient* Rig., *inicient* AB, *initent* Oehl. — u. 12. *ceu nundinas facitis artas* L, *seu n. facitis artem* AB, *facitis ceu n., artent* Rig.; idem in comm. seruato uerborum ordine: *c. n. facitis artent*; *Et, de domo Dei faciant c. n., artant* Dau., *facitis c. n., ardent* Oehl.; idem pro *ardent* coni. *feruent.* — u. 13. *sibi* L, forte *sic*; *siue* AB, *sane* edd. — *Deus* L, *Dominus* A edd., *dn̄s* B. — *Adesto* AB; deest hoc uocab. ap. edd. — u. 14. *susum* B, *sursum* A edd. — *praecepit* edd., *praecedit* AB. — u. 16. *lympide* AB. — *respondis* AB, *respondes* edd. — *quae promittas* L, *quoque promittat* AB, *quoque promissis* edd. — u. 18. *at* L, *ut* AB, *et* edd. — *tute* AB. — *fabulis* AB, *fabulas* edd. — *uertis* edd., *uer*$\overset{?}{\text{b}}$*is* AB. — u. 19. *subrides* A edd., *subridis* B. — *detrahis* edd., *detrahes* AB. — *formae* edd., *formo* AB. — u. 20. *Indisciplinata* AB, *indisciplinate* edd. — u. 21. *fecit* A edd., *f*$\overset{??}{\text{e}}$*cit* B. — *nec audiat* (*audeat* Oehl.) *neque cernat* edd., *nec neque ornat* A, *nec neque* $\overset{?}{\text{o}}$*cernat* B.

II, 36. *Ebriosis.* — u. 1. *probo* L, *puo* A, *puo* B, *pono* edd. — pro *sed* forte melius *est* leg. — *bel-*

COMMODIANI INSTRUCTIONUM

PER LITTERAS VERSUUM PRIMAS

LIBRI DUO.

LIBER PRIMUS.

I.

PRAEFATIO.

P rima praefatio nostra uiam erranti demonstrat,
R espectumque bonum, cum uenerit saeculi meta,
A eternum fieri, quod discredunt inscia corda.
E go similiter erraui tempore multo
F ana prosequendo parentibus insciis ipsis.
A bstuli me tandem inde legendo de Lege
(**T** estificor Dominum): Doleo pro ciuica turba!
I nscia quod pergit periens deos quaerere uanos!
O b ea perdoctus ignaros instruo uerum.

1, 2: Sap. 3, 6; 3 Esdr. 6, 5. — 7: Matth. 15, 32.

II.

INDIGNATIO DEI.

I n Lege praecepit Dominus caeli terrae marisque
N olite, inquit, adorare deos inanes
D e manibus uestris factos ex ligno uel auro,
I ndignatio mea ne uos disperdat ob ista.
G ens ante Moysem rudis, sine lege morata
N esciensque Deum, defunctos deos orabant,
A d quorum effigies faciebant idola uana.
T ranslatis Iudaeis Dominus de terra Aegypti
I mposuit Legem postmodum et ista praecepit
O mnipotenti sibi soli deseruire, non illis.

D e resurrectione quoque docetur in ipsa
E t spe fortunata rursum in aeuo uiuendi,
I dola, si uana relinquantur neque colantur.

III.

CULTURA DAEMONUM.

C um Deus omnipotens exornaret mundi naturam,
U isitari uoluit terram ab angelis istam,
L egitima cuius spreuerunt illi dimissi.
T anta fuit forma feminarum, quae flecteret illos.
U t coinquinati non possunt caelo redire
R ebelles ex illo contra Deum uerba misere.
A ltissimus inde sententiam misit in illis;

2, 2—4: Exod. 20, 3—5. — 11 sq.: Es. 26, 19.
3, 2 sqq.: Genes. 6, 2.

D e semine quorum Gigantes nati feruntur.
A b ipsis in terra artes prolatae fuerunt,
E t tingere lanas docuerunt et quaeque geruntur.
M ortales et illis mortuis simulacra ponebant.
O mnipotens autem, quod essent de semine prauo,
N on censuit illos recipi defunctos e morte.
U nde modo uagi subuertunt corpora multa;
M axime quos hodie colitis deos et oratis.

IV.

SATURNUS.

S aturnusque senex si deus, deus quando senescit?
A ut si deus erat, cur natos ille uorabat
T erroribus actus? Sed quia deus non erat ille,
U iscera natorum rabie monstruosa sumebat
R ex fuit in terris, in monte natus Olympo,
N ec erat diuinus, se deum esse dicebat.
U enit inops animi, lapidem pro filio sorpsit:
S ic deus euasit; dicitur modo Iuppiter ille.

V.

IUPPITER.

I uppiter hic natus in insula Creta Saturno
U t fuit adultus, patrem de regno priuauit,
P roinde nobilium uxores sororesque delusit.
P raeterea sceptra fecerat faber illi Pyracmon.
I nitio caelum, terram Deus et mare fecit;
T erribilis autem iste medio tempore natus
E x antro processit iuuenis furtimque nutritus:
R espice, quod rerum auctor est Deus, non Iouis ille.

VI.

DE FULMINE IPSIUS IOVIS AUDITE.

D icitis o stulti: Iouis tonat, fulminat ipse.
E t si paruulitas sic censet, cur annis ducentis

F uistis infantes? nunquid et semper eritis?
U ersa in maturum infantia non agit aeuum
L usus; puerilis aetas cessit, sic et corda recedant;
M oribus uirilibus consilia uestra debentur.
I nsipiens ergo Iouem tonitruare tu credis
N atum sic in terris lacte caprino nutritum;
E rgo si illum deuorauisset Saturnus,

I n istis temporibus quis pluebat illo defuncto?
P raesertim mortali patre deus nasci credatur!
S aturnus in terris senuit et defecit in ipsis.
I llum non aliquis prophetauit ante praenasci,
U el, si tonat ipse, Lex ab ipso lata fuisset;
S educunt historiae per uates confectae.

I lle autem in Creta regnauit et ibi defecit.
O mnipotens uobis factus Ganymedis amator
V iuis ipse modo simularet, si uiueret ille.
I mpuros oratis et dicitis esse caelestes
S emine mortali natos de Gigantibus illis.

A uditis et legitis natum in terra fuisse:
U nde bene meruit corruptor ascendere caelum?
D icitur et fulmen Cyclopas illi fecisse,
I mmortalis enim habuit a mortalibus arma.
T ot reum criminibus, parricidam quoque suorum,
E x auctoritate uestra contulistis in altum.

VII.

DE SEPTIZONIO ET STELLIS.

D e circulo zonae fallit uos imperitia uestra,
E x eo quid forte Iouem experitis orandum?

S aturnus fertur ibi, sed stella non ille: effugit
E xpulsus a Ioue. Aut Iouis in stella credatur?
P oli qui sidera tractauit solusque sator,
T roianis qui bellum fecit, auem mortalem amauit,
I psis in sideribus aut Mars cum ista deprehensus
Z elo maritali deus nominetur aduliscens?
O nimium stulti, qui putatis moechos ab astris
N ascentes regere aut totam mundi naturam.
I n uulnera positi et ipsi sub fata uiuentes
O bsceni, curiosi, bellatores, impiae uitae,

E t filios totidem mortales illi fecere;
T erribiles omnes, stulti, septizonio fortes!

S i stellas colitis, colite et bis sena sigilla
T um, arietem, taurum, geminos, ferumque leonem;
E t denique uadunt in piscibus: tu quoque probabis?
L ex sine lege fugat astra: quod uult esse ualebit!
L asciua uult esse, sine freno uiuere quaerit.
I psi quod uultis erit, et deos et deas oratis.
S ic ego colui, dum erraui, quo modo culpo.

VIII.

DE SOLE ET LUNA.

D e Sole et Luna, licet sint praesentanea nobis,
E rratis: quae ego prius, putatis oranda.

S unt quidem in astris, sed non sua sponte currunt:
O mnipotens illos, cum conderet omnia primum,
L ocauit ibidem cum saeclis quarta dierum.
E rrorem antiquus quin cum ....

E t quidem in Lege iussit, ne quis illos adoret.
T ot deos oratis, qui nihil de uita promittunt,

L ex quorum in terra non est, nec ipsi praedicti;
U os autem seducunt sacerdotes pauci praui,
N umina qui dicunt aliquid morituro prodesse.
A ccedite Legi et discite et dicite uerum.

IX.
MERCURIUS.

M ercurius uester fiat cum saraballo depictus
E t galea et ala pinnatus et cetera nudus.
R em uideo miram, deum saccello uolare:
C urrite properanti cum gremio quo uolat ille,
U t sacculum effundat, uos extunc estote parati.
R espicite pictum, quoniam uobis sic ab alto
I actabit nummos; uos tunc saltate securi?
U ane non insanis, colere deos pictos in axe?
S i uiuere nescis, cum bestiis perge morari.

X.
NEPTUNUS.

N eptunum facitis deum ex Saturno pronatum,
E t tridentem regit, ut pisces suffigere possit.
P atet esse deum! cumatile illi parate!
T roianis non ipse cum Apolline muros eduxit?
U nde deus factus inops caementarius ille?
N on Cyclopem genuit monstrum? Non moechus et ipse
U iuere non poterat de suo? quid structuram gerebat?
S ic genuit generatus qui fuit iam mortuus olim.

8, 7: Deuter. 4, 19. 17, 3.

XI.

APOLLO SORTILEGUS FALSUS.

A pollinem facitis citharae deum atque diuinum.
P rimum de moecha natus in insula Delo,
O blata mercede postmodum structuram secutus
L aomedonti regi Troianorum muros eduxit,
L ocauitque sese, quem deum seducti putatis,
O ssibus cuius amor Cassandrae flagrauit,

S ubdole quem lusit uirgo, fallitur qui diuinus;
O fficio uerberis potuit scire bicordem.
R epudiatus enim discessit inde diuinus.
T orruit hunc uirgo specie, quam ille deberet.
I lle prior qui tum debuerat deam amauisse,
L asciuientemque Daphnen sic coepit amare
E t amens insequitur, dum uult uiolare puellam:
G ratis amat stultus, nec potuit consequi cursu.
U el, si Deus erat, occurreret illi per auras:
S ub tectis illa prior uenit, remansitque diuinus.

F allit uos gens hominum, nam biuio triti fuerunt.
A primitia quoque pecora pauisse refertur.
L usibus impositis dum mitteret discum in altum,
S ublapsum non potuit retinere, prostrauit amicum:
U ltimus ille dies fuit Hyacinthi sodalis.
S i diuinus erat, mortem praesciisset amici.

XII.

LIBER PATER BACCHUS.

L iberum patrem certe bis genitum dicitis ipsi.
I n India natus ex Ioue et Proserpina primum,
B elligerans contra Titanes profuso cruore
E xspirauit enim sicut ex mortalibus unus.
R ursus fato suo redditus in altero uentre;

P ercipit hunc Semele iterum Iouis altera moecha,
A bscisso cuius utero prope partu defunctae,
T ollitur et datur Niso nutriendus alumnus.
E x eo bis natus Dionysus ille uocatur,
R eligio cuius in Baccho falsa curatur.

B acchantur et illi, qualia nunc ipsi uidentur,
A ut heri calones, mimi Eronisque tutores
C onspirant in malo, proludunt ficto furore,
C eteros ut fallant dicturos numen adesse.
H inc manifeste uides homines sic mille uincentes,
U ino permutati, primus quod expresserat ille:
S ub ludicro suo honorem illi debuere.

XIII.

INVICTUS.

I nuictus de petra natus si deus habetur,
N unc ergo terreno uos dedistis: date priori!
V icit petra deum, quaerendus est petrae creator.
I nsuper et furem adhuc depingitis esse,
C um, si deus esset unquam, non furto uiuebat.
T errenus utique fuit et monstriuora natura,
U ertebatque boues alienos semper in antris,
S icut et Cacus Vulcani filius illle.

XIV.

SILVANUS.

S iluanus unde deus iterum adparuit esse?
I nde forte placet, eo quod bene fistula cantat?
L argitur quoniam lignum? Nam forte non esset.
V enalem emisti dominum: cum empseris, illi,
A spice, deficit lignum! quid illi debetur?
N on te pudet, stulte, tales adorare tabellas?
U num quaere Deum, qui post mortem uiuere duat!
S ecede ab istis, qui sunt biothanati facti.

XV.

HERCULES.

H ercules quod monstrum Auentini montis elisit,
E uandri qui solitus erat armenta furari,
R ustica mens hominum, indocilis quoque, pro laude
C um gratias agere uellent, absentis Tonantis
U ouerunt hostias inepto ut deo orando.
L aetandas aras in memoriam sibi fecerunt.
E x eo pro rectis de uetusto more colantur.
S ed deus hic non est, licet fuit fortis in armis.

XVI.

DE DIS DEABUSQUE.

D icitis esse deos, qui sunt manifeste cruenti,
E t dicitis fata genesis ascribere uobis?

D icite nunc ergo, quibus primum sacra ferantur:
I nter utrimque uias mors immatura uagatur.
S i tribuunt fata genesis, cur deum oratis?

D eciperis, uane, qui Manes quaeris orare,
E t qui fabricantur dominos tibi nuncupas esse.
A ut feminas quoque nescio quas deas oratis,
B ellonam et Nemesin deas, Furiam, iram caelestem,
U irgines et Uenerem, cui coniuges uestrae delumbant.
S unt alia praeterea daemonia fanis,
Q uae nec numerantur adhuc et in collo feruntur,
U t nec ipsi sibi possint rationem reddere. Pestes
E xportari magis in ultima terra deberent.

XVII.

DE SIMULACRIS EORUM.

D eludunt uos pauci scelerati uates inanes:
E xtricare suam dum quaerunt uitam,

S ubornant aliis ex se sub mysteria falsum.
I ndissimulantes concussi numine quodam
M aiestatemque canunt et se sub figura fatigant.
V idistis saepe dites moechos, quali fragore
L uxurias ineunt, dum furias fingere quaerunt,
A ut cum dorsa sua allidunt parca bipenne:
C um doctrinam suam seruant, quid corpore sanant?
R espicite, quoniam nonnullos numine cogunt,
I psi qui se primum componunt integra mente;
S ed stipem ut tollant ingenia talia quaerunt.

E x eo uidete, quoniam sunt omnia ficta.
O bumbrant populum supplicem perituri ne credant.
R es semel in uano de uetustate processit,
U t uaticinanti credatur prodiit falsa,
M aiestas autem illorum nulla locuta est.

XVIII.

DE AMMUDATE ET DEO MAGNO.

D iximus iam multa de superstitione nefanda
E t tamen exsequimur, ne quid praeterisse dicamur.

A mmudatemque suum cultores more colebant;
M agnus erat illis, quando fuit aurum in aede,
M ittebant capita sub numine quasi praesenti.
U entum est ad summum, ut Caesar tolleret aurum,
D efecit numen: aut fugit aut transit in ignem.
A uctor huius sceleris constat, qui formabat eundem.
T ot uiros et magnos seducit falsa prophetans,
E t modo reticuit qui solebat esse diuinus.

E rumpebat enim uenis quasi mente mutata,
T anquam illi deus ligni loqueretur in aurem.

D icite nunc ipsi, si non sint numina falsa?
E x eo prodigio quot perdidit ille propheta?
O blitus est iste prophetare, qui ante solebat.

M onstra adeo ista ficta sunt per uiniuoraces,
A udacia quorum damnabilis numina fingit.
G estabant enim, et aruit tale sigillum:
N am et ipse silet, nec ullus de illo prophetat
O mnino; sed uos ipsos deperdere uultis.

XIX.

NEMESIACIS VANIS.

N on ignominium est Virbium seduci prudentem
E t colere talem aut Dianam dicere lignum?
M ane ebrio, crudo, periuro creditis uiro,
E x antro qui ficte loquitur quod illi uidetur.
S euere deum agit, sibi uiscera pascit,
I ncopriat ciues unus detestabilis omnes
A dplicuitque sibi simili collegio facto,
C um quibus historiam fingit, ut deum adornat.
I pse sibi nescit diuinare, ceteris audet.
S uccollat quando libet eum, et quando deponit,

V ertitur asse rotans cum ligno bifurci,
A c si putes illum adflatum numine ligni.
N on deos uos colitis, quos ipsi false prophetant:
I psos sacerdotes colitis in uano timentes.
S ed in corde uiges, fuge iam sacraria mortis.

XX.

TITANES.

T itanas uobis, Titanias dicitis esse:
I mmites, tacitas sub culmine uestro rogatis.
T ot lares aediculis, simulacra facta Titano!
A doratis enim stulti malo leto defunctos,
N on legem ipsorum legentes. Non ipsi loquuntur,
E t deos audetis aeramine dicere fusos?
S olueritis eos magis in uascula uobis.

XXI.

MONTESIANIS.

M onteses deos dicitis: dominentur in auro
O bscurati malo aliena mente iuuantes.
N am si purus animus et mens serena maneret,
T u tibi de illis ipsi disputare deberes.
E xcordaris homo, si putas, ut ipsi te saluant.
S eu regant seu minuant; si quid tu sani requiris,
I ustitiam Legis quaere magis, nam illa salutis
A uxilium portat et fieri dicit aeternum.
N am quidquid in uanis sequeris, per tempora gaudes,
I n breui laetaris et postmodum plangis in imis:
S ubtrahe te illis, si uis resurgere Christo.

XXII.

HEBETUDO SAECULI.

H eu doleo, ciues, sic uos hebetari de mundo!
E xcurrit alius ad sortes, aues aspicit alter,
B alantum cruore fuso, manus inspicit alter
E t cupit audire responsa bona crudelis.
T ot duces et reges, ubi sunt consulti de uita,
U el portenta sua scisse quo profuit illis?
D iscite quaeso bonum, ciues, simulacra cauete:
O mnipotentis enim in Legem quaerite cuncti.

S ic ipsi complacuit Domino dominorum in altis,
A d probationem nostram daemones in mundo uagi.
E t tamen ex alia parte mandata praemisit,
C aelestes fieri qui relinquunt aras eorum.
U nde non hoc curo disputare paruo libello:
L ex docet in medio uos: Consulite pro uobis!
I n duas intrastis uias: condiscite rectam.

22, 14: Es. 45, 20 [21].

XXIII.

DE UBIQUE PARATIS.

D um uentri seruis, innocentem esse te dicis,
E t quasi communis facis te ubique paratum.

U ae tibi, stulte homo, mortem circumspicis ipse,
B arbaro de more sine lege uiuere quaeris,
I pse tibi inimicus asciam impingere uerbo!
Q ui simplicem fingis, simpliciter uiue cum isto.
U iuere te credis, dum uentrem cupis implere,
E xiguus tua in domo residere praue

P aratus ad epulas et refugiscere praecepta.
A ut quia discredis Deum iudicare defunctos;
R ectorem caeli facis te inepte pro illo.
A spicis ad uentrem, quasi tu sis prouidus illi.
T u modo profanus, modo sanctus esse uideris.
I n supplicem prodis sub aspectu tyranni.
S enties in fatis, cuias modo Lege inanis.

XXIV.

INTER UTRUMQUE UIUENTIBUS.

I nter utrumque putas dubie uiuendo cauere,
N udatus a Lege, decrepitus luxu praesenti.
T ot uane prospicis, quid quaeris iniqua?
E t quidquid egistis, istinc remanere defunctos
R espicite. Stulte, non eras, ecce uideris;

U nde processisti nescis nec unde nutriris:
T u Deum excelsum fugis tuae uitae benignum
R ectoremque tuum, qui te magis uiuere uellet;
U ertis te in faciem et dorsum Deo remittis,
M ergis te in tenebris, dum putas te in luce morari.

Q uid in synagoga decurris saepe bifarius?
U t tibi misericors fiat quem denegas ultro?
E xis inde foris, iterum tu fana requiris.

U is inter utrumque uiuere, sed inde peribis.
I nsuper et dicis: Quis est, qui a morte redemit?
U t credamus ei, quoniam ibi poenae aguntur.
E ia! non, si ait, tu putas esse maligno?
N am ille, qui pro Deo est, post funera recte uixit.
T u tamen mox moriens duceris in loco maligno,
I n Christo credentes autem in loco benigno,
B landiturque quibus haeret amoenitas illa.
U os autem dubii in uos sine corpore poena!
S uscitat in fratrem tortoris ordo clamare.

XXV.

QUI TIMENT ET NON CREDUNT.

Q uamdiu, stulte homo, Christum cognoscere non uis?
U itas agrum pinguem et sterili semina iactas?
I n silua manere quaeris, ubi latro moratur?

T u dicis: Et ego Dei sum, et foras oberras?
I ngredere iam nunc toties inuitatus in aula:
M atura iam messis, tempus totidemque paratum,
E cce modo mete. Quodsi non te paenitet, inde
N unc, si non habes, collige, uindemia uina.
T empus adest uitae credendi tempore mortis.

E st Dei Lex prima fundamentum posterae Legis:
T e cui designabas? Crederis in Lege secunda;

N ec minae ex ipso, sed ex ipsa tibi potentes:
O bstupe iam factus ora tu credere Christo,
N am Testamentum Vetus de illo proclamat.

C redere enim opus est tantum in ipso defuncto
R esurgere posse et uiuere tempore toto.
E rgo si quis ea discredis esse futura,
D ummodo uincetur reus in morte secunda,
U entura canam paucis in isto libello;
N am cognosci potest, ubi sit spes anteponenda.
T amen uos adhortor quantocius credere Christo.

XXVI.
REPUGNANTIBUS ADVERSUS LEGEM CHRISTI DEI VIVI.

R espuis infelix bonum disciplinae caelestis
E t ruis in mortem, dum uis sine freno uagari.
P erdunt te luxuria et breuia gaudia mundi,
U nde sub inferno cruciaberis tempore toto.
G audia sunt uana, quibus oblectaris inepte.
N on illa te reddunt hominem fuisse defunctum.
A nni te non possunt iam triginta reddere doctum?
N escius si primum errasti, respice canum.
T u putas nunc uitam isti perfrui laetam
I niurias inter? ibi sunt damna diurnum,
B ella uel infanda, fraudes, cum sanguine furta,
U lceribus corpus uexatur, gemiturque, ploratur,
S eu luis inuadit, aut longo morbo teneris,

A ut natis orbaris, aut perdita coniuge defles:
D esaeuitur totum. Heu ruunt dignitates ab alto
B reui, pauperie dupliciter certe si langues!
E t dicis uitam, ubi uitrea uita moralis?
R espice iam tandem hoc tempus inritum esse:
S ed in futuro tibi spes est sine dolo uiuendi.
U iuere uolebant, utique paruoli rapti
S unt: uita priuati iuuenes senescere forte

25, 18: Apoc. 2, 11. 20, 14.

L aetitias diu perfruique ipsi parabant,
E t tamen inuiti reponimus omnia mundo?
G ens et ego fui peruersa mente moratus
E t uitam istius saeculi caram esse putabam
M ortemque similiter sicut uos iudicabam adesse,

C um semel exisset, animum periisse defunctum.
H aec autem sic non sunt, sed conditor orbis et auctor
R equisiuit enim fratrem a fratre peremptum.
I mpie dic, inquit, ubinam frater? Ille negauit.
S anguis enim fratris ad me proclamauit in altum.
T orqueris, uideo, ubi nil sentire putabas,
I lle autem uiuit et loca dextera tenet,

D elicias fruitur, quas tu perdidisti, nefande,
E t cum reuocasti saeculum, et ille praegressus
I mmortalis erit; nam tu sub tartara planges.

V iuit certe Deus, qui defunctos uiuere fecit,
I nnocuisque bonis ut reddat praemia digna,
V esanis autem et impiis tartara saeua.
I ncipe sentire iudicia Dei, seducte!

XXVII.

STULTE NON PERMORERIS DEO.

S tulte, non permoreris nec mortuus effugis actus,
T u licet disponas nihil te sentire defunctum.
V inceris insipiens: uiuit Deus conditor orbis,
L egitima cuius clamant ualere defuncto.
T u autem dum praeceps sine Deo uiuere quaeris,
E xstinctum in fatis iudicas ut fatale credis.

26, 29 sqq.: Genes. 4, 9. 10.

N on ita disposuit, ut tu putas, Deus aeternus,
O bliuitos esse mortuos de gesto priore.
N unc non imperitus fecit receptacula mortis,

P ost cineres autem nostros uidebimus illum
E ruere, stulte, qui putas, per funera non sis,
R ectorem dominumque tuum nil posse fecisti.
M ors autem in uacuum non est, si corde retractes.
O ptandum noscas, nam sero senties illum:
R ector eras carnis, non te certe caro regebat;
E xemptus es ab illa: reconditur illa tuorum;
R ecte mortalis homo separatur a carne.
I dcirco nec poterint oculi mortales aequari:
S ic habet abyssus noster de Dei secreto.

D a nunc ergo Deo, fragilis dum moreris, honorem,
E t crede, quod Christus uiuum te de mortuo reddit.
O mnipotenti laudes in ecclesia reddere debes.

XXVIII.
IUSTI RESURGUNT.

I ustitia et bonitas, pax et patientia uera
U iuere post fata faciunt, et cura de actu:
S ubdola gens autem, noxia, perfida, praua
T ollit se in partes et fera mente moratur.
I mpie nunc audi, qui malefacta lucraris,

R espice terrenos iudices, in corpore qui nunc
E xcruciant poenis diros: aut ferro parantur
S upplicia meritis aut longo carcere flere.
U ltime tu speras Deum inridere caelestem
R ectoremque poli, per quem sunt omnia facta?
G rassaris, insanis, detractas nunc et Dei nomen?
U nde non effugies, poenas per factaque ponet.
N unc uolo sis cautus, ne uenias ignis in aestu.
T rade te iam Christo, ut te benefacta sequantur.

XXIX.

DIVITI INCREDULO MALO.

D ifferes diues nimium tua cuncta uidendo
I nsatiabiliter, quibus adhuc adhaerere quaeris.
V iuere post ista, dices, non spero defunctus.
I ngrate summo Deo, qui sic Deum iudicas esse,
T e qui nescientem protulit, deinde nutriuit;
I pse pars tua, gubernat uineas ipse,

I pse greges pecorum et quidquid possides ipse,
N ec istis attendisti aut tu regis omnia forte.
C aelum hoc et terram et maria salsa qui fecit
R eddere decreuit nos ipsos in aureo saeclo,
E t modo si credis, uiuitur in Dei secreta.
D isce Deum, stulte, qui uult te immortalem adesse,
U t gratias illi referas in agone perennes.
L ex docet ipsius, sed quia uagari tu quaeris,
O mnia discredis, et inde in tartaros ibis:

M ox animam reddis, duceris quo te paenitet esse,
A bluitur ibi poena spiritalis aeterna,
L ugia sunt semper, nec permoreris in illa,
O mnipotentem Deum iam tunc ibi sero proclamans.

XXX.

DIVITES HUMILES ESTOTE.

D isce moriture bonum ostendere cunctis.
I n medio populi quid te facis alterum esse?
V adis ubi nescis, et inscius inde recedis;
I mpie tractas, cum ipso corpore sitis
T u semper diuitias, nimium te tollis in altum
E t diuum ducis, nec respicis pauperes ultro
S ubditos nunc uobis, nec parentes pascitis ipsos.

H eu miseri! fugiant longius mediocres a uobis.
U ixit et exstinxit pauper, ebriacus clamas.
M ox furiis ageris, cum pereas ipse, Charybdis.
I ndiscipulinati sic diuites estis:
L egem datis istis, non uobis paratis ipsis.
E xue te diuitis tantis malis Deo reuersus,
S ubueniat utique tibi, quid nunc operisti si forte.

E stote comes minimis, dum tempus habetis,
S icut ulmus amat uitem, sic ipsi pusillos.
T erribilem legem malis, bonis aeque benignam
O bserua nunc sterilis, sub totis in prosperis esto:
T ollite corda fraudis, diuites, et sumite pacis.
E xspectate malum uestrum benefactis ac sacris!

XXXI.
IUDICIBUS.

I ntuite dicta Salomonis, iudices omnes,
U no uerbo suo qualiter uos ille detractat.
D ona quam et xenia corrumpunt iudices: [inde,]
I nde mussitatur: datorem semper amatis.
C um qua erit causa, uictoria tollit iniquam.
I nnocens sic ego sum, nec uos incuso pusillos,
B lasphemium tollat Salomon quod aperte.
U obis autem Deus est uenter et praemia iura.
S uggerit hoc Paulus apostolus, non ergo iudex.

XXXII.
SIBI PLACENTIBUS.

S i locus aut tempus fauet aut persona prouenit,
I udex esto nouus. Quid nunc extolleris inde?
B lasphema, indocilis! de cuius praestantia uiuis,
I n fragilitate tanta non respicis unquam.

31, 1—3: Sirac. 20, 29 (31). — 8: Philipp. 3, 19.

P er gradum et lucra auidus fortunae praesumis,
L ex tibi non ulla est, nec te in prosperitate dignoscis.
A uro licet censeant turbam choraulicam semper,
C ruciarium Domini si non adorasti, peristi.
E t locus et tempus et persona tibi donetur
N unc, si tamen credis: sin autem pro eo timebis,
T empera te Christo et ceruicem illi depone:
I sti honor remanet et tota fiducia rerum.
B landitur quando tibi tempus nunc, cautior esto.
U ltima fatorum non prouidens, quae te oportet,
S ine Christo reuiuiscere non potes unquam.

XXXIII.

GENTILIBUS.

G ens sine pastore ferox iam noli uagare.
E t ego, qui moneo, idem fui nescius errans.
N unc ideo Domini figuram sumite uestri,
T ollite corda fera et exasperate seorsum:
I ntrate stabulis siluestri ad praesaepia tauri,
L atronibus tuti sub regia tecta manentes.
I n silua lupi sunt, ideo refugite sub antro,
B ellaris, insanis nec respicis, ubi moraris.
U no crede Deo, ubi mortuus uiuere possis
S urgas et in regno, cum sit et resurrectio iustis.

XXXIV.

ITEM GENTILIBUS IGNARIS.

I ndomita ceruix respuit iugum ferre labori,
T unc iuuat in campis crassis satiari coliclis,
E t tamen inuita domatur utilis equa
M inuiturque ferox esse primum dedomata.

33, 3: ad Rom. 13, 14. Galat. 4, 19.

G ens, homo, tu frater, noli pecus esse ferinum,
E rue te tandem et tecum ipse retracta:
N on utique pecus nec bestia, sed homo natus,
T u te ipse doma sapiens et intra sub arma.
I dola, quae sequeris, nihil nisi uanitas aeui.
L euia uos corda perducunt poenali barathro.
I bi aurum, uestes, argentum ulnis refertur,
B ellatur ibi, dein cantatur pro psalmis amor:
U itam esse putas, ubi ludi, aut prospicis ista:
S ortiris, ignare, exstincta, aurea quaeris.

I nde non effugies pestem, licet ipse diuinus.
G ratiam, quam misit Dominus in terra legendam,
N on requiris eam, sed sic quasi bestius erras.
A urea per fata uenis tibi saecla, si credis,
R ursus ut incipias immortale uiuere semper.
I llud quoque datur scire, quod ante fuisti:
S ubiectum te praebe Deo, qui cuncta gubernat.

XXXV.

DE LIGNO VITAE ET MORTIS.

A dam protolapsus ut Dei praecepta uitaret,
B elias seruatus fuit de inuidia palmae,
C ontulisset nobis seu boni seu mali quod egit
D ux natiuitatis, (morimur idemque per illum,)
E x diuino ipse, at recedens exul factus a uerbo.
F initis sex milibus annis immortales erimus.
G ustato pomi ligno mors intrauit in orbem:
H oc ligno mortis quaeramus uitam futuram.
I n ligno pendit uita ferens poma, praecepta:
K apite nunc uitalia poma credentes.
L ex a ligno data est homini primitiuo timenda,
M ors unde prouenit neglecta Lege primordi:

N unc extende manum et sume de ligno uitali.
O ptima Lex Domini sequens de ligno processit;
P erdita Lex prima; gustat unde licet ille,
Q ui Deos adorat uetitos, mala gaudia uitae.
R espuite gustum; sufficiet scire quod esset.
S i uiuere uultis, reddite uos Legi secundae,
T emplorum culturam, daemonum fata uitate.
V ertite uos Christo, et eritis Deo sodales.
X anta Dei lex est, quae mortuos uiuere duat.
Y mnum sibi solus Dominus proferre praecepit,
Z abolicam legem omnes omnino uitate.

XXXVI.

DE CRUCISTULTITIA.

D e duplici ligno dixi, mors unde processit,
E t iterum inde procedere uitam frequenter.

C rux autem stultitiam facit adulterae genti.
R ex aeternitatis per crucem diros adumbrat,
U t sibi nunc credant, o stulti morte uiuentes
C ain innocuum occisit nequam repertus:
I nde Enoch suboles Cainaea nati feruntur.
S ic genus iniquum increuit mundo, quod nunquam
T ransmittat animos in Deum: credere crucem
U enit in horrorem, et dicunt se uiuere recte.
L ex in ligno fuit prima, et inde secunda
T erribilem Legem primam cum pace praeuenit.
I n praua luctatione uana scelerati ruerunt:
T raiectum clauis Dominum cognoscere nolunt,
I n cuius iudicium cum uenerint, ibi dignoscent.
A bel genus autem credit modo Christo benigno.

36, 3: 1 Cor. 1, 18.

XXXVII.

QUI IUDAEIDIANT FANATICI.

Q uid? medius nudus, medius uis esse profanus?
U nde non effugies iudicium Christi defunctus.
I pse caecus erras et ad caecos intras, inepte;

I dcirco caecus caecum in fossa reducit.
U adis ubi nescis, et inscius inde recedis.
D iscedentes ad doctos eunt, ut docti recedant,
A t tu alias uadis, unde nihil discere possis:
E xis pro foribus, inde et ad idola uadis.
I nterroga primum, quid sit in Lege praeceptum,
D icant illi tibi, si iussum est deos adorare.
I gnorantur enim propter quod maxime possunt:
A t illi quoniam rei sunt, ex ipso delicto
N ihil de praeceptis Dei nisi mirabilia narrant.
T unc tamen in fossam secum uos caeci deducunt.

F unera sunt, nimium de illis tota referre,
A ut quia concludor agere congestus aratri.
N oluit Omnipotens illos intellegere Regem;
A scelere tanto refugit ipse cruentus.
T radidit sese nobis superaddita Lege,
I nde modo latrant nobis curae deserti.
C eterum in illis si spem esse putatis,
I n totum erratis, si Deum et fana colatis.

37, 4: Matth. 15, 4.

XXXVIII.
IUDAEIS.

I mprobi semper et dura ceruice recalces,
U inci uos non uultis, sic exheredes eritis.
D ixit Esaias incrassato corde uos esse.
A spicis Legem, quam Moyses allisit iratus;
E t idem Dominus dedit illi Legem secundam,
I n illa spem posuit, quam uos subsannatis reiecti.
S ed ideo digni non eritis regno caelesti.

XXXIX.
ITEM IUDAEIS.

I nspice Liam typum Synagogae fuisse,
T am infirmis oculis, quam Iacob in signo recepit;
E t tamen seruiuit rursum pro minore dilecta.
M ysterium uerum et typum Ecclesiae nostrae.

I ntuite plene dictum Rebeccae de caelo:
U nde simulantes alienae Christo credatis.
D einde Thamar partum geminorum adite,
A d Cain intendite, primum terraeque cultorem,
E t Abel pastorem, priusquam fuit mactatus a fratre
I n fratris saeuitu offertor immaculatus.
S ic ergo percipite iuniores Christo probatos.

XL.
ITERUM IPSIS.

I ncredulus populus non est nisi uester, iniqui,
T ot locis et totiens reprobatus lege clamantum.
E t sabbata uestra spernit et tricesimas Altus
R esecuit omnino uniuersas uestras de Lege,
U t ne sacrificia faceretis illi praecepta,
M ittere qui dixit lapidem in scandalo uestro,

38, 1: Act. 7, 51. — 3: Es. 6, 10.
40, 6: Rom. 9, 33. Es. 8, 14.

I niqua si qui uestrum non crediderint morte perisse,
P erque alias leges clamauit dilectis: inde
S uspensam in ligno uitam; nec illi credistis.
I pse Deus uita est, pependit ipse pro nobis,
S ed uos indurato corde subsannatis eundem.

XLI.

DE ANTECHRISTI TEMPORE.

D ixit Esaias: Hic homo qui commouet orbem
E t reges totidem, sub quo fiet terra deserta.

A udite, quoniam propheta de illo praedixit;
N ihil ego composite dixi, sed neglegendo.
T um scilicet mundus finitur, cum ille parebit,
E t tres imperantes ipse deuicerit orbi:
C um fuerit autem Nero de inferno leuatus,
H elias ueniet prius signare dilectos.
R es quassat fine regis et artatio, tota
I n septem annis tremebit undique terra:
S ed medium tempus Helias, medium Nero tenebit.
T unc Babylon meretrix in igne facta fauilla;
I nde ad Ierusalem perget, uictorque Latinus

T unc dicet: Ego sum Christus, quem semper oratis,
E t quidem conlaudant illum primitiui decepti,
M ulta signa facit quoniam eius pseudopropheta.
P raesertim ut credant illi loquitur imago,
O mnipotens tribuit, ut talis euadat.
R ecapitulantes scripturas ex eo Iudaei
E xclamant pariter ad Excelsum sese deceptos.

40, 9: Deut. 28, 66. — 41, 2: Es. 14, 16. 17.

COMMODIANI INSTRUCTIONUM

PER LITTERAS VERSUUM PRIMAS

LIBER SECUNDUS.

I 42 O. I. 42 R.

DE POPULO ABSCONSO SANCTO OMNIPOTENTIS CHRISTI DEI VIVI.

D esideretur absconsus ultimus sanctus,
E t quidem ignotus a nobis ubi moretur.

P er nouem tribuum agens et dimidiam nobis
O . . . .
P raecepitque Christus per Legem uiuere priscam:
U iuamus nunc omnes, nouella traditio legis,
L ex ut ipsa docet, apertius indico uobis.
O brelictae duae tribuum et dimidia: quare

A bistis dimidia tribuum? martyres essent,
B ellum cum infert electis suis in orbem:
S eu certe sanctorum chorus prophetarum
C onsurgeret ad illam plebem, qui frenum imponeret illis,
O bsceni quos equi trucidarunt calce remissa,
N ec rueret manus pacem temere aliquando.
S emotae sunt istae tribuum, et mysteria Christi
O mnia per istas complentur saeculo toto.

S unt autem de scelere duorum fratrum enatae,
A uspicio quorum facinus secutae fuere.
N on immerito tales dispersi sunt ipsi cruenti;
C onuenient iterum propter mysteria Christi.
T unc autem properant compleri Legis narrata.
O mnipotens Christus descendit ad suos electos,

O bscurati nobis qui fuerunt tempore tanto,
M ilia tot facti; illa est gens uera caelestis.
N on natus ante patrem moritur ibi, neque dolores
I n suis corporibus sentiunt aut ulcera nata.
P ausantes in lecto suo mature recedunt,
O mnia complentes Legis, ideoque tutantur.
T ransire iubentur ad Dominum patribus iustis,
E xsiccat fluuium quibus sicut ante traiectis,
N ec minus et Dominus ipse producit cum illis,
T ransiit ad nostra, ueniunt cum rege caelesti.
I n quorum itinere quid dicam quod Deus educet?
S ubsidunt montes ante illos et fontes erumpunt:

C aelestem populum gaudet creatura uidere.
H i tamen festinant matrem defendere captam.
R ex autem iniquus, qui obtinet illam, ut audit,
I n partem boreae refugit et colligit omnes.
S ed cum se inlidet exercitu Dei tyrannus,
T errore caelesti prosternuntur milites illi,
I pse cum infando comprehenditur pseudopropheta.

D ecreto Domini traduntur uiui gehennae,
E x eo primores et duces seruire iubentur.
I ntrabunt tunc sancti ad antiquae ubera matris.

1, 41. 42: Apoc. 19, 20.

V t autem et illi refrigerent, quos male ille suasit,
I n uariis poenis cruciabit sibi credendos.
V entum est ad finem, quo tolluntur scandala mundo,
I ncipit Dominus iudicium dare per ignem.

II 1 O. II. 43 R.

DE SAECULI ISTIUS FINE.

D at tuba caelo signum sublato leone,
E t fiunt subito tenebrae cum caeli fragore.

S ummittit oculos Dominus, ut terra tremescat,
A cclamat ut et audiant omnes in orbem:
E cce diu tacui sufferens tanto tempore uestra!
C onclamant pariter plangentes sero gementes,
U lulatur, ploratur, nec spatium datur iniquis:
L actanti quid faciet mater, cum ipsa crematur?
I n flamma ignis Dominus iudicabit iniquos:

I ustos autem non tanget ignis, sed immo delinquet.
S ub uno morantur, sed pars in sententia flebit.
T antus erit ardor, ut lapides ipsi liquescant,
I n fulmine coeunt uenti, furit ira caelestis,
U t, quacumque fugit, impius occupetur ab igne;
S uppetium nullum erit, nec nauticae puppes:

F lamma tamen gentes Medi Parthique feruent
I n annis mille, ut feruunt corpora sanctis.
N am inde post annos mille gehennae traduntur,
E t fabrica cuius erant cum ipsa cremantur.

1, 45. 46: Apoc. 20, 10.
2, 5: Ps. 49, 21. Es. 42, 14. — 9: Es. 66, 16. 2. Thess. 1, 8.

II 2 O. III. 44 R.

DE RESURRECTIONE PRIMA.

D e caelo descendit ciuitas in anastasi prima.
E t quid referamus de fabrica tanta caelesti?

R esurgimus illi, qui fuimus illi deuoti:
E t incorrupti erint iam tunc sine mora uiuentes,
S ed nec dolor ullus nec gemitus erit in illa.
U enturi sunt illi quoque, sub Antichristo qui uincunt
R obusta mala, et ipsi toto tempore uiuunt
R ecipiuntque bona, quoniam mala passi fuere,
E t generant ipsi per annos mille nubentes.
C omparantur ibi tota uectigalia terrae,
T erra quia nimium fundit sine fine nouata.
I nibi non pluuia, non frigus in aurea castra,
O bsidiae nullae, sicut nunc, neque rapinae.
N ec lucernae lumen desiderat ciuitas illa:
E x auctore suo lucet, nec non ibi parata

P er duodecim milia stadia lata, longa, sic alta:
R adicem cum terra, sed caput cum caelo peraequat;
I n urbe pro foribus autem sol et luna lucebit.
M alus in angore saeptus propter iustos alendos.
A b annis autem mille Deus omnia praestat.

II 3 O. IV. 45 R.

DE DIE IUDICII.

D e die iudicii propter incredulos addo:
E missus iterum Dei donabitur ignis,

3, 16: Apoc. 21, 16.

D at genitum terra uirum tunc in ultima fine.
I n terra gentes et tunc increduli cuncti
E uitant tamen sanctorum castra suorum.

I n una flamma conuertit tota natura,
U ritur ab imis terra montesque liquescunt,
D e mari nil remanet, uincitur ab igne potente,
I nterit hoc caelum et astra et ista terra mutatur.
C omponitur alia nouitas caeli terraeque perennis.
I nde qui merunt mittuntur in morte secunda,
I nterioribus autem habitaculis iusti locantur.

II 4 O. V. 46 R.

CATECUMINIS.

C redentes in Christo derelictis idolis omnes
A dmoneo paucis propter salutaria uestra.
T emporibus primis per errorem si qua gerebas,
E rogatus enim Christo tu cuncta relinque,
C umque Deum nosti, esto bonus tiro, probatus,
U irgineusque pudor tecum uersetur in agno.
M ens bonis inuigilet: caue ut non delinquas inante;
I n baptismo tibi genitale solum leuatur.
N am si quis peccans catecuminus poena notatur,
I n signis ille uiuat, sed non sine damno. Memoreris,
S umma tibi: grauia peccata deuita tu semper.

4, 3: Apoc. 20, 13. — 9. 10: Apoc. 21, 1.

II 5 O. VI. 47 R.

FIDELIBUS.

F ideles admoneo, fratres de odio tollant:
I mpia martyribus odia reputantur in ignem;
D estruitur martyr, cuius est confessio talis,
E xpiari malum nec sanguine fuso docetur.
L ex iniquo datur, ut possit sese frenare.
I nde lotus debet cauere, debes similiter ut tu.
B is Deo peccas, qui lites fratri protendis.
U nde non effugies peccatum prisce sectans.
S emel es lotus, nunquid poteris denuo mergi?

II 6 O. VII. 48 R.

FIDELES CAVETE MALUM.

F alluntur uolucres et siluarum bestiae cibis:
I ta incantant, uestrae quibus sunt traditae mentes,
D ecipiuntque stropha uestras, ut escam sequentes,
E t uitare malum nesciunt nec lege tenentur.
L ex homini data est et doctrina uitae legenda,
E x qua recordatur, ut possit uiuere caute
S ui quoque locum, mortis et deroget ea quae sunt.

C ondemnat se ipsum grauiter qui regi delinquet,
A ut ferro ligatus aut de suo gradu deiectus
V el uita priuatus perdit, quod frui deberet:
E xemplo moniti grauiter peccare nolite,
T ranslati lauacro magis caritatem habete,
E t escam muscipuli, ubi mors est, longe uitate.

6, 4: Hebr. 10, 4. — 5: I Tim. 1, 9. Iac. 3, 2.

M ulta sunt martyria, quae sunt sine sanguine fuso.
A lienum non cupire, uelle martyrium habere,
L inguam refrenare, humilem te reddere debes,
U im ultro non facere nec factam reddere contra:
M ens patiens fueris, intellege te martyrem esse.

II 7 O. VIII. 49 R.

PAENITENTIBUS.

P aenitens es factus: noctibus diebusque precare,
A ttamen a matre noli discedere longe,
E t tibi misericors poterit Altissimus esse.
N on fiet in uacuum confusio culpae; perinde
I n reatu tuo disce manifeste deflere.
T u si uulnus habes, Alti medicamen require,
E t tum in poenis poteris tua damna lenire.
N amque fatebor enim unum me ex uobis adesse
T errorem qui ingentem sensi ipse ruinae.
I dcirco commoneo uulneratos cautius ire,
B arbam comamque foedare in puluere terrae
U olutarique saccis et petere summo de Rege:
S ubuenies tibi, ne pereas forte de plebe.

II 8 O. IX. 50 R.

QUI APOSTATAVERUNT DEO.

Q uando bellum autem geritur, inrigat hostis,
U incere qui poterit aut latere, magna tropaea,
I nfelix autem erit, qui fuerit captus ab illis.

A mittit et patriam et regem qui digne pro ueris
P ugnare, pro patria qui noluit neque pro uita.
O bisse debuerat quam ire sub barbaro rege,
S eruitium poterat qui hostibus sine lege deferre.
T u si proeliando moreris pro terra, uicisti,
A t si manus dederis incolumes, Lege peristi.
T ransfluuiat hostis, te sub latebra conde,
A ut si intrare potest, si nec, ne cessa,
V ndique te redde tutum, tuos quoque, uicisti!
E t uigilanter age, ne quis incurrat in illa.
R es infamis erit, si quis se propalat hosti,
U incere qui nescit et occurrit tradere sese,
N ec sibi nec patriae laudem remisit ineptus;
T unc uiuere noluit, cum ipsa uita periuit.

D eum si non sequitur, inops aut profanus ab hoste.
E ramen sonans facti uel ut aspides surdi
O rare satis debent aut se condere tales.

II 9 O. X. 51 R.

DE INFANTIBUS.

D uellum hostis subito uenit inundans,
E t prius quam fugerent, paruulos occupauit inertes.

I mproperandum eis non est, licet capti uidentur,
N ec quidem excuso: ob delicta forte parentum
F uere promeriti, ideo Deus tradidit illos.
A ttamen adultos hortor, in aluo recurrant
N ascanturque quasi denuo suae matri de uentre.
T erribilem legem fugient semperque cruentam,
I mpiam, indocilem, ferinam uitam uiuentem;
B ellum enim alium cum fuerit forte gerendum,
U incere qui poterit, aut certe iam scire cauere,
S . . . .

9, 19: I Cor. 13, 1. Ps. 57, 5. — 10, 6. 7: Io. 3, 3. 4.

II 10 O. XI. 52 R.

DESERTORES.

D esertores enim genere non uno dicuntur:
E st alius nequam, alius in parte recedit,
S ed tamen utroque iudicia uera decernuntur.
E cce militatur Christo, sicut Caesari parent.
R efugium Regis pete, si delictor fuisti;
T u illum implora, prostratus illi fatere:
O mnia concedet, cuius et omnia nostra.
R epositis castris ulterius caue delinquas.
E rrare noli diu miles per spelaea ferarum.
S it tibi propeccare desistere gestum immensum.

II 11 O. XII. 53 R.

MILITIBUS CHRISTI.

M ilitiae nomen cum dederis, freno teneris.
I ncipe tunc ergo: dimitte pristina gesta,
L uxurias uita, quoniam labor imminet armis;
I mperio Regis omni uirtute parendum,
T empora postrema si uis pertingere laeta.
I lla bonus miles semper exspecta fruenda,
B landire noli tibi, desidias omnino omitte;
U t tuo proposito cottidie praesto sis, ante
S ollicitus esto, matutinus signa reuise.

C um uideris bellum, agonias sume propinquas;
H aec gloria Regis, militem uidere paratum.
R ex adest, optato propter spem dimicaturam.
I lle parat dona, ille pro uictoria laetus
S uscipit et proprium satellem deduat esse.
T u tibi praeterea in Belian parcere noli,
I mpiger esto magis, ut reddat famam pro morte.

II 12 O. XIII. 54 R.

DE REFUGIS.

D amnatorum animae merito se ipsae secernunt.
E x hoc protegente iterum ad sua recurrunt.

R adix Cainaea maledictum semen erumpit
E t in seruili gente sub barbaro rege refugit,
F lamma quos aeterna torquebit die decreto.
U ult uagus errare sine disciplina profugus,
G rassari per fauces uiarum lege solutus:
I sti ergo tales, quos nulla poena coegit,
S i fidere nolunt, ab idolis respui debent.

II 13 O. XIV. 55 R.

DE LOLII SEMINE.

D e semine lolii, qui stant in Ecclesia mixti.
E xpletis temporibus messis separatur a fructu

L olium enatum, quod non miserat Deus.
O mne lolium agricola collectum separat illud.
L ex ager nobis est, qui fecerit bonum in illa,
I psa utique nobis praestat requiem ueram
I pse Dominator; nam lolium igne crematur.

S i ergo putatis, quoniam sub uno morantur,
E rratis: steriles Christianos uos esse designo.
M aledicta fuit arbor sine fructu ficulna
I n uerbo Domini, et statim exaruit illa.
N on operas facitis, non donum gazophylacio:
E t sic promereri Dominum paratis inanes?

14, 11. 12: Matth. 21, 19.

II 14 O. XV. 56 R.

DISSIMULATORI.

D issimulas Legem tanto praeconio latam,
I n tuba praesentem caelesti uoce clamante.
S i propheta tantum declamauisset in nubem,
S ufficeret utique Domini uox missa per illum.
I n tot profatorum uel minis uox Dei proclamat;
M alitiam nullus dimittit: ita aeque de corde
U is bona uidere et fraudibus uiuere quaeris.
L ex ipsa cur ergo processit tanto labore?
A buteris Domini mandata et te filium inquis;
T u si talis eris, sine causa uideris, inquam.
O mnipotens mites quaerit sibi filios esse,
R ectos, corde bonos, deuotos legi diuinae,
I mmites autem iam scitis ubi demersit.

II 15 O. XVI. 57 R.

SAECULARIA IN TOTUM FUGIENDA.

S i quidam doctores, dum exspectant munera uestra
A ut timent personas, laxant singula uobis,
E t ego non doceo, sed cogor dicere uerum.
C um caterua Mali pergis ad spectacula uana,
U bi Satanas fragoribus comparatur.
L icere persuades tibi, quodcumque placebit.
A ltissimi prolis cum filiis Zabuli mixta
R espicere num uis, queis renuntiasti, priora?
I n ipsis uersaris iterum, quid proderit Unctus?
A ut si pro languore datum quod stulte profanus

I . . . .
N olite diligere mundum neque ambitum eius:

16, 12: 1 Io. 2, 15.

T anta Dei uox est, et tibi pro leui uidetur.
O bseruas mandatum hominis, et Dei deuitas;
T u fidis muneri, quo doctores ora procludunt,
U t taceant neque dicant tibi iussa diuina.
M e uera dicentem si uteris, prospice Summum:

F ilius cuius eras, illi te adsigna clientem.
U iuere si quaeris gentiliter homo fidelis,
G audia te mundi remouent a gratia Christi;
I ndisciplinate quod leue licere praesumis,
E t choros histronicos et cantica musica quaeris,
N ec talis abolere uani reuerentiam curas.
D um uita frunisci putas, improuidus erras.
A ltissimus iubet, et iusta praecepta deuitas.

II 16 O. XVII. 58 R.

CHRISTIANUM TALEM ESSE.

C um Dominus dicat, in gemitum edere panem:
H ic ut quid nunc agis, qui cupis uiuere laetus?
R escindere quaeris sententiam Summi demissam
I n protoplasto: uis frenum procedere Legis.
S i Deus omnipotens cum sudore uiuere iussit,
T u qui iocundaris, eris iam exterus illi.
I ndignatum ait Dominum scriptura Iudaeis:
A b esca refecti surrexerunt ludere fili.
N unc ergo cur illos sequimur sponte prosectos?
U nde perierunt illi, nos cauere debemus.
M axima pars uestra luxuriis dedita paret.

17, 1: Genes. 3, 19. Tob. 2, 5. — 8: 1. Cor. 10, 7. (Exod. 32, 6).

T ransgrederis legem, cum te facis musicis; in te
A postolus clamat, immo Deus per illum:
L icentia uestra uos, inquit, in ipsa deperdunt.
E sto ergo talis, qualem uult esse te Christus;
M itis et in illo hilaris, nam saeculo tristis

E xcurre, labora, suda, cum tristitia pugna.
S pes cum labore uenit, et uictoriae palma donatur.
S i refrigerare cupis, ad martyres i,
E xspecta requiem futurorum transitu mortis.

II 17 O. XVIII. 59 R.

MATRONIS ECCLESIAE DEI VIVI.

M atronas uis esse, Christiana, ut saeculi duces:
A uro te circumdas aut serica ueste, pudica,
T errorem Legis ex auribus uento remittis,
R es uanas adfectas, cuncta de Zabuli pompa,
O rnaris ad speculum cincinnos fronte reflexos,
N ecnon et inducis malis medicamina falsa
I n oculis puris stibium peruerso decore,
S eu crines tingis, ut sint toto tempore nigri.

E st Deus inspector, penetrat qui singula corda:
C eterum pudicis ista necessaria non sunt.
C asto atque pudico sensu pertundite pectus;
L ex Dei testatur tales abscedere lege.
E x corde qui credit femina marito probata
S ufficiat esse non cultibus sed bona mente.
I nduere uestes quas oportet, frigus ut obstent
A ut nimium solis, tantum ut pudica proberis,
E t in plebe Dei facultatis dona demonstres.

17, 14: Rom. 1, 24 (?).
18, 9: Hierem. 17, 10. Ps. 7, 10. Act. 1, 24.

D as tibi momerium. Clarissima quondam
E xanimata iacens precibus uiduarum erecta
I n dando promeruit, non comtibus, inde leuari.

V os matronae bonae uanitatis fugite decorem:
I n feminas congruit cultura lupana?
V incite malignum, pudicae feminae Christi,
I n dando diuitias uestras ostendite totas.

II 18 O. XIX. 60 R.

ITEM IPSIS.

A udi uocem, quae uis Christiana manere,
B eatus Paulus qualiter te ornari praecepit,
C aeliloquax item Esaias doctor et auctor;
D etestatur enim prauitatem mundi sequentes:
E xaltatae, inquit, ceciderunt filiae Sion.
F as in Deo non est Christianam coli fidelem.
G entili more quaeris procedere Dei sancta?
H as Dei praecones damnant in Lege clamantes
I niustas esse feminas, quae se taliter ornant.
K apillos inficitis, oculos de nigrore linitis,
L unatis comulas granulatim fronte depictas,
M alam medicatis quodam superducto rubore,
N ecnon et inaures grauissimo pondere pendent,
O bruitis collum monilibus, gemmis et auro,
P almas Deo dignas praesagio malo ligatis.
Q uid memorem uestem aut totam Zabuli pompam?
R espuitis Legem, cum uultis mundo placere,
S altatis in domibus, pro psalmis cantatis amores.
T u licet sis casta, non te purgas sinistra sequendo:
U os ideo tales Christus cum gentibus aequat.

19, 2: 1. Tim. 2, 9. Tit. 2, 3. — 5: Es. 3, 16.

X . . . .
Y mnificato choro placitoque Christo placete,
Z elantes fauore Christo offerte odorem.

II 19 O. XX. 61 R.

IN ECCLESIA OMNI POPULO DEI.

I ustus ego non sum, fratres, de cloaca leuatus,
N ec me supertollo, sed doleo uestri, qui cerno

E x tanto populo nullum in agone coronari.
C erte si non ipse pugnat, uel suggerat illis.
C ladem obiurgate, ouantes efficite lucta!
L aborat frater aduersante mundo sub armis,
E t fartus opibus nec pugnas nec pugnanti resistis?
S tulte non intendis unum bellare pro multis?
I n talem pendit Ecclesia tota, si uincat.
A bstinere uides fratrem et pugnare cum hoste.

O bstas tu in castris pacem, foras ille repugnat:
M isericors esto, ut fiant ea omnia salua.
N ec intuis Dominum praeconio tanto clamante,
I nimicis etiam qui iubet alimenta praebere?

P randia ab eo prospice diurna, qui semper
O mnibus omnino diebus cum pauperis sumpsit.
P ascere tu quaeris, stulte, qui te denuo pascat.
U is ille mihi paret, qui componi proponit?
L aute cibatum distento uentre declamas.
O ppressus inopiam fratris iuxta tabesces!

D e die Dominica quid dicis? si non ante uacauit,
E x sua sede turba pauperem, quem ad prandium ducas.
I n tabulis spes est uestra de Christo refecto.

20, 14: Prou. 25, 21. Rom. 12, 20. — 23: Matth. 25, 35.

II 20 O. XXI. 62 R.

MARTURIUM VOLENTI.

M arturium, fili, quoniam desideras, audi.
A bel qualis erat, esto, aut qualis Isaac ipse.
R ectumque delegit Stephanus sibi uitam in iter.
T u quidem quod optas, res est felicibus: opta
U incere prius Malum benefactis recte uiuendo.
R ex ille tuus cum uiderit, esto securus.
I psius est tempus et nos in utrumque gerentes;
U t si bellum abest, in pace martyres ibunt.
M ulti quidem errant dicentes: Sanguine nostro

V incimus Iniquum; quo manente uincere nolunt.
O bsidiando perit et adeo sentit Iniquus;
L egitimus autem non sentit poenas adactas;
E iula euaque zelando pectus pugnis pertunde.
N unc si benefactis uinceris, martyr in illo:
T u ergo qui quaeris martyrium tollere Verbo,
I n pace te uesti bonis et esto securus.

II 21 O. XXII. 63 R.

BELLUM COTTIDIANUM.

B elligerare quaeris, stulte: quasi bella quiescunt!
E x protoplasto die pugnatur in fine uobis.
L ibido praecipitat: bellum est, compugna cum illa.
L uxuria suadet: abutere, bellum uicisti.
U ino copioso parce, ne per illum aberres,
M aledicti retinete lingua: munde Deum adora

C ompescere furiam; pacificum redde te cunctis,
O ppressus miseriis deprimere caue minores,
T ortorem adcommoda tantum et noli nocere,
T ramite uos rectum ducite sincero prae zelo.
I n tuis diuitiis comem te redde pusillis,
D e labore tuo dona, nudum uesti, sic uinces.
I nsidias nullo facias qui Deo deseruis:
A spice principium unde perit inuidus hostis.
N on sum ego doctor, sed Lex docet ipsa clamando:
U erba geris tanta uana, qui sub uno momento
M artyrium quaeris otiosus tollere Christo.

II 22 O. XXIII. 64 R.

DE ZELO CONCUPISCENCIAE.

D um cupis, inde peris; dum ardes proximi zelo,
E xstinguis te ipsum; quando te incendis abactus,

Z elaris alium, inuide, de malo latrantem,
E t te parem concupis fieri pecuniae tantae.
L ex sic non aspicit: dum illum incumbere quaeris,
O mnino suspensus uiuis in ardore lucrorum;

C umque reus tibi sis ipsum te iudice damnans,
O culorum acies nunquam satiatur auara.
N unc ergo si redeas et cogites, uana cupido est.
C . . . .
U nde Deus clamat: Stulte hac nocte uocaris!
P ostea momar ruit: cuius erunt ista talenta?
I n suprema aedis iniusta lucra conanda,
S uggeret cum Dominus unicuique uictum diurnum,
C ongestet alius: tu bene uiuere quaere.
E t Dei cur conscius agis super omnia uictor?
N eque enim dico aut te intimo uictum,

23, 11: Luc. 12, 20.

C um pro die tuo uigilas sine fraude uiuendo.
I n esca perit auis aut maeret improuida uisco.
A rbitrare tibi simpliciter ualde cauendum.
E xcedant alii finem, tu prospice semper.

II 23 O. XXIV. 65 R.

QUI DE MALO DONANT.

Q uid te bonum fingis alieno uulnere, nequam?
U nde tu largiris, alter cottidie plorat.
I sta tu discredis Dominum uidere? Doceris!

D ona iniquorum non probat Altissimus, inqúit.
E rumpis miseris, dum fueris locum adeptus.

M unera dat alter, ut alterum reddat inanem,
A ut si faenerasti duplicem centesima nummum,
L argiri uis, ut te quasi malum malum depurges.
O mnipotens tales operas omnino recusat.

D onas tu de lacrimis: candidatus ille ingratis
O ppressus usuris deplorat factus egenus.
N anctus praeterea tempus captatoribus hostis
A d praesens populus: pretio tu sanctus iniquus
N ecnon et de lucro mercis uis te piare;
T e ipsum inlidis, non alienum, inique.

II 24 O. XXV. 66 R.

DE PACE SUBDOLA.

D ispositum tempus uenit nostris: pacem in orbe
E t ruina simul blandiente saeculo premit.

24, 4: Sirac. 34, 23.

P raecipitis populo, quem in schisma misistis:
A ut facite legem ciuitatis aut exite de illa.
C onspicitis stipulam cohaerentem in oculis nostris,
E t uestris in oculis non uultis cernere trabem.

S ubdola pax nobis uenit, persecutio flagrat.
U ulnera non parent, et sic sine caede ruistis;
B ellum in absconsum geritur, sub pace quin ipsud.
D e uobis uix unus caute sese gessit.
O malo nutriti et in occisione praedicti!
L audatis pacem subdolam et uobis iniquam.
A lterius facti milites, non Christi, peristis.

II 25 O. XXVI. 67 R.

LECTORIBUS.

L ectores moneo quosdam cognoscere tantum,
E t dare materiam ceteris exemplo uiuendi,
C ertamen fugere lites totidemque uitare,
T errorem premere, nec unquam esse superbos.
O bsequia iuxta malorum quoque deferte;
R eddite uos Christo humiles, filioli, magistro;
I nter agrestina benefactis lilia sitis.
B eati facti estis, cum feritis edicta.
U os flores in plebe, uos estis Christi lucernae,
S eruate quod estis et memorare potestatis.

25, 5. 6: Matth. 7, 3. Luc. 6, 41.
26, 9: Ps. 131, 17.

II 26 O. XXVII. 68 R.

MINISTRIS.

M ysterium Christi, Zacones, exercite caste,
I dcirco ministri facite praecepta magistri.
N olite ludere personam iudicis aequi,
I ntegrate locum uestrum per omnia docti,
S usum intendentes, semper Deo summo deuoti.
T ota Deo reddite illae sacra ministeria arae,
R ebus inde uersis exemplum date parati.
I nclinate caput uestrum pastoribus ipsi:
S ic fiet, ut Christo possitis esse probati.

II 27 O. XXVIII. 69 R.

PASTORIBUS DEI.

P astor si confessus fuerit, geminauit agonem.
A postolus autem tales iubet esse magistros:
S it patiens rector, sciat, ubi frena remittat;
T erreat in primis, et postea melle perungat,
O bseruetque prius, ut faciant ipse quae dicit.
R edditur in culpa pastor saecularia seruans,
I n faciem cuius sis ausus dicere quicquam.
B ullit in inferno rumoribus ipsa gehenna:
U ae miserae plebi, dubia quae forte uacillat!
S i talis aderit pastor, paene perdita stat,

D euotus autem continet recte gubernans.
E xhilarantur examina regibus aptis.
I n talibus spes et est et uiuit Ecclesia tota.

28, 3: Tit. 1, 7.

II 28 O. XXIX. 70 R.

MAIORIBUS NATIS DICO.

M e solum exposcit tempus uobis dicere uerum.
A b uno semper monitum, quod multi detractant.
I n me solo uolo odia conuertere uestra,
O mnium ut pausent praecordia tanta oratorum.
R espicite dictum, quod ueritas odia tollat.
I am praedixi quidem de pace subdola quanta!
B landiendo uobis subrepsit aeui seductor.
U os quia nescistis, laqueo iuste ruistis.
S orbitis omnino auarum animum saeculi ipsum.

N on gratis agit, pro quo interceditis, ullus;
A b igne qui refugit, agit in uoragine, uestro.
T unc repetit suppetium miser denudatus a uobis:
I psi iam horrescunt iudices peculantia uestra.
S . . . .

D e breuiori titulo non in uobis inararem.
I nspicitis dicentes, quibus uos ostenditis ultro;
C um ipsis et epulas capitis et pascitis ipsos.
O b ea iam terrae paene fundamenta paratis.

II 29 O. XXX. 71 R.

INFIRMUM SIC VISITA.

I nfirmus si fuerit frater, — de paupere dico, —
N olite uacui talem uisitare iacentem.
F ac sub Deo bonum, obsequia redde per nummum.
I nde reualescit, uel si conciderat ille.
R efoueatur homo pauper, qui non habet unde
M ercem det tibi pro illo, sed conditor orbis et auctor.
U el si pigeret ire ad pauperem semper abosum,
M itte nummos ei, unde se resumere possit.

30: Sirac. 7, 39. — 6: Prou. 14, 20.

S imiliterque foret, si paupera lecto decumbet:
I ncipiant uestrae matronae uictualia ferre.
C lamat ipse Deus: frange tuum panem egeno!

V erbis opus non est uisitare sed benefactis.
I niquum est, frater inopia uictus aegrotat.
S atagit non uerbus, sed esum potumque ille requirit:
I nspicite tales sed certe debilitatos,
T ransigere sese qui non possunt; date subinde.
A Domino uobis spondeo dari quadruplum.

II 30 O. XXXI. 72 R.

PAUPERIBUS SANIS.

P auperies sana quid, nisi diuitiae adsunt?
A rs certe si fuerit, iam et tu communia fratri.
U num praesta tibi, ne superbus esse dicaris.
P olliceor, quoniam securior diuiti uiuis.
E xcipe doctrinam magis Salomonis in aures.
R esponsorem in alto non dedit Deus pauperem esse:
I dcirco te subde et honorem redde potenti.
B landus enim sermo, prouerbium nosti, deriget,
U incitur officio etsi fuerit ira uetusta.
S i lingua taceat, nihil melius inuenissem.

S ane si non fuerit ars, unde uita regatur,
A ut operam praebe aut cursum iussu potentis;
N on pudeat neque pigeat procurrere sanum.
I n gazo praeterea de labore mittere debes,
S icut singularis illa, quam praetulit Unctus.

30, 11: Es. 58, 7.
31, 8: Prou. 15, 1. 25, 15.

II 31 O. XXXII. 73 R.

FILIOS NON LUGENDOS.

F iliorum casus licet et dolium cordis relinquat,
I n nigris exire tamen nec plangere fas est.
L ex prudenter ait animo, non pompa dolere,
I n Salomoniaco libro, septimana finita.
O blita Deum de resurrectione promissa,
S i martyres feceris, sic uoce deflebis?

N on pudet infrenem gentiliter plangere natos?
O s laceras, tundis pectus, uestimenta diducis,
N ec metuis Dominum, cuius optas regnum uidere.

L ugere quod fas est, nolite tamen errare pro illis.
U os ideo tales, quod minus quam gentes eritis
G ermine zabolico: qua gratia false petistis?
E xstinctos clamatis, ut faciatis turbam pronatam.
N ec dolore duxit pater filium mactandum ad aram.
D olore nec uates filium luxit defunctum:
O mnipotentis enim nec flens deducebat alumnum,
S ed Deo deuotus festinanter funus agebat.

II 32 O. XXXIII. 74 R.

DE POMPA FUNERIS.

D e funeris pompa sollicitus esse qui quaeris,
E rras Dei seruus, adhuc et in morte placere,

P ro! exanimum corpus ornari funestum.
O uanitas uera, cupere defunctis honorem!
M ens mundo detenta nec in morte Christo deuota!
P rouerbio nosti, quae per forum efferri uolebat.
A ddo illi similes effera mente uiuentes.

32, 3: Sirac. 38, 16. — 4: Sirac. 22, 13.

F austum felicemque diem in exitu uultis habere,
U t coeat populus, laudem cum luctu uidere.
N um prouides, quonam merearis ire defunctus?
E cce prosequuntur illi, tu iam forte cremaris
R edactus in poenam: quid proderit pompa defuncto?
I ncusatus eris qui ob ista collegia quaeris.
S ub uigore cupis uiuere: te decipis ipsum.

II 33 O. XXXIV. 75 R.

CLERICIS.

C ongruit in Pascha, die felicissimo nostro,
L aetentur ut illi, qui postulant sumpta diuina:
E rogetur eis quod sufficit, uinum et esca.
R espuis? ne forte qua memorentur ista pro uobis:
I n modico sumpto deficitis Christo donare.
C um ipsi non facitis, quo modo suadere potestis
I ustitiam Legis talibus? uel semel in anno.
S ic esse multos urgunt blasphemia saepe de uobis.

II 34 O. XXXV. 76 R.

DE FABULOSIS ET SILENTIO.

D um leue uidetur cuicumque neque uitatur,
E t quasi facile ruit, dum abuteris illud,

F abulae subueniunt, quo uenisti fundere preces
A ut pulsare domum stomachi pro delicto diurno.
B uccina praeconum clamat lectore legente,
U t pateant aures, et tu magis obstruis illas;
L uxaris labia, quibus ingemiscere debes.
O bsera malis pectus uel in pectore solue.
S ed quia diuitias faciunt aut pecunias fronte,
I nde perit omnis, quando sibi maxime fidunt.
S ic feminae quoque coeunt, quasi initient balneo;

E t de domo Dei ceu nundinas facitis artas.
T erruit ibi Deus domum orationis. Adesto,

S acerdos Domini cum „Susum corda“ praecepit.
I n prece fienda ut fiant silentia uestra,
L impide respondis nec temperas quae promittas.
E xorat ille Altissimum pro plebe deuota,
N e pereat aliquis, at tu te in fabulis uertis,
T u subrides ibi aut detrahis proximi famae,
I ndisciplinata loqueris, quasi sit Deus absens,
O mnia qui fecit, nec [audiat] neque cernat.

II 35 O. XXXVI. 77 R.

EBRIOSIS.

E brioso modum non probo: sed belua maior
B ibendo superbis, inferior amente recedis.
R egentes imperium tenent apud, stulte, Cyclopas,
I nde in histronicis. Dum mortuus, non bibo, dicis;
O ptima mihi bibere et corda sapire.
S ubministra magis, quod amplius quaeris abuti,
I nfimo paupero, et eritis ambo refecti.
S i facias ista, exstinguis tibi gehennam.

II 36 O. XXXVII. 78 R.

PASTORI.

P ascere qui quaeris et quod potuisti parasti,
A dsidue pascendo recte fecisti:
S ed tamen immisce pauperem, qui te non repascat,
T unc erit mensa tua per unum Deum probata.
O mnipotens tales uel maxime pasci praecepit.
R espice, cum pascis, infirmos, et faeneras Alto.
I n illos uos Dominus uoluit probatos adesse.

35, 12: Io. 2, 16. 37, 6: Prouerb. 19, 17.

II 37 O. XXXVIII. 79 R.

ORANTI.

O rantem si cupias exaudiri de caelo,
R umpe de latibulis nequitiae uincla,
A ut si benefactis ores miseratus egenis,
N e dubites, quin quod petieris detur oranti.
T u sane si nudus benefactis Deum adores,
I n totum ne facias sic orationem inepte.

II 38 O. XXXIX. 80 R.

NOMEN GAZAEI.

I ncolae caelorum futuri cum Deo Christ**o**
T enente principium, uidente cuncta de cael**o**,
S implicitas, bonitas habitet in corpore uestr**o**.
I rasci nolite sine causa fratri deuot**o**,
R ecipietis enim quidquid feceritis ab ill**o**.
H oc placuit Christo resurgere mortuos im**o**
C um suis corporibus, et quos ignis ussit in aeu**o**,

S ex milibus annis completis mundo finit**o**.
U ertitur interea caelum tenore mutat**o**:
C omburuntur enim impii tunc igne diuin**o**,
I ra Dei summi ardet creatura gemend**o**.
D ignitosi tamen et generati praeclar**o**
N obilesque uiri sub Antichristo deuict**o**
E x praecepto Dei rursum uiuentes in aeu**o**,
M ille quidem annis ut seruiant sanctis et Alt**o**

Sub iugo seruili, ut portent uictualia collo,
Ut iterum autem iudicentur regno finito.
Nullificantes Deum completo millesimo anno
Ab igne peribunt cum montibus ipsi loquendo.
In bustis et tumulis omnis caro redditur acto:
Demergunt in inferno, trahunt poenam in aeuo.
Ostenduntur illis et legunt gesta de caelo:
Memoria prisca debito et merita digno,
Merces in perpetuo secundum facta tyranno.
Omnia non possum comprehendere paruo libello.
Curiositas docti inueniet nomen in isto.

39, 19: Luc. 23, 30.

I.

INDEX SCRIPTORUM.

Testamentum uetus.

Testamentum nouum.

II.

INDEX NOMINUM.

III.

INDEX VERBORUM.

credistis: 1,40,9
credendum 2,1,26

COMMODIANI CARMINA

RECOGNOVIT

ERNESTVS LVDWIG

PARTICVLA ALTERA

CARMEN APOLOGETICVM

COMPLECTENS

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

MDCCCLXXVII

LIPSIAE, TYPIS B. G. TEUBNERI.

HERMANNO ROENSCHIO
ARCHIDIACONO LOBENSTENIENSI

VIRO DOCTISSIMO
DE COMMODIANO OPTIME MERITO

D. D. D.

ERNESTVS LVDWIG

PRAEFATIO.

In adnotatione critica subiecta, ut de codicis lectionibus et de emendationibus a me receptis lectores monerem, his notis usus sum:

M = cod. Mediomontanus (*Middlehill*).
P = Pitra.
D = Duebner.
Eb = Ebert.
Lbch = Leimbach.
R = Roensch.
H = Hilgenfeld.
L = Ludwig.

Egregium Roenschii librum saepe laudatum, qui inscribitur: *Itala und Vulgata. Das Sprachidiom der urchristlichen Itala und der katholischen Vulgata etc. ed. II* his litteris indicaui: *Ital.* —

COMMODIANVS. EPISCOPVS AFRICANVS. CARMEN APOLOGETICVM ADVERSVS IVDAEOS ET GENTES P carmini inscripsit; in codice neque poetae neque operis inscriptio exstat. Sed subscriptionis fragmina superstita haec emicant:

. . . PLIC. TRACTAT. SCI. EPISC.
. . . . . C . . O . . . . .

Iam vero Martinus Houth Oxoniensis, vir 'tam mente quam sensu acerrimus', quem Thomas Philipps de eruenda subscriptione consuluit, cum ei codicem accuratius inspicienti Pitrae de Commodiano coniectura obiecta esset, hoc poetae nomen legisse sibi visus

est. cf. Spicileg. Solesm. t. IV praef. p. II. Roenschius collatis Gennadii (cf. De vir. ill. c. 15) verbis *scripsit . . librum adversus Paganos* inscriptionem dedit hanc: CARMEN APOLOGETICVM *adversus Iudaeos et Paganos*; sed cf. Ebert, Allgemeine Geschichte der Literatur des Mittelalters im Abendlande I p. 87, adn. 3. Equidem nomen carminis *apologetici* cum argumento minime convenire censeo, sed retinui, quippe quod apud omnes pervulgatum est.

v. 2. *Quis nisi quem sustulerit* L, *Nisi quem is tulerit* M, *quis* ex initio v. 1, *is tulerit* scriptura codicis correcta in *sustulerit*, repetii. P in exc. post *tulerit* maluit *longe* vel *procul* inserere, Lbch *prius* v. *primo*; *nisi quem is ipse abstulerit* R, cum respiceret Instr. 1, 1, 6 (abstulit); *n. q. is abstulerit* H. — v. 3 sqq. *inani. Dum . . . auras, Plus . . .* R, *inani, Dum . . . auras. Plus.* P. — v. 5. *plus levior*, haud raro in sermone plebeio *plus* comparativo iungitur, cf. et *magis* insequitur *plenius* ostendere, v. 478; plus humidior, in Oribasii versione Lat. Bernensi (ed. Hagen) 1, 1. calidior plus, ibid. 17, 11. plus superius 7, 30; magis durior, Epist. Anthimi 43 (ed. Rose in anecdot. Gr. et Graecolat. p. 84). Alia R (Ital. p. 279) collegit. Luculenter de hac comparationis ratione J. N. Ott disputavit in dissertatione, quae inscr.: die Doppelgradation des lat. Adjectivs etc. (in Jahnii annall. 1875 p. 788 sqq.) — *adessent* pro essent, cf. 34, 43 etc., cf. indic. Latinitat. — v. 8. *incantando* incantans: gerundium pro participio praesentis positum, cf. dicendo 178, transeundo 186, vivendo 303, amando 505, precando etc., cf. indic. Latinitat. . De quo usu cf. R Ital. p. 432 sqq. et exempla ex Oribas. vers. sumpta in praefat. Hag. p. XXII, praeterea Diezii Gramm. linguarum Romanensium III p. 247 (ed. II). — *malignas* M, restitui interpunctione post *mersus* deleta; malignus

v. etiam rerum nominibus iunctum est: v. 182 opera maligna, Instr. 1, 24, 19 duceris in loco maligno. Roenschius *mersus*, *Paene . . . malignus* scripsit. — v. 9. *Domino* P in exc., *Deo* M. — v. 11. *tradita in codice legis* propter sequens *ibi* scripsi, cf. cetera legis 30 universa legis 949, legis narrata Instr. 1,42,21. partita locorum C. A. 919; forte *traditas in c. leges*; *traditor in c. legis* M, quam lectionem P etiam in exc. comprobavit, nam „rythmo convenit et cum Tertulliano facit de Coron. Mil. 4 et Arnobio III 13: 'Neque traditor alicuius scientiae potis est, etc.'"; *traditorum* D, *traditorem* Lbch, *traditores* (i. e. scriptores Scripturae Sacrae) R. Idem in commentar. haec coniecit: *Adgressumque fecit traditorum* (gen. pl. neutr. 'tradita') *in c. legis*; *Adgressusque fui tradito in c. leges* H. — v. 12. *lampada*, nom. sing. I^ae^ decl.; locis Ital. p. 258 haec exempla addo: quos solis lampada tostat, Iuvenc. Exod. 303 (ed. Pitr.); quos lampada solis torrebat, ibid. 606; stateram, Tabul. cod. Mutin. in Huschkii Metrolog. Scr. Rom. rell. p. 132, staterae, ibid. p. 132. — v. 13. *cognovi Deum unum* L, *cognovi Deum* M; addidi *unum* collato v. primo (unum proprie Deum nosse), ad quem, cum praefationis prima pars concludatur atque definiatur, oratio revertitur. — *vere agnovi caelis Deum* P in exc., *vere Dominum cognovi* R. — v. 15. *passus vulnera victor* L, *p. vulneris auctor* M, *p. vulneris ictus* D, quod P in praef. p. XVIII retinuit. — v. 17. *nihil sibi proponunt cognoscere*, cf. datur scire v. 136. intellegi datum est Gargil. Mart. 25. — v. 18. *sanguinem bibant* M, *sanguine vivant* P in adnot. proposuit. — v. 19. *saginati* P, *sanguinati* M. — v. 20 sq. *Ingemunt ad tumulum sepulcri; tum diviti plaudent* | *Mutabuntque pauperes vestes et fastidientur* L. Commodianus invehitur in parasitos, qui exsequias funeris

alicuius prosecuti paullo post ad vestitum suum redeunt. *Ingerunt ut tumulum sepulchrum dum plaudens diviti* | *Mutabuntur paupere veste et fastidiis* M, *Ingerunt ad t. se pulchros: dum diviti plaudent, Mutabuntur fastidiis et paupere veste* P, *Inferuntur tumulo sepulchri, dum gaudent divitiis: Mutabuntur et f.* etc. R. Idem, cum mecum per litteras ea communicaret, quae secundis curis intellexisset nonnullis locis emendanda esse, coniecturam sic censuit esse corrigendam: *dum plaudent diviti*; 'plaudent' enim formam indic. praes. verbi II^ae coniug. sibi agnovisse videtur, quae firmaretur hoc loco: 'plaudet', manus percutit Gl. Paris. ed. Hildebr. p. 242, 251. Sed finitur versus Commodiani voce „utique accentu insignitam habente paenultimam", cf. Luc. Muell. de re m. p. 448. — v. 23. *Si quis est opibus sibi visus Caesare dignus* L, *Si pinguis est opibus, sibi* [*cibus* P] *sit si C. d.* M, *Si p. e. o. sive sit is C. d.* Lbch, qui nunc *seu quis est* forsitan praestare putat. — v. 24. *praeponit* P, *praeponunt* M — *fragilis* M, *fragili* P in exc. „ac si dixisset inopi, pauperi". — *ullum* M, *urnam* R; *ollam* id. in comment. coniecit. — v. 26. *Summus divitias . . . altos* P, *summa divitias . . . altos* M, *summam dedit iam . . . Altus* Lbch. — v. 29. *Suadeo altos*, cf. suademur v. 297, erravimus suasi v. 758, quos ille suasit Instr. 1, 42, 45. vid. Neue II 261 sqq., Ital. 441 sqq. — *ego altos sic* M, *ego sic altos* Lbch. — v. 31. *aspicite* P, (cf. discite 32) *aspice* M. — v. 34. *belluarum adesse* M, *b. instar ad.* P in adnot. coniecit. — v. 36. *nos* P in exc., deest in M. — *illas* Lbch, illos M. — v. 37. *praebĕre* cf. merunt 56 (coniect.) augĕre 602. lugunt 942, fervunt 1018. exercite (pr. exercete) Instr. 2, 26, 1; intuite 1, 31, 1. 1, 39, 5. cf. Neue II p. 422 sqq., Ital. p. 283 sqq. — v. 38. *divinos* M, *Divinus* P. — v. 39. *verba tonavit* L, cum sententia gravissimam

locutionem flagitet. cf. ore tonare v. 593. De pfcto tonavi cf. Neue II 479; *verbo sanavit* M, *verba sonavit* R. — v. 40. *demonstravit* M, *monstravit* P in exc. — *Pharaone decepto* M, *Pharaoni decepto* R. — v. 41. *et* M, *sed* P in exc. — v. 45. *paene*; *pene* M. — *annorum* M, *annûm* P in exc.; versus hac numerorum notatione legendus est: *Iám p. médietás* | *annórum sex míl.* etc. — v. 46. *vivebant* Lbch, *viventes* M. — v. 47. *Sed Deus, ut pectora vidit hominum nimis clausa* M, edd. sic transposuerunt: *S. D. ut vidit h. n. p. cl.* — v. 48 sq. *Abraham. Quem . . . ipsum, Ipse* etc. R, *Abraham; quem . . . ipsum.* P, *Abraham, quem . . . ipsum.* Lbch — *Moyses* M, *Moses* P in exc. — v. 49. *Pharaone necato* P in exc., *Ph. negato* M. — v. 50. *ipse se* M, *se* R delevit. — v. 51. *promittit* L, *se promittit* M, *se promit* P. Manifestum est, *se* pronomen e finalibus litteris v. 'voce' errore librarii repetitum esse, quo deleto nihil iam desideramus. cf. Plaut. Stich. 4, 2, 16: ad cenam pomisi; Cic. de or. 2, 7, 27 ad fratrem promisi etc. — v. 52. *illud declamant* L, *de illo clamant* M, quam lectionem nunc Lbch probavit, *de illo proclamant* R, qui contulit Instr. 1, 25, 14. 1, 29, 19. 2, 14, 5. — v. 53. *Hunc ergo cum legitis multórum praeconia vatum* verbo 'vatum' a P recepto scripsi. *Hunc e. c. leg. m. pr.* M, *Haec e. c. legeritis pr. multa* P, *Hunc e. c. legitis multûm p. vat.* P in exc. — v. 54. *Invenietis cum in carnem venisse* L, *I. eum carnem invenisse* M, *adsumpsisse* P in adnot. coniecerat, sed in exc. ad codicem rediit. *induisse* R, qui nunc Mediomontanam lectionem praefert. Librarius, ut *carnem invenisse* scriberet pro genuina lectione *in carnem venisse* inductus est proximo *invenietis.* — v. 55. Mutata interpunctione servavimus libri manuscripti versum: *Unde nunc erratur? Ordinasse talia Summum* [56] *Quare subsannant?*

merunt [*nerunt* M], *quod ab ipso ridentur* L, *Unde n. erratur ord. t. S., Et quare subsannant? meminerint* etc. P. Idem in adnot. *nec erunt*, in exc. *norunt* (pro *nerunt*); *merent* Lbch, ex qua coniectura lectio nostra profecta est; cf. v. 37: praebĕre, fervunt 1018 alia. — *Unde n. probatur ord. t. S., Id quare s.? norint* etc. R hac constructione usus: 'Q. subsannant id, unde (i. e. de quo) nunc probatur'. — v. 59. *Quid fecit, Moys. docuit.* Alia exempla indicativi in oratione obliqua positi vide in indice Latinitatis. cf. Holtzii syntax. prisc. script. Latt. II p. 110, Haasii ad Reisig. p. 597 adnot. 504, Ital. 428 seqq. — v. 60. *Moyses* M, *Moses* aut *Mose* P in exc. — *docuit* R, *edocuit* M — *docemus* M, *docemur* P in exc. — v. 61. *nec doctor iussus ut essem* cf. Ital. 427 sqq. — v. 62. *canto* L, *quando* M, *pando* P — In eodem versu libri manuscripti *oberrantibus* scripturam retinui, quam contra sententiam pugnare mihi non persuasi; oberrantes enim austros etiam obstrepentes esse facile concludi potest. Ac ne obstrependi quidem significationem nos premere oportet, quia iam oberrantes venti huc atque illuc verba vatum rapiunt, ut non audiantur. *oblatrantibus* R; idem in comment. *obloquentibus*, *obstrepentibus*, *obturbantibus*. — Pitrae hoc loco nonnulla deesse videbantur, cf. exc. ad v. 62. — v. 65. revocavi Mediomontanam lectionem *tempestiva*, quam puto compendiariam serm. pleb. formam esse nominis tempestativa. cf. quae de hac re Paucker in libro de latinit. script. hist. Aug. p. 76 sqq. disseruit; *tempestiva* Commodianus scripsit pro *tempestates*, ut 'legitima' pro 'lex' Instr. 1, 27, 3; cf. legitimorum custodia Hilar. in epist. ad Gal. (78) p. 95 ed. Pitr. (Spicileg. t. I). — v. 66. *sese* P in exc., *se* M — v. 69. *Ignavia pueris opus est, non certe robustis* M. Significat 'opus est' hoc

loco 'negotium, res est'; ait igitur poeta: 'pueri solent ignavi esse, non viri'. Firmantur autem *pueris* et *robustis* formae pl. sequentibus vv. *rudibus* et *aevo maturis*, quae illis respondent. — *pueri* et *robusti* R, *Ignosci pueris* ..... *robustis* Lbch. — v. 70. *si licet* R, *si decet* M. — v. 71 sqq. *Quae* [*Quam* M] *quidem pars hominum non sit moderata, vetusta* [*vetustas* M] | *Sic erit ut perna salfacta* [*minime sal facta* M]: *petrascit* [*puerascit* M]. *N. p. s., nisi solus ignis adescat* [*ad escam* M] etc. L. Poeta haec dicturus est: Si homines ignari et rudes non erunt correcti, sero punientur, quia saxei sunt, in gehenna. Iamque Commodianus doceat necesse est illos homines saxeos esse, saxa vero (vel. hom. saxeos) non domari ('subici', 'mollescere') nisi igne. Quae cum ita sint, apparet neque puerascendi verbum neque putrescendi ferri posse. Subvenit laboranti sententiae vox petra, quae flagitat verbum ab eodem nomine derivatum, ne continuitas orationis turbetur; itaque deperditam scripturam *puerascit* mutavi in simillimam *petrascit*. Ea autem restituta adverbium *minime*, cum sententiae repugnet, in *nimis* corrigendum est. De verbo adescandi cf. adescatus Cael. Aurel. acut. 1, 11, escandi gratia Solin. 40. — *Quum q. pars h. n. sit moderata, vetusta Sic* .... *salfacta; putrescet* P, *Quam* .... *partem* ... *moderata vetustas, Haec sic* .... *salfacta;* id. in exc., *putrescit* .. *solius* Lbch, *Quam* .. *partem non si moderat vetustas,* ... *Nemo pernam subicit nisi solidus ignis* H. — de v. composito *salfacta* cf. incinefacta Instr. 1, 41, 12. — v. 75. *procellis* M, *processis* H. — v. 76. *missam* R, *missa* M, *iussa* P in exc., *iussa* (*unus, audit*) Lbch. — v. 78. *accepit* M, *accipit* R. — *easdem monitas* L, quamquam nova lectio a specie scripturae codicis *eosde munita* non propius abest quam Roenschii *eosdem monitus*. Neque vero Com-

modianus neque alii scriptores, qui vulgari sermoni student, nomina subst. IV[ae] decl. adamant, cf. Neue I 362 et Ital. 261. Qua de causa dubitavi poetae vocabulum eiusmodi vindicare, pro quo *monitas*, accusativum nominis 'monita' (monitio) conieci; cf. missa, ae v. 77 et quae R eo loco adnotavit. Adde: lamenta (lamentatio), caesa, collecta, lucta, clusa, defensa, deprensa, dispensa, expensa etc., v. Paucker l. l. p. 70 sqq. — *eadem monita* P, *eos monitus* P in exc., *eadem minus* Lbch. — v. 79. *modo* M, *modum* P, sed in exc. *modo* retinuit. — *delinquet* Lbch, *relinquet* M, *deliquit* P in exc., *delinquit* R. — v. 80. *monetur* L, *monet* M, *paret* Lbch, qui nunc *monet* praefert; *movet* R. — v. 81. *dictos obaudit* M. cf. ea, quae ad v. 78 de flexione nominum IV[ae] decl. dixi. *dictus obaudit* P in adnot. coniecit, *dicto subaudit* Lbch. — *spero reus non est.* In sermone vulgari verbis sentiendi et dicendi paratactica ratione enuntiata adiunguntur, quae in oratione urbana structura acc. c. inf. adhibita subiungi solent, cf. Petron. 38: scito, olla fervet. 57 spero sic moriar. — v. 82. *Contrarios autem perdit sua vita superbos* P in exc. dedit, *contrarius autem perdit sua vita superbus* M, *Contrarius . . perdit suam vitam superbus* Lbch. — v. 83. *qui prius rescivi* Lbch, *q. pr. es scivi* M, *q. pr. et scivi* R. — v. 86. *Quis* M, *Qui* R. — v. 87. *post factum approbetur* P in exc., *post facit appr.* M, *prout facit, appr.* P in contextu dederat, *post facta appr.* Lbch in dissertat., sed nunc *post facta* (ex factis) *probetur* scribendum censet. — v. 90. *nomine* M, *nominis* P. — v. 93. *sibi solo* M, *sibi soli* P, *solo* dat. etiam 106 legitur: solo Deo nota; cf. Uno crede Deo Instr. 1, 33, 9; vid. Neue II p. 253, Ital. p. 276. — v. 95 sq. *componere, signis Ignem* R, *comp. signis, Ignem* P, *componere, dignis Ignem* H. „Excidisse

videtur unus versiculus ex Apostolo, ni fallor excipiendus, I Timoth. VI 6 'Qui solus habet immortalitatem et lucem inhabitat inaccessibilem', ignem nempe interpositum, metuendum angelis ipsis". P — *interposuit* P in adnot., *interpositum* M. — v. 97. *minoris potentiae ipso* L; versus, cui *ipso* de propria coniectura addidi, lenius vix redintegrandus est, cum librarium verisimile sit superscripto *ipsis* pronomine (v. 96) iteratam voculam fugisse. *minori potentiae* M, *minoris potentiae* P, *minoribus esse potentes* D, 'quasi maiores minoribus praeesse'; *minoris potentiae deos* Lbch, *minoris potentiae a se* R. cf. Ital. p. 452 sq.; idem in comm. *minores potentiae a se.* — v. 102. *sibi conscia sola est* D, *sibi sola conscia est* M, *sibi conscia solo est* R. — v. 104. *Aureaque totum quod est quasi flammea virtus* L; duas tantum litterulas scripturae cod. Mediomontani *aureve* inserui, ut nullo fere negotio versum concinnarem. 'Aurea' est 'splendida ut aurum', id quod verbis his 'quod est quasi flammea virtus' illustratur. 'Totum' autem adverbium ad aurea pertinet; neutrum enim adiectivorum II^ae^ decl. Commodiano nonnunquam pro adverbio est. cf. diurnum 594. 604. fortunatum Instr. 1, 2, 12. v. Oehleri adnot. — (103) *et sine fine* (104) *Aut aevo. Totum quod est, quasi flammea virtus* P, *Sine fine* | *Aut requie totum torquet quasi fl. v.* D, coll. Verg. Aen. 9, 95, Cic. Acad. 4, 39, Ovid. Met. 2, 70. — v. 105. *Illic* M, *Illis* Lbch — *vita* P, *vita* vel *via* M 'caractere fere evanido', *via* Lbch. — v. 106. *Illa sunt* M, *Illa sed* D — *solo Deo* M, *soli Deo* P. — v. 108. *Hic . . hic* L, *Hoc . . hoc* M, *Hinc . . hinc* R. — v. 110. *Sed transfiguratus* D, *Detransfiguratus* M, *Sed transfiguratur* P, *Deus transfiguratus* Lbch — *vult ostendere* P, *vultus tendere* M. — v. 111. *angelis* P in exc., *angelus* M. — v. 112. *probatur* P, *probat* M. —

v. 114 sqq. M et editores in hac orationis continuitate dederunt: *Quidquid est, unum est* [*unus est*, R] *immenso lumine* [*in imm. lumine* (*numine*?) P in exc.] *solus.* | *Ubi facies, aut oculi aut os aut membra notantur*, M *Ubi* vel *Cui facies, oculi aut o. a. m. n.?* P in exc.; *potens*, (pro codicis lectione *solus* 114) *Ubi f., oc. aut o. a. m. notantur* Lbch, qui *concludere* infinitivum *potens* verbo iungit. | *Inde pugillo* etc. *orbis.* | *Attamen* etc. *esset*, | *Nomine* [*Numine* P in exc.] *de* etc. *capacem.* Aegre fero, quod vv. 117 et 118 (*Attamen* fecit se videri capacem) post v. 115 (*facies* aut oc. notantur) collocati sunt, quo ordine servato Commodianum facimus pugnantia loquentem; ea enim, quae sunt eiusdem generis, illo 'attamen' seiunguntur atque inter se opponuntur. Praeterea enuntiatio versus 115 (*Ubi* facies etc.) versui 116 (*Inde* pugillo etc.) non respondet; tum vero *concludere* infinitivus verbo caret, ex quo pendeat; denique v. 115, qui est in codice, metri causa suspectum habemus neque eum censemus a Commodiano profectum esse. Iam cum singulorum verborum emendatione sententia loci persanari non potuerit, acrius atque audacius transponendi remedium his incommodis adhibere non vereor. Ac versum 115 (pristini ordinis) in archetypo post v. 118 (*Numine* etc.) opinor perscriptum fuisse, postea autem a librario ante v. 116 (*Inde* etc.) collocatum esse, ita ut 'concludere' infinitivus a suo verbo *solet* (114) [solus M] amoveretur. Iam alia extitit quaestio subdifficilis, quo 'inde' adverbium interposito versu spectaret; itaque librarius nulla ratione *ubi* versui antecedenti, qui novo loco positus erat, primam vocem praescripsit. Comparantibus vero nobis has enuntiationes, quae ex *ubi* et *inde* pendent, non dubium est, quin res contrariae atque inter se discrepantes consutae sint. Remoto

igitur versu 115 (prist. ord.) *inde* spectat ad locutionem *lumen immensum* proximae enuntiationis, quae post *lumine* maiore interpunctione finita est. Reliquum est, ut v. 115 (prist. o.) suo loco expulsum post v. 118 (*Numine* etc.) aut post v. 120 (*Sumtus* etc.) inseramus. En igitur versus 114 ad 120 ut nunc scriptos velim: *Quidquid est, unus est in immenso lumine; solet* ‖ *Inde* etc. ‖ *Attamen* etc. ‖ *Numine de* etc. ‖ *Facies aut oculi aut os aut membra notantur.* ‖ *Sunt quibus* etc. ‖ *Sumptus est* etc. ‖ aut si quis alterum ordinem velit: *Attamen* etc. ‖ *Numine* etc. ‖ *Sunt* etc. ‖ *Sumptus est* etc. ‖ *Facies aut oculi* etc. — v. 120. *capebat* defenditur haec c. Mediomontani scriptura metro. — v. 121. *Sic* L, *Hic* M. — v. 122. *fecit se videri quibusdam* Lbch, *faciet se v. q.* M. — v. 123. *Qui formatus modo sese diffudit* P in exc., *se diffudit* M, *Qui formatus modo, modo se diff.* Lbch; idem nunc: *formatus m. sese d.* mavult. *Q. formam induerat modo se d.* R. — v. 124. *finem quaerere fas est* P, *quaerere finem fas est* M — *est, Hic* Lbch, *est. Hic* P. — v. 127. *Quique* R, *Quidquid* M. — v. 129. *mundo teneri* P, *mundi tenorem* M. — v. 132 sqq. *illis. Cum . . tangere tota, Quis* etc. L, *illis, Cum* etc. *tota. Quis* R. — v. 142. *Quód veniét tempús defunctórum v. r.* M, ne littera quidem mutanda est, cf. vv. 45 et 447. '*defuncto* melius quam *defunctos*' P in exc., *defunctûm* Lbch. — v. 143. *Sint licet* L, *Scilicet* M, *Sit licet* Lbch. — v. 144. *Integratur homo, fuerat qui* etc. L, *Integratur homo ut fuerat, qui* M, *Integratur h. ut erat, qui* Lbch. — v. 145. *Et gratia maior huic aderit* L, *aderit* pro *erit*, cf. ind. verb. s. v. adesse. *hinc erit* M, *dehinc erit* P in exc., *E. gr. m. hinc gratia erit* R. — v. 148. *instituet* M, *instituit* P. — v. 151. *Propter quae quaestorias* R, nunc propius a libri M memoria scripsit (cf. circatoria, messoria, natatoria, strictoria);

'quaestorias' i. e. quaestiones (Heimsuchungen). *Propter quaestorias* M, *Pr. quae scorias* D, respic. Vergil. Cir. 247. *Propterea scrupeas* R in edit., *Propter quae curas tantas Deus sibi paravit* Lbch; idem secundis curis: *Propter grassationes* (sc. diaboli cf. v. 183) *tantas Deus ipse paravit.* — v. 152. *Ut inventiones diaboli detergeret* M, 'diabolí' anapaestum complet; nam i litera in consonam mutata est, cf. 'iudaeidıant' pro 'iudaeizant' Instr. 1, 37. círcumvéniamús C. Apol. 479. superánt cui fílii legándi 725. maniféste fílii Iudaéı 728. proflúvio sanáta est 645. Êxcluditúr diutiús 779. Babylónii venı́bunt 900. Túnc aliud átque aliúd 1000. índignátio meá Instr. 1, 2, 4. saépe bifárius 1, 24, 11. v. Luc. Muell. d. re metr. p. 243. — *Ut adinventiones zaboli detegeret* R. — v. 153. *Rectorem* M, *Actorem* R. — v. 154. *dum invidetur homini* M, cf. huic *invisae* (*sunt*) Parcae solemnem celebrare diem, C. Inscr. Rh. Bramb. 1052 et Becker Inscr. Moguntiac. 247. — *d. insidiatur h.* R, *d. invidet h.* Lbch. — v. 155. *per ipsum* P, *per ipsas* M — *cernit abactos* P in exc., *c. adactos* M — *abactos, Et.* Lbch, *abactos. Et* R. — v. 156. *facinerosum* P in exc., *facincrosa* M, *facinora* P in contextu scripserat. — v. 157. *gens omnis humana* Lbch. cf. 1003, *omnis gens h.* M. — v. 159. *pertulit; illam . . . universam paene — creatam* R, *pertulit illud; . . universum pene crcatum* M, P. — v. 160. *Icere* L. Non placent *dcmerc* (R) vel *dclere* (P) coniecturae, quae a codicis similitudine discedunt, quare Mediomontani *diccre* lenissime correxi; nam d litteram verbo genuino *iccrc* ascripsisse librarius videtur, qui sequentis versus (*Dicitur* etc.) primam vocem cum scriptura *iccrc* confudit. 'Icere' intellege 'tollere' vel 'perdere'. — v. 164. *prius* P in exc., *prior* M — *altera clades* P, *aliter clades* M — *acccssit* L, *adhaesit* M. — v. 165. *sub astris* P, *sub austris* M. — v. 166.

possent ascendere caelos P, *ascendere caelos possent* M, *c. a. p.* Lbch. — v. 169. *Quos dispersit per insulas t. semotos* M, *semotas* R. — v. 175. *dolos illis infandos* L, *dolo citius infandos* M, *dolos c. i.* P. — v. 176. *Vivere — in gaudio* M, *V. — in gaudia* P in exc. — v. 178. *Quos* P. in exc., *Quo* M, *Quod* Lbch. — v. 181. *Errabant inducti* R, *E. indocti* M, *E. ducti* P in exc. — v. 184. *partito, miseratus est tandem, ablato* L, *partito, m. e. tandem ablato* R. — v. 187. *unum in Deum esse* M, *unum Deum nosse* R. — v. 188. *fieri populus* Lbch, *f. populum* M, *f. in populum* R. — v. 189. *ex se Rebecca* R, *esse Rebecca* M, 'forte *in Rebecca*' Lbch. — v. 191. *primum Israel* P, *primum in Israel* M. — *alumnus* R, *alumnis* M. — v. 192. *duce Moyse* Lbch, *duce Moysi* M. — v. 193. *in monte Sinai* P, *in monte Sina* M. — v. 196. *Deus in hominem depretiatur* M, de consecutione temp. cf. indicem Latinitatis, ... *depretiaretur* Lbch. — v. 200. *florebat* M, *furebat* P in adnot. coniecit, sed in exc. lectionem codicis retinuit. — v. 201. *Nec unquam desinuit* M, *Nunquam d.* P; formam 'desinuit' R firmavit, qui perfectum 'sinuerunt' ex Sulpic. Sever. Epist. I 5 (ed. Halm) attulit. cf. praeterea 'desini' Hermae Past. 23, 8 ed. Hilgenf. et 'desinisset' ibid. 26, 17. — v. 205. *Si filios dixit* R, *Si filii d.* M. — v. 206. *Quid foris egredimur* M, 'Forsan respectu ad Gen. 4, 8 (Egrediamur foras). Quod innueret esse legendum: *Quidni foras egredimur*' P in exc. — *pompam sequentes* P, *pompa sequentes* M. — v. 208. *Immittit luxurias* R, *Immutat l.* M. — *perdat filios* P (in exc. *deperdat*); *perdat filius* M. — v. 209. *Agonia immittit* L, *agoniam mittit* M, *agoniae immittit* P in adnot. coniecit, *agonia mittit* R. — *spectaculis ire cruentis:* de constructionis ratione cf. v. 670. — v. 210. *Aut nimis obscenis* M, *A. minis obsc.* R. — v. 211. *in-*

cestus P, *incertus* M. — v. 213. *In istis luxuriis* M, *In his l.* P, sed in exc. lect. Med. probavit. — *primitivus* P, *primitibus* M. — v. 214. *aeterni* L, *inermis* M. — v. 215. *Ad quos emundandos* M, *emendandos* R. — v. 216. *Denuo Summi* P, *d. Summo* M. — v. 217. *nunquam noluerunt* M, *nunquam voluerunt* P in exc. — v. 218. *Sed voluntate sua servierunt semper ineptis* L, *voluntate sua — inepti* M, *voluntati suae — inepti* R. — v. 220. *Dum nollent accipere frenum disciplinae caelestis* M, *D. n. caelestis disciplinae accipere frenum* P; in exc. cum codice scripsit. — v. 221. *lapidant Ieremiam* R, *l. Hieremiam* M. — v. 223. *Atque venit ipse* L, *Et veniet ipse* M, *Et venit et ipse* P, idem in exc.: *Et venit i.; Advenit en i.* R. — v. 226. *hunc D. novissimum esse prophetis* M, *prophetes* Lbch. — v. 229. *Improvidi semper* P in exc., *improvidis semper* M, *improbi s.* P in contextu scripserat. — *formam, sacra-, menta* P in exc., *forma, sacramenta* M, *formas, sacr.* Lbch. — v. 231. *Non illos iustitia humiles, caro nata* Lbch, *humiles, non c. nata* M, *c. nota* P, sed in exc. *c. nata*; *iustitia, humilis c. nata* R. — v. 234. *profecit!* P, *proficit* M. — v. 235. *Non ille de f.* P, *Non illius de f.* M. — v. 237. *Turbabantur mente* P, *turbabuntur m.* M. — v. 238. *malis invidiae ducti sunt* L, *magis invidiae d. s.* M, *magis invidia s. d.* Lbch. — v. 238 sqq. *in zelo livoris Non* etc. Lbch, (*d. s.*) *in z. livoris; Non* etc. P. — v. 239. *dicta seducti* L, *dicta sepulti* M, *d. sepulta* Lbch. — v. 240. *dispergeret* M, *disperderet* forte esse legendum Roenschio videbatur. — v. 245. *ab Esaiam prophetam* M, cf. Ital. p. 409, *ab Esaia propheta* P. — v. 246. *Et Danielem simúl itér, quo perderent terram* L, *Et Danieli* [*Daniele* P] *similiter pendere* [*perdere* P] *terram* M, *Et Danieli similiter illos perdere t.* R. — v. 247. *Quae non* R, *Quam n.* M. — v. 252. *tolleret ille* M, *t. illi* R. —

v. 254. *de suo privata* L, 'de suo' i. e. auctoritate; de constructione cf. Instr. 1, 5, 2: patrem de regno privavit. *de suo privato* M, *d. s. primatu* R. — *nam* pro *autem*, *vero* cf. Epist. Anthim. (in Rose anecdot. Gr. et Graecolat.) 14. 16. 35. 50. 58. 84. 75. 86. — v. 256. *non me* M, *me non* R. — v. 257. *Inventum est* L, *ventum est* M. Ea, quae v. 258 afferuntur (secundum *scripturas non* est *computatus* ab ipsis) flagitant oppositam sententiam hanc: *forte* dominus venit. — *scripturas non* R, *scripturas; non* P. — v. 259. *Praescius hoc fuerat*, cf. murmurabundus c. acc. Apulei Met. XI 1054, 18. periclitabundus Met. V 364, 23. — *quippe cuncta qui novit* L, cum codicis lectio *quasi cunct.* etc. Dei summam potentiam impugnet. — v. 261. *cervicosa.* In comment. p. 241 R hoc vocabulum ἅπαξ εἰρημένον esse censuerat, sed nunc hos mihi locos suggessit: lexic. Cyrill. col. 403, 59 (ed. Vulcan. Lugd. 1600): αὐχενίας, cervicosus, Gl. Labb. I p. 215: cervicosus σκληροτράχηλος. Bene idem l. l. cervicatus σκληροτράχηλος Sirac. 16, 11 Vulg. attulerat. — v. 262. *causa resecta est* M, h. e. causa Iudaeorum iudicata et damnata est; exemplum poeta de foro ac iudiciis sumpsit. *e casa reiecta est* R, cum *reiecta est* subiecto gens iungeret. — v. 263. *In quorum stadia esse* M, *stadio* P, de ratione syntactica cf. indicem Latinitatis. — v. 265. *in fundamina* P in exc., *in fundamenta* M. — *Sion* M, *Sionis* P. — v. 266. *Crederet in quo qui, is* L, *Crederet in quo quis* M, *In quo quisquis crederet* R. — v. 267. *Hunc sanctum sanctorum* M — *sanctorum* P in exc. delevit, *Hunc sanctum sanctûm* Lbch. — *perungui* M, *perungi* P. — v. 273. *Ieremias* R, *Hieremias* M. — v. 275. *vita necata* P in exc., *v. negata* M. — v. 277. *N. p. esset dictus* R, *est d.* M, *d. esset* Lbch. — v. 278. *relinquit* perfectum est, cf. It. 287. — v. 280. *Iam*

caro descenderat, in qua L, *I. c. deserat* etc. M, . . *Deus erat* etc. P, *desierat* P in exc., *deseratur* Lbch, cum sic verteret: „Nunmehr wird das Fleisch erschlossen, d. h. der Leib der Maria“; eidem in mentem venerat: *sed erat*; *verbus erat, in quo* R. Ea autem lectione abiecta postea aut *desierat in qua* cum Pitra esse legendum putavit aut *desuerat* (pro desueverat) *in qua.* — v. 281. R in parenthesi dedit, ut laboranti sententiae subveniret; *agebat. Quid* etc. *videndum*, ed. princeps. — v. 282. *Ut caritas tanta* P in exc., *Ut alacritas tanto* M, *Ut claritas tanta* R. — v. 283. *prosilisset in nova lege* M, ad ‘prosilisset’ vide Neue II p. 482—484; *in novam legem* P in exc., sed cf. indic. s. v. ‘in’. — v. 286. *Credidere omnes. Quid propheta dixit Esaias?* L, *crediderc; omnino quod pr. d. Esaias* M, *Crediderunt omnino quod* etc. P, *credcrent* idem coniecit. — v. 289. *Et ait terrarum testem* L, *Et alter . . . testem* M, *Et alter cecinit t.* P, *Et aliter* [vel *alibi*] *cecinit t.* R. — v. 293. *Sic et patriarchae Iacob* R, *Sic et patriarcha I.* M, *Sic patriarcha I.* P. — v. 295. *praelatum* H, *nomen nisi Christi praelator* M, *n. est n. C. prolatum* P, qui in exc. cum codice *praelator* maluit „quasi *pracferatur* aut *proferatur*“! *praestatum* R. — v. 297. *pro tempore casso* R, *quasso* M. — v. 299. *Hacc speranda n. spcs* M, *H. quacrenda* Lbch. — *sempiterno frunisci* P in exc. et praef. p. XIX, *fruenda* idem in adnot. coniecerat. *sempiterna frunisci* R; de adv. *sempiterno* cf. Neue II 645; de *frunisci* cf. frunitus est Petron. 43, fruniscar ibid. 44, fruniscaris ibid. 75. — v. 300. *fragilis cito* P, *fragili c.* M. — *gaudia nostra* P in exc., *g. nra.* M, *g. vita* P in ed. — v. 301. *divitiac prac oculis lautae frucndae* L, *lautc fr.* M. — v. 302. *substituta mortc caducus* L, *caduca* M, *caduco* R. — v. 303. *Si perseveraveris, horrescis ipse vivendo* L, *Ut*

si perseveraveris h. ipse v. M, *Aut* coniunctionem, quae in hunc versum e proximo irrepserat, librarius in *Ut* mutavit. *Aut si perseveraris, torpescis ipso v.* R. — v. 304. *quo tibi vita?* M, *quid t. v.?* R. — *vita | Tormentum* P. — v. 305. *totum, quod* R, *t., quo* M, *t., qua* P. — v. 311. *plasmae* cf. Neue I 334. — v. 319. *degustato pomo* P, *d. homo* M, cf. *gustato pomi ligno* Instr. 1, 35, 7. — *abivit* L, cf. v. 1048: in umbra mortis abibunt. *abiit* M, *obiit* P, *obivit* P in exc. — v. 320. *morimur stirpis eius omnes* L, *morimur sic eius omnis* M, *morimur; sic vivus et omnis* P, *morimur: sic est iussus omnis* (sc. mori) Lbch, *moritur filius eius omnis* R. — v. 321. *Domini* R, *Dominus* M, *donum* Lbch. — v. 322. *ille* M, *illum* P, *inde R.* — *vivet* P in exc., *vivat* M, Pitra post *iterum* et *illum* distinxit, R post *sumpserit.* — v. 323. *et in ligno* R, *in* M omisit. — v. 325. *ipse* P, *iste* M. — v. 326. *credit et scit, is quasi* L, *credit et sic sit q.* M, *credit et sitit q.* P, *crediderit sic sit q.* id. in exc., *creditet sic sit q.* E. — v. 327. *gustat suavia . . . praecepta* R, *g. suaviter . . . pr.* M. — v. 328. *resurgit, a morte* R, *resurgit a m.* P. — v. 330. *suspensus* (forte *appensus*) M. — *a Moyse praedicto*; — *Moyse praedicto* M, *Moyse praedictus* P, *a Mose praedicto* Lbch, *a Moyse praedictus* R. — v. 333 *figurae* P, *fulgure* M. — v. 334. *In plaga depositus* P in exc., *Impleta depositus* M, *In plaga positus* P, neque plane eam lectionem in exc. abiecit. *In plaga sed positus* R. — v. 335. *pro nostris* M, *pro nobis* M. — v. 336. *pro facinore nostro* M, cf. Cyprian. Testim. II 13: Et Deus tradidit illum pro peccatis nostris. *propter facinora nostra* R. — v. 338. *iam non* M, *non* delevit R. — *sed erat Deus curans* L, *sed erat D. cura* M, *s. e. D. caro* P, *s. D. e. caro* R. — v. 339. *Quo* [*Quod* M] *palam adparet hoc Dei nomen oriri,*

L *erat* post *hoc* M praebet, quod adparet ex eodem versus superscripti loco propter repetitum 'Dei' vocabulum in hunc v. transiisse. *nobis.* | *Quod palam adparet, hoc erat, Dei nomen oriri;* P *Quae p. adparebat, factus. Dei numen oriri* R. — v. 340 sq. *habetur.* | *Hoc* L, *habetur,* | *Hoc* R. — v. 341. *qui et* M, *qui* P in exc. — v. 344 sq. *gentes, Apud quos* M, *quas* R. cf. v. 346: *qui*; 679: gentes puros. Instr. 1, 26, 24: *gens* et *ego* fui perversa mente *moratus.* — v. 346. *Qui* M, *Quae* R. — v. 352. *nec faciém avérti spútis eorum* M. Aliae versiones loci Iesaiae (50, 5—6) eandem eiusdem dictionis vocem 'sputum' (non 'sputamentum') praebent: faciem meam non averti a foeditate *sputorum* cf. Cypr. Testim. II 13 et Epist. XIII 4; Lactant. Inst. IV 18, 13 et Epit. 46, 1. vid. comment. Roenschii p. 249; quamquam ille *n. f. a. sputamentis eorum* scripsit. — v. 354. *ut enuntietur*; de consecutione temporum, qua Commodianus usus est, cf. indicem Latinitatis. — v. 355 sqq. *complacuit: Consilium neminis usus,* | *(Nec . . . venire) pro nobis* | *Mortem* R, *complacuit, cons. n. usus,* | *Nec . . . nobis.* | *Mortem* P. — v. 363. *premit* R in comm. coniecit, in editione cum codice *fremit* scripsit. — v. 371. *Et quis in occasum prophetarum lege veniret?* L, *Et qui* (*quis* M), . . . *veniret, cantate* etc. R, cum 'qui' ad v. 'Domino' referret. Eidem placeret *vehiret* (cf. It. p. 284 sqq.) pro *veniret*, quo propius a Graeca locutione τῷ ἐπιβεβηκότι (cf. Ps. 67, 5) abesset. — v. 373. *quartus quadragesimus* (sic) M. — v. 380. *imperet gentibus ipse* P, *imperent g. i.* M. — v. 381. *Quid pluribus opus est* L, *Q. plurimis o. e.* M. — v. 382. *probatur* M, prima manu; *laetatur* supr. lin. corr. — v. 384. *magum infamant* P, *magnum inf.* M. — v. 386. *exsulatus* P in exc., *exolatos* M, *exsulatos* P in text. — *nec ipsa senectus* L, *in se*

nectas ipsos M, *ense necat ipsos* P, *sed incitat ipsos* id. in exc. — *ensis necat ipsos* R. — v. 389. *sic erit et falsum* R, *sic erit et falsa* M, *sic erunt et falsa* P. — v. 391. *rebellant magum dicentes* L, *rebellant dicere magnus* M, *r. d. magum* P. 'Aliis placuit retinere *magnum* i. e.: Hi prae sua in Deum protervia, illi magni nomen detrectant.' P in exc. — v. 393. *fine sub ipsa* M, cf. Instr. 2, 3, 3. v. Neue I p. 703, It. 269. *f. s. ipso* P. — v. 394. *pectore clauso* M, cf. 47. 406. 936, *p. cluso* R, qui a se discessit, cum v. 47 *pectora clausa* scriberet et v. 936 *clausi*. Commodianus utramque formam 'cludere' (cf. clusissent 384) et 'claudere' usurpat. — v. 397. *meo verbo sanescant* P in adn. coniecit, sed in contextu cum codice scripsit: *mea verba senescant*. — v. 402. *iusserat illos* M, *i. illis* R. — v. 405. *Ét Samariám* M. Samariam trisyllabum est, cf. v. 152 adnotat.; *Et* R delevit. — *priusquam loqueretur* P, *priusque l.* M. — v. 406. *clausa* M cf. 394, *clusa* R. — v. 407. *praedas teneret* L, *pr. intre* M, *pr. iniret* P. Offenditur dicto 'praedas inire', quae Latina est nulla; neque cum verbis Graecis (Ies. 8, 4) λήψεται τὰ σκῦλα lectio vulgata convenit, sed capiendi vel obtinendi vox sententia postulatur, quam e codicis scriptura eruisse mihi videor. — v. 414. *Quem et potaverunt s. s. acetum* M, *aceto* Lbch. — v. 415. *Et in vest.* R, *Ut in vest.* M — *sortem miserunt* Lbch, *sortemque m.* M. Nonnulla excidisse vel interturbari Pitrae (in exc.) videbantur. — v. 416. *legimus. In* R, *legimus in* P. — *In illo omnia gesta* (417) *Fúerunt ét tenebraé factaé tribus hóris ad sextam* L. Verbum 'fuerunt' viri doctissimi, qui huic loco corrigendo operam dederunt, in fine v. 416 collocaverunt, ad quam rationem fulciendam facere non potuerunt, quin nonnulla mutarent, transponerent, adderent. Sed si 'fuerunt' v. 417 ascripserimus,

nihil causae erit, cur ab unius libri memoria recedamus; supersedeo igitur pluribus verbis emendationem nostram commendare. (416) *gesta fuerunt* P, Lbch, R. (v. 417) *Et tenebrae factae tribus horis ad sextam* M, *E. t. f. ad s. tr. h.* P, . . *factae ad s. in t. h.* P in exc., . . . *f. t. sunt h. ad s.* Lbch, . . . *f. tr. in h. a sextam* R. — v. 419. *per prophetam Amosum* P in exc., *p. p. Amos* M. — v. 420. *ut tegeret subito sese* L, *ut legeret subitos esse* M, *ut legeret sublatos esse* P, *ut lugeret subito terra* Lbch, *ut lugeretur sublato die* R. — v. 421. post *progenies* P *inquit* interposuit, R *audi*, metri causa, ut videtur; sed cf. Instr. 2, 1, 1. 2, 32, 3 etc. — *O subdola fronte* | *Generavi* etc. L, *o subdola fronte!* | *Generavi* etc. R. — v. 425. *Uno volo titulo* M, *Hoc v. t.* P in exc. — *Deuteronomii* M cf. v. 152 adn., *Deuteronomi* R. — v. 426. *In caput eritis* R, *In caput: Eritis* P, *Id* [*In* M] *caput: Eritis* Lbch. — v. 427. *Respiciunt, certe* P (*contra* pro *certe* id. in exc.), *Id resp., certe* M, *Respiciunt. Certe* R. — v. 428. *Scite quid opp.* P, *Si te quia opp.* M. — v. 429. *dubii qui nunc usque nutatis* P, *natatis* M. — v. 430. *gentes in Domini fuerint scriptura priores* R, *in domino* M. — v. 431. *fas ei credere* L, *fas est credere* M, *f. e. ei cr.* R. — v. 432. *idolis vanis, quae* R, *id. v. qui* M. — v. 435. *satis iis una, qui* L, *satis una qui* M, *satis una quia* R. — v. 439. *Dimissum in puteum vere surgere* L, *Si missum in puteum se resurgere* M, *Sic miss.* P in adn. coniecit, *posse surgere* Lbch, *non resurgere* R. — v. 438. *blasphematur in gentibus* R, *blasphematur gentibus* M. — v. 446. *dicam* M, *dicat* P. — *pro miseris* P, *p. miseria* M. — v. 447. *in libro psalmorum* M, *in l. psalmûm* Lbch. — *de Domini morte* P in exc., *de Domino morte* M, *Domini de morte* P in textu dederat. — v. 448. *Non id illi putant* Lbch, *non ut il. p.* M — *de se ipso* P in

exc., *de ipso* M. — v. 449. *congruunt universa quae dixit?* L, *cum gravi universa quae d.* M, *cum qua vi universa* etc. P in adnot., *migrant* (i. e. negligunt et subvertunt) *univ.* D, *tum prave conversant* Lbch, *tum gravant universa* R. — v. 451 sqq. *Quid? Vaticinantur Iudaei more Saturni?* | *In fabulas coeunt, cum iam declinetur in illo* (i. e. David; *illos* M)? | *Non* etc. (M) L, *Quid vaticinantur Iudaei, m. Saturni?* | *In f. c. cum i. d. i. illos* (*illum* i. e. Saturnum D), | *Non . . . levatum* P, *Quid v. Iudaei? More S.* | *in f. c., c. i. d. in illum.* | Lbch, *Quod vaticinatur (Iudaei m. S. In f. c.) cum i. d. i. illum, Non . . . . levatum?* R. — v. 455. *cruci fiximus* R, *cruce f.* M, cf. v. 1041. — v. 458. *talis edictus* P in exc., *tali se dictus* M. — v. 461. *confusio vestra* R, *confessio v.* M. — v. 463. *Esaias* R, *Isaias* M. — v. 465. *poterit* R, *potuit* M. — v. 466. *eam pono ex meo decreto* P in exc., *eam p. eam meo d.* M. — v. 467. *potestatem habeo de illa ponendi* M, *p. h. illam deponendi* R. — v. 470. *pateat magis* P, *p. maius* M. — v. 472. *erit in pacem* M, *erit in pace* P. — v. 473. *dimissum* M, *demissum* P in exc. — v. 478 sq. *ostendere: Iustum* | *Circumveniamus, si quî nobis gravis esse videtur* L, *ostendere iustum circumveniamus iusto si qui* [*iustum si qua* P in exc.] *nobis gravis esse videtur* M, *ostendere iustum:* | *Circ. iustum, si quidem nobis gravis videtur* R. Leimbachius, qui post *si qui* nonnulla excidisse putat, hunc locum coll. Sap. 2, 12 sqq. sic scripsit: *Circumveniamus iusto si qui inutilis nobis,* | *Dissimilis et iam nobis gravis est ad videndum.* — v. 481. *nil nostra lege teneri* M, *n. nostrae legis teneri* Lbch. — v. 482. *Adhuc et aff.* M, de omisso accusativo subiecti cf. vv. 756. 762. 781; *adhuc se aff.* R. — v. 483. *nugaces* Lbch, *nuta caesa* M, *muta caesa* P in text., *muta, caeca* P in adn., *ruta caesa* D. — *nos aestimat* R, *aestimat* M. —

v. 485. *novissima altari iusti* L, *innovat altera iusta* M, *inovat ultima iusti* R. — v. 486. *laetatur Dominum* M, *gloriatur Deum* R. — v. 488. *hunc Deum* M, *hunc Dominum* Lbch, *hinc Dominum* R — *quid sit in illum* M, *quid sit in illo* P in exc., *quis sit in illum* R. — v. 490 sq. *Movebant — dicentes* Lbch, *dicentes — movebant* M, *dicentem — movebant* P in exc., *Dicebant — moventes* R. — v. 492. *Salvum illum faciat pater* Lbch, *S. f. i. p.* M, *S. p. f. i.* R. — v. 494. *et fecisse* M, *et* delevit R. — v. 495. *Dum ista cogitant, ducti sunt in errore nefando* M, *D. i. c., sunt ducti err.* etc. Lbch, *D. i. recogitant, sunt inducti err.* etc. R. — v. 496. *seu irae* P in adn., *seu ira* P ibid.; idem *saevire* in textu scripsit et in exc. comprobavit; *sevire* M. — v. 497. *aiunt* M, *agunt* (cf. ὁδηγοί εἰσιν Mt. 15, 14) R nunc mavult. — v. 501. *si cupiunt* M, *si cupiant* P in exc. — *frustrantes* M, *frustrantem* R. — v. 502. *subsannent: videant completum in illo* L, *subsannent videant cum plebem in illo* M, *s., v. cum impletum* etc. P in exc., *s., v. qui impletum* etc. Lbch. — v. 506. *et tandem* R, *et tamen* M. — v. 507. *insigni reges* M, *insignes r.* P; cf. hilarus, a, um, sublimus, inermus alia, v. Neue II 87 sqq., It. p. 274. — *iustum . . bearunt* L, *isti . . eorum* M, *isti . . peccarunt* vel *peccarint* Lbch. — v. 508. *iusti ipsi, sed* R, *iusti, sed ipsi* M. — v. 509. *Esaias* R, *Isaias* M. — v. 510. *secatus* cf. Neue II p. 555. — v. 513. *iusti* M forte *missi* vel *prisci* R. — v. 514. *voce Moyses* L, *voce Moysis* M, *hac voce Moyses* R. — v. 519. *At ego* Lbch, *Ad ego* M, *Ast ego* P. — v. 521. *iniqui, qui subdole* L, *iniqui subdole* M, *iniqui, quia subdole* P in exc. — v. 522. *fingere vana* P, *finiere v.* M. — v. 523. *stultos magis* P in exc., *stultos magus* M, *stultos magis* P, *stultos magum* Lbch. — v. 524. *crucifixus oporteret*, de v. 'oporteo' cf.

Neue II p. 625. — v. 526. *pro illis sed* R, *pro illo et* M, *pro illo sed* P. — *venit* M, *venire* R. — v. 527. *populum novum* P, *populus novum* M. — v. 528. *iuxta prophetias* P, *iuxta propheticas* M, *iuxtaque prophetias* R. — v. 529. *nova facio* L, *nova facio omnia* M. — v. 531. *profecta* P, *propheta* M. — v. 532. *credimus ex dicto* R, *credimus dicto* M. — v. 536. *data lex* P in exc., *lex* omis. M. — v. 537 sq. *patet et resistere istos | Summo qui voluit nobis bonus esse.* L, Pitra e codice haec dedit: *putant et resistere Summo, | Qui voluit nobis bonus esse.* Leimbachius, qui recte *Summo* v. in v. 538 collocavit, post resistere *posse* coniecit, sed ex proximo 'resistere' vel ex superscripto 'venistis' facilius *istos* pronomine addito versum 537 supplemus. *reputent se resistere Summo, | Qui voluit n. b. omnibus esse* R. — v. 539. *servi cervicosi setis erectis* L, *cervicosis et is rectis* M, *cervicosi, caeci et erecti* P, *ipsi, cervicosi, caeci et erecti* Lbch. — v. 540. *Qui semper innocuos cruciarunt, lege vetati* P, *quid s. in novos cr. lege vitata* M; de forma 'vetatus' cf. It. p. 296. — v. 543. *qualiter iterum resurrexit* L, de locutione 'iterum resurrexit' cf. retro respiciunt 426, redit iterum 822, rursus remeavit 555, resistere contra 966. *qualiter resurrexit* M, *qual. ille res.* P in exc., *qual. Dominus resurrexerit* Lbch. — v. 548. *ipse Deus* L, *ipsu det* M, *ipse dein* P. — v. 558. *accede propius* P, *acc. proprius* M — *contange*, cf. contenere, dispargere alia ap. R. It. p. 466; recadere, tradare, reiacere, infrangere alia e scriptoribus med. Latinitatis Diezius in Gr. II p. 390 (ed. II) attulit. — v. 561. *Extendit palmas et* L, *Extendit p. ast* M, *Extende palmas! At* R. — v. 562. *fuerat quod . . fixum* P, *f. q. . . fixa* M. v. 563. *sese* P in adn., *se* M. — v. 567. *quae saeclo venirent* P, *q. saeculo v.* M. — v. 577. *venerint* M, *venient* R, qui nunc *venerint* praefert. — v. 578. *Ver-*

gilius M, *Virg.* P — *Terentius* P, *Terrentius* M — *item* P, *idem* M. — v. 579. *hos* L, *eos* M, *os* faciunt, i. e. fingunt tantum eloquium, sed de vita recte instituenda silent D, *hoc* Lbch. — v. 580. *insanos* L, *in vano* M. — *terris* M, *terrae* R. — v. 581. *Scire* Lbch, *Et scire* M. — v. 582 sq. *cognoscere, iure peritum, Quod iure vacillant* MP, . . *iure periti* . . . P in adn., *cogn. iure peritum? Quot iura v.* R. — *ne forte regantur* M, *n. f. rogantur* P, *ni f. reg.* id. in exc. — v. 584. *Sit licet defensor, sit licet* L, cf. 143: sit licet . . iaceant licet. *Sic, licet defensor sit, licet* MP. — v. 591. *illi victoriam* Lbch, *illi victoria* M, *ille victoriam* R. — v. 592. *qui* R, *cui* M. — v. 595. *pluscula* D, *plus cali* M, *plus alii* P. — v. 596. *pretium quaerit* (vel *quaesit*) D, *pretiumque* M. — v. 599. *sua posterga* [*post terga* P] M, *suam post terga* Lbch. — *remittit* P, *remittiet* M. — v. 600. *saeculi silva* M, *in s. silva* R. — v. 601. *gaudent in brevia* M, cf. gaudet in illum 717; *g. i. brevi* Eb, eumque secutus R, qui postea *brevia* restituit. — v. 602. *augere*, cf. adn. v. 37. — v. 604. *satagit vir* R, *satagitur* M, *satagit* Lbch. — v. 606. *Quisque si* L, *Quisque quasi* M, *Quisque casso* R. — v. 607. *copria* i. e. scurrilis homuncio. — v. 610. *Ipsa spes tota Deo* L, *Ipsa spes est tota Deo* M, *Ipse spes* vel *Spes est tota Deo* P in exc. — *Spes est t. Domino* Lbch. — v. 612. *filius dicitur* L, *filium dixit eum* M, *filium se dixit* P — *sit Deus* M, *cum sit Deus* P in exc., *erat Deus* Eb, *Deus sit* R. — v. 613. *praeibat Deus* L, *pr. eos* M, *pr. Iudaeos* R. — v. 617. *qui refecit* M, *qui se fecit* Lbch. — v. 618. *muta* P, *multa* M, *muti* aut *muli* P in exc. — v. 619. *Balaam* L, *Et Balaam* P, *Sic Bal.* R, *Et Balaam caedenti asinam* (?) M. 'Haec in margine reiecta ita resecuit infelix bibliopegus, ut vix remaneant ima apicum vestigia' P. — v. 620. *clamavi de Petro* L,

clamavit a Petro M, *damnavit te Petrus* Jacobi, *clamatus a Petro* H, *clamaris a P.*; *clamari a P.*; *clamatur a P.*; *clamat tibi* (vel *ibi*) *Petrus* R proposuerat, sed nunc codicis lectionem comprobat. — v. 621. *muti* P in praefat. p. XXII; eandem coniecturam H affert, *multi* M. — v. 625. *commixto sanguine* M, *commixtus sanguine* R. — v. 631. *centriam* M, 'forsan legendum graece κέντρον aut quid simile, i. e. stimulus, apex cf. Psalm. 74, 5, 6. Luc. 1, 64' P. Centria significat 'spiculum', cf. R ad h. l.; de formatione nominis 'centria (gr. κέντρον)' Roenschius 'episcopia' vocem contulit, quae Numer. 4, 16 in cod. Ashburn. legitur: episcopia (LXX ἡ ἐπισκοπή) totius tabernaculi et quaecumque insunt in eo in sancto omnibus operibus. — v. 635. *legem tartaream* P in exc., *lege tartarea* M, forte *vectem tartareum*, cf. Ps. 106 (107), 16. Ies. 45, 2. *Thren.* 2, 9. Amos 1, 5 R. — *derupit* M, *disrupit* R. In vulgari sermone saepissime 'de' praepositionis verbis compositis notio vv. simplicc. remanet, cf. deperire 694, degustare 319. 329, denuntiare 331, deponere 334, devenire 243, devitare 989; praeterea cf. delaborare, defraudare, delenire, deluctare, derogitare, depostulare etc. Script. Histor. Aug., v. Paucker l. l. p. 55 et Woelfflin: 'Bemerkungen über das Vulgärlatein' in Philol. 34, I p. 161 et Diezii lexic. (ed. II) p. 153 s. v. 'desinare'. — v. 636. *Et levat de tumulis* M, *Elevat e tum.* P in exc. — v. 638. *Et surrexit ille feretro* L, *et resurrexit ille de fer.* M, *surrexit ille de fer.* P in exc., *Resurrexit ille de f.* R. — v. 639. *Archisynagogi* R, *Archisynagogae* M. — *deprecatus* passive, cf. Neue II p. 315. — v. 645. *profluvio*, cf. adnot. v. 152. — v. 651. *Quod* M, *Quando* P, *Cum* id. in exc. — v. 655. *insanierant* P in exc., *insani erant* P in text. — *perdere morte* L, *perdere morti* M, *pendere morti* P in

exc. — *Dei digni*, de constr. cf. It. p. 412. — v. 668. *sunt recordati* passive, cf. excordare 770 et Instr. I 21, 5; vid. Neue II p. 269. — v. 669. *perseverant: en* L, *perseverantes* M, *perseverant* Lbch. — v. 670. *balneis ire* P, *balneis ira* M. 'De dativo loci cf. Orest. tragoed. v. 46. 287. 157. 242. 362 etc.; Pass. Maximiliani c. 3 p. 302 Ruinart. (regressus est domi suae); vid. Haase ad Gregor. Turon. libr. De Cursu stellarum p. 32 sq. Miscell. philol. III p. 35' R. — v. 671. *faciant* P, *facient* M. — v. 673. *curata* M, *peccata* R. — v. 674 sq. *malignis. Est locus Ieremiae* L, *malignis, Et locus iterum* MP, *malignis, Et lex sanctorum* D, *malignis, Sed lex ipsorum* R. — v. 677. *Nunquam et idolis* L, *Nam et illis idolis* M. Versum et sententiam Pitra *unquam* adverbio post *idolis* addito explevit, quod Roenschius in *nunquam* mutavit. De voce ipsa nemo est, quin consentiat, sed cum *nam* coniunctio h. l. vix ferenda sit, equidem illius vocis litteris puto fragmina genuini *nunquam* superstita contineri. — v. 678. *Si Deus* M, *Sic Deus* P. — v. 679. *puros esse lavacris* D, *puro sese lavacris* M, *puros sese lavari* P, *puro sese lavari* id. in exc. — v. 680. *cum recipient* M, *cum receperint* R. — v. 683. *valvas passim* M, *passim valvas* P in exc. — v. 686. *colit in vano* M, cf. in vano venire 774; *colit in fano* R. — v. 688. *servit, iterum* P in exc., *servit iterum*; P in text. — *tricesimam quaerit* L, *tricesima quaer.* M, *tricesimas quaer.* R. — v. 689. *castus aderat* L, castum esse significat h. l. 'a quibusdam cibis temperare'; forte *castus ederat*, h. e. non quoslibet cibos ceperat, sed tempore constituto quibusdam se abstinuerat. *castum sederat* M, *castus sed erat* vel *castum caederat* P in adn., *caseos ederat* Eb, *Castori caederat* R. — v. 692. *propositae duae viae* P, *propositus duas vias* M. — v. 696. *qui quaerit hostiam*

nullam R, *qui quaerit ostia nulla* M, *q. quaeris hostiam nullam* P, *si quaeris ostia nulla (ut possis caelitus assurgere)* P in exc. — v. 697. *abolitus resurgere* Lbch, *abolitus surgere* M, *caelitus assurgere* P in exc. cf. v. 696. — v. 698. *Quid* P, *Quod* M. — v. 701. *de suo* P in exc., quod pro *de se* poeta usurpavit, cf. v. 335: pro nostris; *de sua* M, *de se sua* P. in text. — v. 702. *manibusque semper cr.* R, *semper manibusque cr.* M. — v. 708. *eorum ait* P in exc., *ait* M. — v. 714 sqq. *esse. Excludit omnis se caritas* [*omnis charitas* M] *crudele de nato, Nec facit heredem illum ex asse suorum. Quem si prius poterit consumere, gaudet in illum* [*illam* M] *Impium et saevum sobolem reisve* [*rei suae* M] *tyrannum; Nec obvium patitur genitor commotus ab illo.* Ex dictione *omnis* (patria) *caritas* repetas subiectum 'pater', quo verbum faciendi (v. 716) caret; ac v. 717 sq. velim sic vertas: Wenn er sein Vermögen wird früher aufbrauchen können, so ist es ihm dem Sohne gegenüber, der selbst hart und gegen Schuldner ein Tyrann ist, eine Genugthuung. *esse:* (v. 715) *Excludit .... nato,* (v. 716) *Nec ... suorum.* (v. 717) *Quem ... illum* (v. 718) *Impiam et saevam sobolem rei suae tyrannum,* (v. 719) *Nec obviam .. ab illa?* P; idem v. 715: *Excludit omne charitas,* v. 718: *reisve tyrannum* in adn. coniecit et v. 716 sq. *suorum, Quae* in exc. scripsit. *Excludit omnia ... suae rei tyrannus* Lbch proposuit. Roenschius denique v. 715 in parenthesi collocato v. 714 cum v. 716 coniunxit; praeterea v. 715 *Excluditur,* v. 716 sq. *suorum, Quem ... gaudet in illis. Impium ... tyrannum Nec obvium ... ab illo?* scripsit. — v. 720. *sint adhortati* M, *sint indurati* R; 'adhortati' formae notio passiva inest, cf. exhortavit Petron. 76 etc., v. Neue II p. 290 sq., It. p. 297. — v. 725. *filii* (M) disyllabum est, cf. ea, quae ad

v. 152 adnotavimus; *fili* R. — *legandi* Lbch, *legendi* M. — v. 727. *Dividuntur, quae bona*, intell. ‘sunt’ L, *Dividunturque b.* M, *Dividuntur bona* R. — v. 728. *filii* M, cf. v. 725, *fili* R. — v. 733. *Fecissent si bonum* L, *fecissentque bonum* M. — v. 734. *Nec* P in exc., *Nunc* M. — v. 737. *Deum* R, *Dominum* M. — v. 739. *peccata pristina donans* L, *peccata* [*peccataque* R] *pristina donat* M. — v. 740. *comminatur* P, *comminator* M. — v. 741. *periet*, cf. Neue II. 450 et It. p. 292 sq. — v. 742. *quisque* pro *quicunque* cf. It. 336. — *deos . . . fabricatos* P, *deus . . . fabricatus* M. — v. 744. *in igne proiectus* P in exc., *in igne reiectus* id. in text., *in igne praefectus* M. — v. 745. *cruciatus ignitos* L; *cr. iniquos* M, *cr. iniquus* R, utrumque nimis languidum et frigidum. — v. 746. *equorum* L, *pecorum* M; cf. fraenum accipiunt v. 747; de correpta penultima v. equorum cf. psalmorum v. 747—748. *durant* M, *ducant* H. — v. 749. *discendunt sanguine* M, *descendunt sanguinem* P in adn., *Deum incendunt sanguine* i. e. diris in mancipia saevitiis iram Dei instigant et exacuunt. P in exc., *descendunt sanguine* Lbch. — v. 754. *clementiam Dei refugant* M, *cl. D. refusant* Lbch, *cl. D. refutant* R. — v. 755. *Strenui sectantes* L: nullo temporis puncto intermisso luxuriam sectantur, ‘quasi sola vita sit’. *Strenia sect.* M, *Strenam* (cibum?) *sect.* Lbch. *Strenuam*, deam strenuitatis atque industriae R coniecit. Sed isti, qui unam salutem in luxuria positam esse profitentur, fugiunt hanc deam, non colunt! — *sit, istam* (luxuriam) L, *sit ipsa* MP, *sit ista* R. — v. 756. *Sic redeunt a Deo* L. Ait Commodianus: luxuriam quasi vitam assidue sectantur, sed Deum, vitam aeternam, fugiunt. *Si credunt a Deo* M, *Si credunt Deo* P, *Sic credunt Domino* Lbch, *Discredunt Domino* R. — v. 757. *cum sit* P, *cum sint* M. — v. 758. *sacculo suasi* cf.

v. 29. — *omnes manifesto, saeculo* R; Pitra post 'omnes' comma posuit. — v. 768. *Diaboli* M, anapaestum complet, cf. v. 152; *Zaboli* R. — v. 773. *Commodo sit nobis facultas data credendi* M, *Commoda* etc. Lbch; elocutio 'commodo alcui alqd. dare' in suspicionem revocanda non est. — v. 777. *Perit et quod vixit in poena sero se damnat* L (Er geht unter und zu spät, wenn er schon die Strafe leidet, verwirft er sein (früheres) Leben); forte *in gehenna* pro *in poena* scribendum erat, cf. v. 74: mollescunt sero gehenna. *Perdit et quod vixit et in poenas erode damat* vel *clamat* M, *Perdit et quod v., et in poenas Herodis se damnat* P, *Perdit et quod v., et in poena sero declamat* Lbch, *Perdit et quo vixit et in poena sero reclamat* R. — v. 778. *exspectans crescere canos,* id est, vivere ad seram usque senectutem P in exc., *spectans credere canos* M. — v. 779. *diutius* M, trisyllabum est, cf. v. 152; *diu* R. — v. 784. *sex milibus annis*; ne quid mutemus prohibemur his Commodiani locutionibus: milia gentes 806, milia homines 853, sex milibus annis Instr. 2, 38, 8. 1, 35, 7. — *repletis, Quo t.* L, *repletis; Quo t.* P. — v. 785. *portus* P, *portans* M; — hunc versum maiore interpunctione finivi, cum dictionum *quo tempore* et *tunc* altera supervacanea esset. *Quo tempore (nos ipsos spero iam in litore portus) Tunc* etc. P. — v. 486. *solis in agone reductus* quasi 'in nova vita' P, *solis in augonere eductus* M. — v. 793. *ecce videmus* P, *ecce vidimus* M. — v. 794. *vulnus* L, *vulgus* M, *ulcus* P. — v. 796. *credit* M, *credidit* R scripsit, ni fallor respiciens *sensit* formam; sed temporum ratio Commodiani non ea est, quae in optimorum grammaticorum praecepta cadat, cf. v. 533 sq.: Ille praedixerat . . et dixit; v. 633 sq.: Hic super fluctus maris inibat et ventis imperat, ut redderet: v. 635 sq.:

Hic derupit et levat etc.; v. 654 sq.: Nec sic potuerunt cognoscere sed insanierant; v. 744 sq.: mittetur nec ibi permoritur sed dat. — v. 800. *fient* P, *fieri* M. — *tantae termini pestis* L, *tantae termini pesti* M, *teterrimae pestis* Bunsen. — v. 801. *Et* L, *Sed* M. — v. 802. *Ecce iam ianuam pulsat* Eb, *Ecce ianua pulsat* M, *Ecce ianua pulsatur* P, *En ianuam pulsat* id. in exc. *Ecce ianuam pulsat* Lipsius, cf. lit. Centralbl. 1869, 4. — *et cogitur ense* L. Explicat poeta haec: persecutio, vel Gothi irrumpentes pulsant ianuam, ipsi autem aliis gentibus a tergo instantibus premuntur et vexantur, ut amnem — Danubium — traiciant. *ēse* (ense) scriptura opinor genuina fuit, quae postea in *eſ̄e* vel *esse* corrupta est; *et cogitur esse* M, *et cogitatur adesse* P in exc., *et iam cognoscitur esse* Bunsen, *et cogitur ipsa* (ianua) Lbch, *ecce cogitatur adesse* R, qui *et* (forte *ecce*) *recognoscitur esse* secundis curis dedit; *et cognoscitur esse* H. — v. 802. *Quae cito traiciet* P in exc., *Quae cito traieci. Et* MP, *Qui cito traiciet* Bunsen, *Quae cito traicitur* Lbch. — v. 806. *milia gentes* M cf. v. 784, *milia gentis* P. — *cum multa milia*, cf. It. p. 409. — v. 811 sqq. *pleni, Quam . . . colentes. Persequuntur* L, *pleni. Nam . . . colentes Persequuntur* MP. — v. 812. *idola vana* P, cf. Instr. 1, 2, 7. 1, 2, 13. *idola varia* M. — v. 813. *enim* M, *illi* Lbch. — v. 815. *trucidantur isti sub hoste* P, *tr. ista s. h.* M. — v. 818. *praefectus* L, *praeceptus* M, *praereptus* P. — v. 820. *Discimus* aut *Diximus* P in exc., *Dicimus* M. — v. 824. *ipse senatus* Lbch, *ipse natus* M, *ipsis notis* P, *ipsis natis* id. in exc. *ipsi senatui* R. — *esse mirantur* M, *adesse mirantur* Lbch. — Pluralem numerum recte monuit idem firmari locutione: senatus exorant v. 844. — v. 831. *caede* P, *crede* M, *clade* Eb. — *cum rege Nerone* Eb, *cum nece Nerone*

M, *nece cum Nerone* P in adn., *cum nece Neronis* „sensu activo: quasi cum caede iussu ipsius peracta“ P in exc. — v. 833. *proprium populum* L, forte: *dilectum populum*, cf. Instr. 1, 41, 8: Helias veniet prius signare ‘dilectos’. *populum* M, *populum in nomine Christi; de quibus* (834) *Quam* etc. P, *populum venturum in nomine Christi;* (834) *De quibus quam* etc. P in exc.; *signo populum* R. — v. 836. *clausum* M, *clusum* R, cf. v. 396. — v. 837. *Et flumina quoque* L, ‘et’ inserui, quod excidisse puto ‘madescet’ verbo proxime ascripto; *flumina quoque* M, *flumina quoque ille* P in exc. — v. 839. *famis* nominativus, cf. Neue I p. 180 et It. p. 263. — v. 843. *Heliam* R, *Helyam* M. — v. 844. *confestim* Lbch, *confertim* M. — v. 845. *Exorant Neronem precibus* M, *Exorant precibus Neronem* P in exc. — v. 847. *dii nostri* M, *di nostri* R. — v. 848. *Et ille* P in exc., *Est ille* M. — *suppletus* M, *oppletus* R. — v. 852. *Sub quorum martyrio* M, *Sub quarum m.* R. — v. 855. *sepultura* L, *sepulturae* M. — v. 856. *immortales factos* Lbch, *immortales facti* M. — v. 857. *Quos inimici sui* Eb, *Quos inimicis vi* M, *Quos inimici vix* P. — v. 859. *odio toto* M, *odio totos* R; cf. in extremo versu: tempore toto 878, Instr. 1, 25, 16. 1, 26, 4; aethere toto 998, saeculo toto Instr. 1, 42, 16. — v. 864. *duo sibi Caesares addit* P, *duo sibi Caesaris audit* M. — v. 870. *In histrionica* (scil. corona, cf. coronati v. 864) L. Fideles iubentur coronam capiti imponere more histrionum, qui coronati prodeunt. *In ista historia* M, *In ista scoria* D, cf. v. 151; *In loca histrica* Lbch, *In ista histricosa* R; idem nunc *In ista histronica* (pro *histrionica*, cf. stronicis = histrionicis Gl. Maii VI p. 546 et Gl. Paris. ed. Hildebr. p. 276, adn. 283) legendum esse censet, quae coniectura proxime a nostra abest. — v. 878 sq. *tum* codicis restitui et

verba *statuta tempora complet* in parenthesi perscripsi, ut legentium commodo subveniretur; *cum* Eb, *dum* R, qui maiore interpunctione post 'complet' cum P enuntiationem finiunt. — v. 882. *inique repletum* M, *iniquo repletum* R. — v. 883. *maceraverat* P in exc., *macerabat* M. — v. 884. *ista* L, *in histis* M, *hostis* P, *istis* R. — v. 885. *ab orientem* R, cf. It. 409; *ad orientem* M. — v. 888. *implebitque mare* Eb, *implevitque mare* M. — *navibus cum milia multa* M, *naves cum milia multa* Lbch — v. 890. *Tyrum et Sidona* Eb, *Cyrum et Sidona* M. — *subactos* M, *subactas* Lbch. Nomina quarundam urbium in us vel in on desinentia interdum generis fem. sunt, ut non dubitemus Commodiano 'Tyrum et Sidona subactos' concedere; cf. Corintho deleto C. I. L 541, Pharsalo excepto Liv. 33, 34, 7, Brauron masc. Stat. Theb. 12, 615, Sicyon Cic. Att. 1, 13, 1. v. Neue I p. 654 sqq. — v. 891. *finitimae* P, *finitimas* M. — v. 896. *ignea quadriga* Lbch, *igne quadr.* M, *igneus quadr.* P, *igne* vel *ignis quadr.* id. in exc. — v. 897. *nuntiabit* Lbch, *nuntiet* M, *quae nuntiet* Eb. — v. 899 sq. *regi cum gentibus illis. Persae* R, *regi. Cum g. illis Persi* MP. — v. 900. *Babylónii veníbunt* cf. v. 152. — *venibunt*, cf. Neue II 448 et It. 291. — v. 901. *ullum dolorem* L, *ulli dolore* M, *ulli dolore* P, *ulli dolorem* R. — v. 903. *proximo visu* L, *proxime visum* P, *proxime viso* R. — v. 904. *Exibunt illi* Eb, *Exibit ille* M. — v. 907. *intus in urbe* M, *intus in urbem* P in exc. — v. 910. *Novissime nudam adigunt incendio factam* D, *novissima enudam adigunt incendio facta* M, *Novissima inundant, adigunt incendio fracta* P, *Novissima* („die letzte Habe") *nudae abigunt incendio facto* R. — v. 913. *se adinveniunt, in quo sint tempore ruti* L, *se adinveniunt, in quos in tempore bruti* M, *se adinveniunt iniquos in tempore br.* P; idem in exc. haec dedit:

iniquo in t., i. e.: 'Usque adeo tabescant corda potentum, ut prae angustia amentes, nec semet adinveniant, stolidis similes et attonitis, in illo aerumnoso tempore.' *sed intereunt iniquorum tempore br.* Lbch, qui *brutos* sibi persuasit esse Christianos. Roenschius secundam Pitrae coniecturam secutus alia interpretatione usus est; hunc enim locum originem ratus duxisse ex apoc. 17, 16 sqq. concludit *bruti* idem esse ac *τοῦ ϑηϱίου* („Und sie können sich nicht darein finden in die unheilvolle Zeit des Thieres"). — v. 914. *Haec . . gaudebat* M, *Hi . . gaudebant* Lbch. — v. 915. *invenitur* L, *adinvenitur* M. Paucorum verborum spatium distat 'adinveniunt' (v. 913), quo v. composito librarius h. l. in errorem inductus est: metri ratione impedimur, ne *adinv.* recipiamus. — v. 916. *aeternam* L, *aeterna* M. — v. 918 sq. *maturum, Sed* L, *maturus et* M. — v. 919. *merces advenient* M, 'merces' pluralis n. forma est, cf. Claudian. VI cons. Honor. 678: mercem; Orell. inscr. n. 4379: herem; Commodiani Instr. 2, 11, 14 satellem; cf. praeterea exempla, quae Neue I p. 143 attulit. — *merces adveniet* P. — *partita locorum* poeta dixit pro 'partita loca', cf. universa legis 949, omnia legis Instr. 1, 42, 28, legis narrata 1, 42, 21. — v. 921. *Quem* M, *Cum* P in exc. — *spectarant* L, *spectant* M, *spectabant* Lbch. — v. 925. *de Persida* (abl. sing.) M; eandem declinationis rationem agnoscimus in his formis: Palladam, Iliadam, Briseidam, Tritonidam aliis, v. Neue I p. 329—34 et It. p. 258—59. — v. 926. *factus Antichristus, ille* Eb; P post factus comma posuit. — v. 933. *Ut Deus* M, *Ut Deus tandem* P in exc., *Ut Dominus* Lbch. — v. 924. *dixi* M, *dixit* R. — v. 938 sq. *redegit ut essent, Ex duodena tribu novem* [*nove* M] *semis ibi morantur* Eb, *redegit, ut essent Ex d. tr. novissimi: ibi mor.* P. — v. 940.

sed neque L, *sed neme* M, *sed nec* P, *sed nemesis* vel *sed neve* id. in adn., *sed nemini* D. — v. 941. *filius suos* [*suus* M] *ante parentes* Eb. — v. 942. *lugunt* M, *lugent* P, sed in exc. *lugunt* probavit; cf. lugitis, lugite Firmic. Mat. err. prof. r. 8, 3. 4. cod. Vatic., v. Neue II 428 et It. 283. — v. 943. *Expectantque vitam resurrectionemque* Lbch, *Exp. quoniam resurrectionemque* M, *Exp. vitam resurrectionemque* P, *Exsp. quoniam resurrectionem* R. — v. 944. *animal ullum vescuntur additis escis* P, *animam ullam v. additam escis* R. — v. 945. *olera . . . sint* R, *olera . . . sit* M. — v. 946. *inlibato* P, *inlivato* M. — v. 949. *Obtemperant quoniam universa* L, *obtemperantque universa* M, *Obtemperantque Dei un.* Lbch, *Observant quoniam un.* R; ‘que’ et ‘quoniam’ vocibus eandem compendiariam scripturam fuisse recte R monuit, cf. etiam v. 943, quo loco ‘que’ eruendum erat. *Obtemperant* autem retinui, nam et hoc verbum et similia accusativo pronominis vel adiectivi gen. neutr. iunguntur. — v. 951. *aderat* M, *aderit* P. — v. 952. *Hic erit* P, *Hic erat* M — *est extra repostus* P, *est extra repositus* M, *repositus extra* Lbch.; cf. repostus Iuvenc. sel. fragm. v. 514 ed. Pitr., postos ibid. v. 938, composta Exod. v. 1314. Ios. vv. 64. 212. — v. 955. *exsultant* R, *exultat* M. — v. 958. *fontes exsurgunt e se parati* L, *f. exs. escae parati* MP, *f. exs. escae paratae* R. — v. 960. *umbram illis* L, *umbraculum illis* M. Clamitant numeri hunc v. codicis non eum esse, qui a Commodiano compositus sit. Adparet deperditam libri lectionem profectam esse e scriptura repetita *illis (umbrāillis illis)*. — v. 966. *Neque gens* L, *Nec legis* M, *Nec gens* P. — v. 969. *viduant* M, *que* addidit Lbch. — v. 970. *locupletanturque praedando* M, *locupletantur praed.* Lbch. — v. 971. *per iter Deo cantant* Lbch, *pariterque decantant* M; forte

parodiasque decantant. — v. 972. *adproperant* R, *properant* M. — v. 973. *Expavescit* P in exc., *Expavescet* M. — Inde a v. 974 ad finem ea, quae coniectata sunt, ut versus et sententia supplerentur, uncis [ ] seclusi. *Et fug[it in B]oreae [partem ab exer]citu magno* L, cf. Instr. 1, 42, 37 sq.: Rex autem iniquus . . . In partem Boreae fugit etc. *Et fug[iet in rub]ore, ac v[eniet cum exer]citu magno* M [P], *Et fugit in Bore, ac venit cum ex. m.* id. in exc., *Et fugit in Boream, victus ab ex. m.* R. — v. 975. *quasi [pro suis] pugnans* L, *quasi [vir unus] pugnans* M [P], *q. fortiter pugn.* R. — v. 976. *exerc[itus]* M [P]. — v. 977. *Sternunt [ubi-]que* L, *Sternunt[ur]que* M [P], *Sternuntur* R, qui etiam de *prosternuntur* cogitavit respiciens Instr. 1, 42, 40: Terrore caelesti prosternuntur milites illi. — v. 976 sq. *autem, exerc. D. reb.* L, P non post 'autem' sed post 'Dei' comma posuit. — v. 978. [*Rex autem* (*Rex ille* R) *iniqu*]*us et* [*pseudo*]*propheta mittunt*[*ur*] Lbch, [*Unus et*] *alter ipsius et* [*ambo* vel *pseudo-*]*prophetae mittunt*[*ur*] M [P]. — v. 979. [*Comprehensi simul, in gehennae*] *poena viventes* Lbch., cf. Instr. l. l. 41: Ipse (tyrannus) cum infando comprehenditur pseudopropheta. [*Qui mercede bonos moneant, male*] *poena viventes* M [P]. — v. 980. *Quorum* R, *Quorumque* M. — *primores* Eb, *priores* M. — *praeposi*[*ti*] M [P], *et praepositi* R. — v. 981. *statim* L, *Sancti* lectio codicis (*Sanctîm* Lbch) e sequenti versu irrepsit. — v. 982. *Interea* [*sancti*] *intrant* Lbch, cf. Instr. l. l.: Intrabunt sancti. *Interea* [*sed et hi*] *intrant* M [P]. — v. 983. *Ut eam promissam capiant* L, *Quod ex promissa capiant* M, *Quod* [*Quám* R] *ex promisso capiunt* P, *Quod ea promissa capiant* id. in exc. — *capiant sine fine laetantes*; P, *capiunt. Sine f. laetantes*, R. — v. 984. *Deum pro mortuis ut* M, *Dominum pro m. uti* Lbch. — v. 985.

ipse Lbch, *ipsi* M. — v. 986. *Deus* M, *Dominus* R. — v. 987. *Statutusque dies quondam* L, *Statutusque dies quoniam* M, *Statutus quoniam dies* R. — v. 994. *rauca tuba* P, *rauca sed* M. — v. 995. *pavitat totum* P, *pavida totum* M. — v. 997. *putasti* M, *putastis* R coll. Instr. 2, 1, 4 sq. — v. 999. *tonitrus* Lbch, *tonitrui* M. — v. 1000. *aliud*, cf. adn. v. 152. — v. 1001. *furit* P, *fugit* M. — v. 1003. *qua se avertat* M, *q. se vertat* P; forte *q. se auferat.* — v. 1004. [*iudi*]*cantur astra* M [P], *mutantur* Roenschio in mentem venit, coll. Instr. 2, 5, 9: et astra vel ipsa mutantur. — v. 1006. *suppetium* pro *suppetiae*; eadem forma legitur Instr. 2, 1, 15. 2, 28, 12, v. Neue I 569 sqq. et It. p. 270 sqq. — v. 1008. *Nec illis subveniunt, quos ante pro magno colebant* M. Caveamus, ne quid mutemus; locutio enim 'pro magno' adverbialis est, non praedicativa. Dixit igitur poeta 'pro magno colere' pro 'magni aestimare', cf. v. 432: pro vita colere, — *Nec illi subveniunt quem ante pro magno colebant* R. — v. 1010. *qui fuerint* M, *fuerint qui* R. — v. 1011. *Quorum salus erit* P in exc., *Quos ad illos erit* M, *Pax ad illos erit* P in adn. — Inde a v. 1014 incipit altera Pitrae recensio, cf. Spicileg. Solesm. IV p. 222—224. — v. 1015. *E se* (*aes* e codice emicat; *aer* P ed. pr.) *ipse mundus* (*mundi* M), *qui* (*cui* P ed. alt.) *placebat ante, crematur* L; forte *praeerat* pro *placebat* esse scribendum P in ed. Verecund. ad v. 161 carminis de satisfactione poenitentiae (Spicil. Solesm. t. IV) coniecit; distinxit post 'placebat' P, post 'ante' Lbch. — v. 1016. *Quot crepitus* L, cf. tot crepitus v. 1026. *Quod strepitus* M, *Quos strepitus* P. — *ingruente* P ed. II, *incruentes* M, *ingruentes* P ed. I. — v. 1018. *hinc tonitrus* L, *hinc tonitrua* M, *tonitrua* (omisso *hinc*) Lbch. — *tot mala* M, *tota mala* P ed. I. —

fervunt, cf. Instr. 2, 1, 16; vid. Neue II p. 422. — v. 1019. *Rapietur* R, *rapitur* P ed. I, *rapiatur* P in ed. II (ex M?) dedit — *subitaneae* P in exc., *subitae* (?) vel *subtus* (?) M, *subeuntis* P in adn. proposuit, *subiturae* R. — v. 1020. [*funebria claustra*] P supplevit. v. 1021. [*par*]*tim* P, . . . *tim* M. — *moenia ima* L, *moenia* . . . . *yma* M, *moenia* [*mundi*] P ed. I, *moenia prima* Philippsius. — v. 1022. [*Et fundamenta mundi*] P supplevit, [*Et rumpunt montes ru-*]*turi* Lbch, ... *ri sicut pulvis in auras* M teste Philippsio, *ituri sicut pulvis in auras* M ex apogr. Pitr. — v. 1023. [*scissis rupibus et*] P suppl., *saxa volant . . . tecta domorum* M. — *domorum* (1024) *Vastantur*, *patr.* R, *domorum: Vastantur patriae*, P. — v. 1024. *Prosternitur* P, *sternitur* M ex apogr. Pitr., *prosternit* M teste Ph., *contremet* P ed. I dederat. — v. 1025. [*Ut vix, ubi*] P suppl.; [*fuerit pl*]*usculum* L, . . . *osculum* M, [*sit, pulvis*]*culum* P, [*fuerat frust*]*ulum* R. — v. 1026. *Tantos fragores* [*tantasque*] R, *tantus fragor est* M, *tantum fragorem*, [*totque*] P. — v. 1027. [*tueri*] L, [*deflere*] P, [*telluris*] Lbch, [*durare*] R. — v. 1029. *Aut si* M Pitra auctore, *Etsi* in codice Philippsius legit. — *nat*[*um ra-*]*piet* P, *na . . . iet* M ex apogr. P, ... *piet* M Philippi. — *quid proficiet* R, *quid proficet* M Phil., *qui proficiet* P scripsit. — v. 1030. *Vae refugis* R, . . . *refugis* M a P coll., *vae refuges* M Phil. teste; *Quid refuges* P. — *Domini* M, *Domino* Lbch. — [*discordes*] P, [*docentes*] R. — v. 1031. *Quorum et laeta sors iudicabitur* Lbch, *Quor. e. l. s. iudicantur* [*iudicabatur* P] M, *Quorum iudicabatur et laeta sors* R. — [*nunc*] *pro se flentes* P, *pie flentes* M. — v. 1032. *Plang*[*unt*] *ex mugitibus* P, *pla . . ter . . mugitibus* M ex apogr. Pitr., *pla*[*ngen?*]*tes ex mugitibus* M Phil. — [*seseque prosternunt in ter*]*ra* R, [*prostratique ter*]*ra* P. — v. 1033. *Dum* [*illuces*]*cet* [*frat*]*ri*[*bus aula*] *laeta*

caelestis P, ... *laeta caelestia* M ex apogr. P, *Donet c..et f..ri..laeta caelestis* M Phil. — v. 1034. *Tunc* [*lux vitae*] *virum mundabit aet*[*er*]*na* [*super*]*nae* P, *Tum* ... *mundabit* ... M Pitr. auct., *Tunc* [*mentes*] *virum mundabit aet*[*er*]*na* ... *ne* Philippsius coniecit. — v. 1035. *Et qui* [*fuit*] *humilis*, [*Deus nunc*] *de caelo videtur* P, ..*humiliter* ... *de caelo videtur* M apogr. P, *Et quis* [*quis*] *humilis* .. *de caelo videtur* Phil. ex altera collatione supplevit. — v. 1036. *descendent angeli* [*cl*]*aritatis aeternae* P, *descendunt angeli*... apogr. P, *descend*[*an*]*t angeli* [*c*]*aritatis aet*[*er*]*nae* Mediomontana Philippsii lectio. — v. 1037. *Rumpentur et tumuli, exsurgent corpora* P, *Rumpuntur et tumuli, exsurgent corpora* M apogr. Pitr., *Rumpe*[*n*]*t et tumuli exsurge*[*n*]*t corp*[*or*]*a* M Phil. — *lu*[*to*] R, *lurda* (*lurida*) vel *lura* idem in comment. coniecit, *lu..a* M Phil., *lu*[*te*]*a* P. — v. 1038. *Quae* [*maculat ta*]*bes* R, *Quos* ... *bes* M, *Quae maculant ta*]*bes* P — [*in tartara saevi*] P. — v. 1039. *In*[*ferni custodes. Hic erunt Iudaei*] *viventes* P ... *viventes* apogr. Pitr., *In* (?) .... M Phil. — v. 1040. *Suscitab*[*it*] *illos, ut videant gloriam eius* ex M Phil. dedit, *suscitati* ... P e codice legerat. — v. 1041. *crucifixerunt* M apogr. Pitr., *cruce fixerunt* P (ex Philippi collatione?). — *denuo* [*surgit ab*] *imis* P, *denuo mundus* M apogr. Pitr., *denuo* ... *humis* M Phil. — v. 1042. *Ut e*[*xs*]*tet miseris illis testis, necatus ab illis* ex altera collatione P dedit, *miser* .. *Illis testis est* .. *negatus ab illis* apogr. Pitr. — v. 1043. *pen*[*detis nummos, qui stulto*] P, *pen*[*detis nummos, qui impio*] R. — v. 1044. *Promisisti*[*s custodibus*] P, ... *misisti* apogr. Pitr., *Promisisti* .... M Phil. — v. 1045. [*de te Iudaea*] P. — [*v*]*incemus* R, [*v*]*incimus* P ex altera coll. — v. 1046. [*et*] P intexuit. — v. 1047. *Da*[*mnati*]: *illis D*[*eus*] *di*[*cet*]: [*R*]*eced*[*ite*] *ill*[*uc*]! P ex coll. II. — v. 1048. *Et*

qui non crediderint, in umbra mortis abibunt M iterum coll., . . . *in umbra mortis abibit* apogr. Pitr. — v. 1049. *Sic uti qui poterant pl*[*us*] *vell*[*e*] P, *Hic utique poterat* apogr. Pitr., *Sicuti que poterat pl. vela* M Phil. — *et mort*[*alia*] *tant*[*um*] P ex alt. coll. — v. 1050. [*Elegerunt proni*] P. — *descendent* P, *descendant* M Phil., *ducenda* apogr. Pitr. — v. 1051. *Ceteri qui fueri*[*nt*] *in adversis Christi. De sanctis* M Phil., *Ceteri qui . . . in adversis* . . . apogr. Pitr. — v. 1052. [*erit una plebs*] *agia* [*semper*] P, . . . *gias* . . . apogr. Pitr., . . . *igias* M Phil. — v. 1053. *Heic maior* M Phil., ... *et maius est* apogr. Pitr. — [*finis*] P. — [*ne*] P, [*si*] R. — [*ipse iuravit*] P.

Addenda: v. 939 *nove* Roenschio suasore restitui: cf. Rossi Inscr. Christ. U. R. I 108 et 530. — v. 983. scribendum est *Quam ex promissa capiunt*, h. e ex promissione, cf. ea, quae ad. v. 78 adnotavimus. — v. 995. bene I. N. Ott (in Iahnii annall. CIX p. 836. 1874) *pavidat* restituit, quod recepi.

Scribebam Rendsburgii mense Septembri 1876.

E. L.

COMMODIANI EPISCOPI AFRICANI CARMEN APOLOGETICVM ADVERSVS IVDAEOS ET GENTES.

Quis poterit unum proprie Deum nosse caelorum,
Quis nisi quem sustulerit ab errore nefando?
Errabam ignarus spatians, spe captus inani.
Dum furor aetatis primae me portabat in auras,
Plus eram quam palea levior; quasi centum adessent
In humeris capita, sic praeceps quocumque ferebar.
Non satis: his rebus criminose denique mersus
Paene fui factus herbas incantando malignas.
Sed gratias Domino — nec sufficit vox mea tantum
Reddere — qui misero vacillanti tandem adluxit!
Adgressusque fui tradita in codice legis,
Quid ibi rescirem. Statim mihi lampada fulsit;
Tunc vere cognovi Deum unum summum in altis,
Et ideo tales hortor ab errore recedant.
Quis melior medicus nisi passus vulnera victor?

Multi quidem bruti et ignoti, corde sopiti,
Nil sibi proponunt cognoscere; more ferino
Quaerunt, quod rapiant aut quorum sanguinem bibant,
Dummodo laetentur saginati vivere porci.
Ingemunt ad tumulum sepulcri, tum diviti plaudent
Mutabuntque pauperes vestes et fastidientur.
Sufficeret illis utique, quod promptius edunt;
Si quis est opibus sibi visus Caesare dignus,
Quid sua praeponit fragilis nec respicit ullum?

Communicet immo talis bonitatem in omnes,
Cui Summus divitias, honores addidit altos.
Nec enim vitupero divitias datas a Summo,
Sed culpandus erit, qui superextollitur illis.
Suadeo nunc ego altos sic et humiles omnes,
Ut legant assidue vel ista vel cetera legis.
Aspicite, quoniam brevis est nobis credita vita,
Discite, quapropter moriamur. Nati prudentes,
Qui hebetes morimur, quid profuit lucem vidisse?
Si nihil inquiras, hoc est belluarum adesse.
Certe Deus summus hominem praeposuit orbi,
Non feram nec pecudem. Cur nos similemus ad illas?
Omnipotens voluit hominem sibi praebere laudes;
Idcirco futura docuit nos ipse divinos.
Quem ut crederemus, non tantum verba tonavit,
Sed et demonstravit fortia Pharaone decepto.
Non solum hoc fecit: et Noe sub tempora quoque
Ostendit, quae poterat, quoniam Deum nemo quaerebat.
Mitior exinde paulatim coepit adesse
Diluvio facto, quo posset terra repleri.
Iam paene medietas annorum sex milibus ibat,
Et nemo sciebat Dominum, passimque vivebant.
Sed Deus, ut pectora vidit hominum nimis clausa,
Adloquitur Abraham. Quem Moyses enuntiat ipsum,
Ipse dedit legem populo Pharaone necato;
Et quis esset Dominus, ipse se praedixit ab illo.
Nec una contentus prophetica voce promittit,
Sed multos adhibuit testes qui illud declamant.
Hunc ergo, cum legitis multorum praeconia vatum,
Invenietis eum in carnem venisse pro nobis.
Unde nunc erratur? Ordinasse talia Summum
Quare subsannant? merunt, quod ab ipso ridentur!
Interdum subicio, qualiter praelegi prophetas,

Et rudes edoceo, ubi sit spes vitae ponenda.
Quid Deus in primis vel qualiter singula fecit,
Iam Moyses docuit; nos autem de Christo docemus.
Non sum ego vates nec doctor iussus ut essem,
Sed canto praedicta vatum oberrantibus austris.
Ergo mei similes, quos raptim aura deportat,
Quaerite iam portum, ubi sunt pericula nulla.
Agricola doctus tempestiva longe dinoscit
Et, priusquam veniant, recolligit sese sub antrum.
Estote prudentes, quod imminet ante videte
Et, priusquam veniant clades, providete saluti.
Ignavia pueris opus est, non certe robustis:
Si licet hoc rudibus, non convenit aevo maturis.
Quae quidem pars hominum non sit moderata, vetusta
Sic erit ut perna nimis salfacta: petrascit.
Nemo petram subicit, nisi solus ignis adescat:
Saxei sic homines mollescunt sero gehenna.
Clamamus in vacuum surdis referenda procellis
Et lumen offerimus caecis sine causa praebentes.
Stat miles ad missam: unus audit, et excutit alter
Nec accepit easdem monitas, sed perditus errat.
Quis modo delinquet (iudices estote de istis!),
Qui monetur aut ille, qui non vult dicto parere?
Spero, reus non est, qui Caesaris dictos obaudit,
Contrarios autem perdit sua vita superbos.
Interdum quod meum est, qui prius rescivi, demonstro
Rectum iter vobis, qui adhuc erratis inanes.
Vos tamen eligite, arbitrio vestro placentes,
Quis velit venenum aut suavia pocula vitae!
Bonum et malum est in ista natura creatum,
Ut homo post factum approbetur quis Deo dignus.

Adgredere iam nunc, quisquis es, perennia nosse:
Disce, Deus quis sit vel cuius nomine adsit!
Est Deus omnipotens, unus, a semetipso creatus,
Quem infra reperies magnum et humilem ipsum.
Is erat in verbo positus, sibi solo notatus,
Qui pater et filius dicitur et spiritus sanctus. —
Sed ex quo decrevit mundum componere, signis
Ignem interposuit metuendum angelis ipsis,
Quos tamen distribuit minoris potentiae ipso,
Ut regerent caelos et terram et subdita terrae.
Hunc ergo nec ipsi nuntii dinoscere possunt,
Qualis sit aut quantus, nisi quod praecepta sequuntur.
Est honor absconsus nobis et angelis ipsis,
Quod Dei maiestas, quid sit, sibi conscia sola est.
Relucet immensa super caelos et sine fine
Aureaque totum, quod est quasi flammea virtus.
Illic Dei vita est, tantum sine cognita forma,
Illa sunt secreta solo Deo nota caelorum:
Haec gloria Dei est unica super angelos omnes,
Hic Deus est lucis aeternae, hic spiritus aevi.
In primitiva sua qualis sit, a nullo videtur,
Sed transfiguratus, sicut vult ostendere sese.
Praebet se visibilem angelis iuxta formam eorum
Et homini fit homo, ceterum Deus verbo probatur.
Idcirco nec poterit tanti Dei forma dinosci:
Quidquid est, unus est in immenso lumine; solet
Inde pugillo suo concludere circulum orbis. (116)
Attamen cum voluit sciri de se ipso quid esset, (117)
Numine de tanto fecit se videri capacem: (118)
Facies aut oculi aut os aut membra notantur. (115)
prist. ord.
Sunt quibus in ignem apparuit voce locutus;
Sumptus est in carnem, quem regio nulla capebat.
Sic Deus omnipotens, Dominus suae conditionis,
Cum sit invisibilis, fecit se videri quibusdam.

Qui formatus modo sese diffudit in auras,
Cuius nec initium nec finem quaerere fas est,
Hic sine initio semper est Deus et sine fine.
Qui, prius quam faceret caelum, ferebatur in aevum,
Quique tenet caelum, prospicit ubique de caelo
Et penetrat totum oculis et auribus audit.
Huic ergo placuit carnalem mundo teneri,
Ut exaltaretur sola sempiterna maiestas.
Iam, quod erat ante, referre nunc ardua res est,
Sit licet descriptum: non sit nobis cura de illis.
Cum haec, quae videmus, non possumus tangere tota,
Quis poterit scire, quid sit trans Oceani finem?
Et caelum videmus, sed illic quid intus agatur,
Nulli datur scire, donec fiat exitus aevi.
Sufficiat tantum de futuro nosse promissa;
Ad illa tendamus cupidi, tota mente devoti.
    Sicut avis Phoenix meditatur a morte renasci,
Dat nobis exemplum, post funera surgere posse;
Hoc Deus omnipotens vel maxime credere suadet,
Quod veniet tempus defunctorum vivere rursum,
Sint licet nunc pulvis, iaceant licet ossa nudata.
Integratur homo, fuerat qui mortuus olim,
Et gratia maior huic aderit istius aevi.
Non dolor aut lacrimae tunc erunt in corpore nostro,
Non caro recipiet ferrum, non pustula surget.
Hoc Deus instituet, ut sit illi gloria maior.
    Hic fecerat primum hominem, ut esset aeternus,
Sed ruit in mortem neglectis ille praeceptis.
Propter quae quaestorias tantas Deus esse paravit,
Ut inventiones diaboli detergeret omnes.
Rectorem in terra dederat Deus angelum istum:
Qui, dum invidetur homini, perit ipse priorque.
Interea iustos per ipsum cernit abactos,
Et facinerosum Cain in gehenna reservat.

In scelere coepit versari gens omnis humana,
Nec respicientes, quis esset creator eorum.
Quod Deus excelsus indigne pertulit; illam
Icere proposuit universam paene creatam.
Dicitur et legitur Noe liberatus ab aqua,
Ceteri diluvio perierunt ira caelesti.
Hinc, sicut initio, paulatim terra repletur.
Cessit prius facinus, sed altera clades accessit.
Adgressi sunt stulti turrim fabricare sub astris,
Ut quasi per illam possent ascendere caelos.
Quod Deus ut vidit fieri sub una loquela,
Descendit et fecit loquerentur lingua diversa.
Quos inde dispersit per insulas terrae semotos,
Ut fierent gentes vario sermone loquentes.
Tum, genus indocile, vitam feritatis agebant;
Nemo Deum sciebat, disputabat nemo de vita.
Irrepserat quoniam rudibus temerarius ille
Per latices animae, depravavit mentes acerbas
Persuasitque dolos illis infandos amare,
Vivere rapinis in gaudio sanguine fuso.
Hanc gloriam stulti prosequuntur tempore parvo,
Quos nulla venia liberat, se dicendo seductos.
Si suadet adulter, culpa est tua prosequi talem;
Non ille te damnat, sed tu tua sponte te damnas.
Errabant inducti veteris fallacia hostis,
Obliti Dominum, opera maligna sequentes.
Quod, diu ne fieret grassatio tanta latronis,
Tempore partito, miseratus est tandem, ablato,
Complacuit illi conloqui cum uno de multis,
Ut faceret populum ad se transeundo dilectum.
Ex eo coeperunt unum in Deum esse profani
Et fieri populus secundum Dei decreta.
Duos enim populos distinxerat ex se Rebecca:
Hic prior est factus; alter, ut succederet illi.
In Aegypto primum Israel concrevit alumnus.

Inde Deus illos eiecit duce Moyse,
Per quem dedit illis legem in monte Sinai,
Ut nostra posteritas Dominum cognosceret unum.
Deinde prophetas ex ipsis dicere iussit,
Quod Deus in hominem depretiatur ab illis.
Induxerat eos Dominus in terra promissa,
Ut ibi sub lege viverent, donec ipse veniret.
Gens ingrata bonis noluit iugum ferre praeceptis,
Sed magis in scelere prisco revoluta florebat;
Nec unquam desinuit: hodie quoque talis habetur.
Praetermisso Deo luxurias saeculi mavult,
Quod maxime Dominus cogit evitare dilectos;
Abscisos in totum a saeculo praemonet esse.
Si filios dixit, in illius sancta moremur.
Quid foris egredimur adulteri pompam sequentes?
Seductor antiquus per talia decipit omnes:
Immittit luxurias, per quas perdat filios Alti;
Agonia immittit, spectaculis ire cruentis
Aut nimis obscenis, impudica nosse pudicis;
Si fuerat castus, incestus proficit inde
Et placens arridet, quae hinc mala gaudia tentant.
    In istis luxuriis populus primitivus agebat
Et a lege Dei semper recedebat aeterni.
Ad quos emundandos saepe Deus misit alumnos,
Ut illos corrigerent depravatos. Denuo Summi
Excipere nunquam noluerunt dicta divina,
Sed voluntate sua servierunt semper ineptis.
Mactabant iustos redarguentes illos inique,
Dum nollent accipere frenum disciplinae caelestis:
Esaiam serrant, lapidant Ieremiam erecti,
Iohannem decollant, iugulant Zachariam ad aras.
    Atque venit ipse, fuerat qui praedictus ab illis,
Et patitur, quomodo voluit, sub imagine nostra;
Cuius in exitio omnis prophetia repleta est.
Dixerat hunc Daniel novissimum esse prophetis;

Is erat, quem propter vates de tuba canebant,
In sua venturum propria, quem sui negarent;
Improvidi semper et dura cervice recalces,
Dum respuunt formam, sacramenta legis amittunt.
Non illos iustitia humiles, caro nata, refregit,
Nec bonitas tanta aut aegrorum cura de verbo.
O pia religio, o tam veneranda maiestas,
Cuius medicina taliter in terra profecit!
Non ille de ferro secuit, non emplastro curavit,
Sed sine tormento statim suo dicto sanavit.
Talia videntes turbabantur mente Iudaei,
Qui malis invidiae ducti sunt, in zelo livoris
Non respicientes prophetarum dicta seducti,
Quod veniret homo talis, qui dispergeret illos.
Quousque veniret Dominus, prophetae canebant:
Ex eo, quo venit, tacuit prophetia Iudaeis.
Post quem in exilium devenerunt corde durato
Nec modo dinoscunt, quapropter sint talia passi.
Praedictum fuerat illis ab Esaiam prophetam
Et Danielem simul iter, quo perderent terram,
Quae non ante tamen, nisi dux civitatis in ipsa
Penderet in ligno, fieret deserta deinde.
Desubito qualis obfulsit gloria genti,
Ut fieret populus, populus qui non erat ante!
Non fuit attonitus Esau, dilectus a patre,
Iunior quod frater primitiva tolleret ille.
Sic nec synagoga potuit cognoscere tempus,
Quando et quo duce caderet de suo privata;
Sicut erat scriptum, quod aves sua tempora norunt,
Nam populus iste non me intellexit adesse.
Inventum est, ut ipse dominator caeli veniret:
Secundum scripturas non est computatus ab ipsis.
Praescius hoc fuerat Dominus, quippe cuncta qui novit;
Idcirco per ora prophetarum ista praedixit.

Gens cervicosa nimis semperque rebellans!
Dum sibi primatum vindicaret, causa resecta est.
In quorum stadia gentiles esse praefecit;
Dixerat hoc ante: Gentes sperabunt in ipsum.
Nam lapis immissus ipse est in fundamina Sion,
Crederet in quo qui, is haberet vitam aeternam.
Hunc sanctum sanctorum Daniel perungui designat
Et exterminari post illum chrisma regale.
David illud dixit, clavis configi silentem:
Effoderunt, inquit, manus meas et pedes ipsi.
Salomon quoque tam aperte te illo prophetat,
Occidamus iustum! dicturos esse Iudaeos.
Ieremias totidem crucem figuratė demonstrans:
Venite, mittamus lignum in pane! dicentes.
Ante tuos oculos pendebit vita necata.

Hic pater in filio venit, Deus unus ubique:
Nec pater esset dictus, nisi factus filius esset.
Nec enim relinquit caelum, ut in terra pareret,
Sed, sicut disposuit, visa est in terra maiestas:
Iam caro descenderat, in qua Dei virtus agebat,
— Quid quod prophetae canunt, invisibilem esse videndum? —
Ut caritas tanta fieret homo quoque pro nobis.
Nec populus noster prosilisset in nova lege,
Si non Omnipotens ordinasset ante de nobis.
Hic erat Omnipotens, cuius in nomine gentes
Credidere omnes. Quid propheta dixit Esaias?
Exsurget in Israel homo de radice Iesse,
In illum sperabunt gentes, cuius signa tuentur.
Et ait terrarum testem illum esse per orbem,
Manifestari eum principem nationibus ipsum.
In psalmis canitur: Dominus regnavit a ligno;

Exultent terrae, iocundentur insulae multae.
Sic et patriarchae Iacob benedictio vera
Paruit in gentes: Hic erit spes gentium, inquit.
Sub caelo non aliud nomen est nisi Christi praelatum,
In cuius nomine crediderunt gentes ubique.

Non ita suademur credere pro tempore casso,
Sed propter futurum tempus, in aeterno viventes.
Haec speranda nobis spes est, sempiterno frunisci,
Non ista, quae fragilis cito mutat gaudia nostra.
Sint licet divitiae prae oculis lautae fruendae,
Excluderis illis substituta morte caducus;
Si perseveraveris, horrescis ipse vivendo,
Aut si valetudo fuerit mala, quo tibi vita?
Tormentum est totum, quod vivimus isto sub aevo.
Hinc adeo nobis est spes in futuro quaerenda:
Hoc Deus hortatur, hoc lex, hoc passio Christi,
Ut resurrecturos nos credamus in novo saeclo.
Sic Dei lex clamat: fieret cum humilis Altus,
Cederet infernus; ut Adam levaretur a morte,
Descendit in tumulum Dominus suae plasmae misertus
Et sic per occulta inanivit fortia mortis.
Obrepsit Dominus veteri latroni celatus
Et pati se voluit, quo magis prosterneret ipsum.
Ille quidem audax et semper saevus ut hostis,
Dum sperat in hominem saevire, victus a Summo est,
Per quod prius hominem prostraverat morte malignus,
Ex ipso devictus: unde nobis vita provenit.
Adam degustato pomo mori iussus abivit:
Cuius de peccato morimur stirpis eius omnes.
Idem sed iterum Domini de ligno vitali
Si sumpserit, ille in aeternum vivet honestus.
Mors in ligno fuit et in ligno vita latebat,

Quo Deus pependit Dominus, vitae nostrae repertor.
Hoc lignum vitae Dominus praedixerat ipse,
Ut qui credit et scit, is quasi sumat abinde.
Et sumit et gustat suavia Dei summi praecepta
Et discedit, quoniam potior resurgit, a morte.
Qui credit in Christo, de ligno vitae degustat,
Quo fuit suspensus Dominus a Moyse praedicto.

Hunc ipsum Esaias humilem denuntiat esse
Et nimis deiectum, fuerit quasi servi figura:
Et vidimus eum, nec erat praeclarae figurae,
In plaga depositus homo, sciens omnia ferre.
Hic dolet pro nostris et peccata nostra reportat,
Et pro facinore nostro Deus tradidit illum,
Qui, cum vexaretur, tacuit sicut agnus ad aram.
Hic homo iam non erat, sed erat Deus curans pro nobis,
Quo palam adparet hoc Dei nomen oriri,
Quod modo praeclarum nomen apud gentes habetur.
Hoc Malachiel canit propheta, qui et angelus ipse,
Cum et Iudaeorum reprobet sacrificia dicens:
Non erit acceptum mihi sacrificium vestrum,
Sed in omni loco offerunt meo nomini gentes,
Apud quos eximium nomen meum magnificatur,
Qui sine cruore offerunt meo nomini munde. —
Nam fuit is ipse humilis, latens nomine magno,
Qui de semetipso per ora prophetica clamat:
Contumax non sum, ait, neque contradico nocenti,
Dorsum quoque meum posui ad flagella caedendum
Maxillasque meas palmis feriendas iniquis
Praebui nec faciem averti sputis eorum.
Stultitia subiit multis, Deum talia passum,
Ut enuntietur crucifixus conditor orbis.
Sic illi complacuit: Consilium neminis usus,
— Nec alius poterat taliter venire — pro nobis
Mortem adinvenit, cum esset invidus hostis,

Quam ebibit Dominus passus, ex inferno resurgens.
Idcirco nec voluit se manifestare, quid esset,
Sed filium dixit se missum fuisse a patre.
Sic ipse tradiderat semetipsum dici prophetis,
Ut Deus in terris Altissimi filius esset.
Hoc et ipse premit, humilis in carne cum esset,
Testaturque patrem, ut ora prophetica firmet.
Ex Israel legimus hominem resurgere talem:
Et homo est, inquit, et quis eum novit in ipsis?
Hieremias ait. Hic Deus est noster aequalis,
Post haec et in terris visus est conversatus humanis.
Esaias autem: Tu es Deus, et nesciebamus:
Et Deus in te est, et praeter te non alter habetur.
Et quis in occasum prophetarum lege veniret?
Cantate Domino, nomen est Deus illi, qui venit!
Et psalmus de ipso quartus quadragesimus inquit:
Exaltabor ego in gentibus nomine magno.
Et alibi legimus: Hodie te genui, fili;
Pete, et dabo tibi, et habebis gentes heredes.
Certe iam adparet, quis sit Deus et quis in ipso,
Et cuius in nomine crederemus gentes ubique:
Dictum est Christo meo, teneo cuius dexteram, illud:
Exaudiant gentes, et imperet gentibus ipse.
Quid pluribus opus est, cum res tam aperte probatur,
Cum is, qui taxatur, populus iam in illo laetatur?
Illi autem miseri, qui fabulas vanas adornant
Et magum infamant, canentibus rostra clusissent.
Quales eos dicam? antequam dispersi fuissent,
Quos nec exsulatus fregit nec ipsa senectus.
Si magus adfuerat, cur ergo prophetae canebant?
Si false de ipsis pronuntiant perdere terram,
Quod provenit de eis, sic erit et falsum de illo.
Sed quia sunt spreti semper, quod cruenti fuerunt,
Contra suum Dominum rebellant magum dicentes,

Nec volunt audire, quae dixerunt vates in illos,
Quod non intellegerent in totum fine sub ipsa.
Ipse Deus illos descripsit pectore clauso,
Ne videant oculis nec intellegant corde durato;
Incrassavit enim cor populi huius iniqui,
Ut nihil agnoscant, donec meo verbo sanescant.
Praedictus est Deus carnaliter nasci pro nobis,
Ut fieret illis merito cruciatio maior:
Ecce dabit Deus ipse vobis signum ab alto;
Concipiet virgo et pariet terra caelestem;
Emmanuel autem vocetur, iusserat illos:
Quod lingua Latina 'Deus nobiscum' evolvit.
Audite, quod ipse nutriretur melle, butyro,
Et Samariam caperet, verbum priusquam loqueretur.
Sed haec est historia clausa, de qua docti revolvunt,
Ut parvulus lactans sine pugna praedas teneret,
Passio cuius praedicta est taliter ante,
Ut Deus passibilis fieret profuso cruore.
Esaias ait: Tanquam ovis ductus ad aram,
Nec voce clamavit, patienter omnia gessit, —
Tu Deus et Dominus vere meus! contra quem ille
Suffigitur clavis, quod David praedixerat olim;
Quem et potaverunt secundum scripturas acetum:
Et in vestimentis meis, dixit, sortem miserunt,
Quod factum et legimus. In illo omnia gesta
Fuerunt et tenebrae factae tribus horis ad sextam
Festinavitque dies obducere sidera noctis,
— Praedictum hoc fuerat fieri per prophetam Amosum —
Ut tegeret subito sese per solemnia sancta.
O mala progenies! O subdola fronte
Generavi soboles, dixit Deus, qui me negarent.
Et dixit: Audite vocem tubae. — Nolumus, aiunt.
Hoc dicit Ezechiel: Audient ergo gentes a longe.
Uno volo titulo tangere librum Deuteronomii:
In caput eritis, gentes, nam increduli retro

Respiciunt. Certe omnia supra dicta rebelles.
Scite quid opponunt, cum res tam aperte dicatur?
Videte iam ergo, dubii qui nunc usque nutatis,
Quod gentes in Domini fuerint scriptura priores.
Nunc ergo fas ei credere, quem libri designant,
Non idolis vanis, quae frustra pro vita coluntur,
Nec istis adiungi voluptuosis et sine freno,
Qui magis luxurias diligunt quam Summi praecepta.

Non est culpa satis iis una, qui credere nolunt,
Sed magis infamant: In puteum misimus illum.
Quapropter et Dominus indignatus iurgiat illos:
Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus, inquit.
Dimissum in puteum vere surgere quare clamatur?
Inferis, Domine, animam meam imposuisti:
Ego dormivi, ait, et somnum cepi securus;
Auxilio Domini surrexi, nil mali passus.
Et iterum dicit: In infernum non derelinques
Nec dabis sanctum tuum interitum quoque videre.
Hic personans ait: Fili prophetae, ascendo.
Ut Dominum dicam passum pro miseris summum,
Et in libro psalmorum de Domini morte clamatur.
Non id illi putant David de se ipso referre,
Aut si putant illud, congruunt universa, quae dixit?
Non est flagellatus David nec cruce levatus.
Quid? Vaticinantur Iudaei more Saturni?
In fabulas coeunt, cum iam declinetur in illo?
Non quasi maleficum alapantur cruce levatum?
Insciis, indoctis, ignorantibus talia fingunt:
Quis Deus est ille, quem nos cruci fiximus? aiunt
Nolentes respicere scripturas, corde caecati.

Ecce canit alius repetens iterumque propheta,
Cuius voce tamen titulatur talis edictus:
Nunc exsurgam, ait Dominus, nunc clarificabor,
Nunc exaltabor, humilem quem ante vidistis;

Nunc intellegetis, nunc erit confusio vestra:
Vana cogitatis, ideo vos ignis habebit.
Haec Esaias ait. Tunc sic et ipsa maiestas,
Cum esset in carne, profitetur ipse quis esset:
Nemo meam animam poterit auferre conatus,
Sed ego sponte eam pono ex meo decreto.
Ipse potestatem habeo de illa ponendi
Et sumendi iterum habeo potestatem in illam.
Apertius autem de iusti morte clamatur,
Ut pateat magis induratos esse Iudaeos:
Ecce perit iustus, nec quidem intellegit ullus;
Sed´ erit in pacem huius sepultura dilecti.
Quid illi infamant in puteum esse dimissum,
Cum legimus illum sepulturae traditum esse?
Ignominiosi, crudeles, caeci, superbi!
Qui magis de facto deberent gemere, plaudunt!
    Inspiratus enim Salomon de ipso prophetat
Et magis insequitur plenius ostendere: Iustum
Circumveniamus, si qui nobis gravis videtur,
Qui nostris operibus contrarius valde resistit.
Exprobrat in totum nihil nostra lege teneri,
Adhuc et adfirmat filium Altissimi esse.
Omnimodo reprobat et nugaces nos aestimat esse;
Abstinet et sese a nobis et in altera vadit,
Nos immundos ait et novissima altari iusti,
Et sibi laetatur Dominum patrem esse caelorum.
Ergo, si sermones illius sunt veri, probemus;
Tentemus hunc Deum videntes, quid sit in illum,
Interrogemus eum omni cum tormento quietum,
Condemnemus eum turpissima morte. Movebant,
Haec cum fecissent, capita suspensa dicentes:
Salvum illum faciat pater, aut descendat abinde!
Ut eos caecos Salomon ostendat aperte,
Sic, quasi nunc referat, et fecisse talia culpat:
Dum ista cogitant, ducti sunt in errore nefando;

Excaecavit illos malitia sua seu irae.
Ecce quia caeci ipsi sunt et alteros aiunt,
Dixit illis Salomon: Nescierunt Dei secreta.

Quaecumque dixerunt testes universi priores,
In Christo fuerunt facta? aut in altero? Dicant.
Quod ipsum si cupiunt facere frustrantes in ore,
Ipsi se subsannent: videant completum in illo.
Quis fuit is iustus, de quo prophetae canebant,
Cum nemo sit iustus in terris, nisi e caelo venisset?
David enim princeps peccavit amando puellam,
Peccavit Salomon, et tandem paenituit illos.
Cum iustum tam clari et insigni reges bearunt,
Non fuerunt iusti ipsi, sed de iusto canebant.
Nec quidem Esaias vates de se talia dixit,
Qui fuit a rege Manasse de serra secatus.
Alter lapidatus, alter est mactatus ad aras,
Alterum Herodes iussit decollari reclusum:
Omnes iusti vates alia sunt morte perempti.
Quod Dominus ligno pependit, voce Moyses:
Non quasi homo Deus suspenditur, intimat ante;
Aut non ceu filius hominis minas patitur, inquit.
Sic Dominus ipse cum venisset, ista sequutus:
Oportet me, inquit, reprobari voce Moysis.

At ego non tota, sed summa fastigia carpo,
Quo possint facilius ignorantes discere vera.
Hi autem iniqui, qui subdole vivere quaerunt,
Iam semel cruenti perseverant fingere vana;
Infatuant stultos magis evanescere dictis.
Cum crucifixus enim sic oporteret, — eundem
Sic enim disposuit propter primitivi ruinam —
Non solum pro illis, sed pro nobis venit e caelo;
Constituit populum novum suo nomine firmum,
Iuxta prophetias complevit omnia Christus.
Ecce nova facio, Esaias clamat in ipso,
Et nemo priora reputet nec antiqua sequatur.

Haec nova sunt hodie sub nostra lege profecta,
Quod gentes in Christo credimus ex dicto Moysis.
Ille duos populos praedixerat esse futuros,
Et quidem minorem populum praecellere dixit.
Sed isti nequitiae pleni iam desperato furore:
Haec nobis est data lex, dicunt, vos unde venistis?
Si nobis obsistunt, patet et resistere istos
Summo, qui voluit nobis bonus esse. Nec illud
Respiciunt servi cervicosi, setis erectis;
Qui semper innocuos cruciarunt, lege vetati,
Sic Deo fecerunt, quod erant consueti, crudeles,
Et filios sese audent adhuc dicere Summi.
    Iam qualiter iterum resurrexit, supra notavi,
Non de voce mea, sed dicta prophetica dixi.
Praedixerat autem discipulis cuncta de sese,
Qualiter a populo pateretur Petro negante
Et quia de tumulis resurgeret tertio die.
Dixerat, et ipse Deus complevit omnia dicta.
At ubi surrexit, venit ad apostolos ipse
Et stetit illis in medio: Pax vobis, inquit.
Inter discipulos non adfuit unus orantes;
Cui cum referrent, discredere coepit et addit:
Si prius non digitum misero, ubi clavi fuerunt
Aut ubi percussus de lancea, non ego credo.
Tunc die Dominica rursus remeavit ad illos
Et stetit illis in medio: Pax vobis, inquit.
Et statim adgreditur Thomam incredulum illum:
Accede propius et contange corpus ut ante.
Non ego sum umbra, mortuorum qualis habetur:
Vestigium umbra non facit; considera vulnus.
Extendit palmas et ille tangere coepit
Et manum in latere, fuerat quod lancea fixum,
Misit et exinde prostravit sese precando.
Haec quia vidisti, credidisti; sed illi felices
Posteri, qui credunt audito nomine tantum.

Quadraginta dies cum illis ex ordine fecit
Et docuit illis multa, quae saeclo venirent.
Post cuius ascensum miracula multa fuerunt,
De verbo curabant infirmos in nomine Christi.
Qui si talis erat, qualem isti perfidi dicunt,
Fortia non fierent testium de verbo per illum.
Ascendit in caelos, sicut et Scriptura canebat:
Excipite regem, principes caelorum, in altis!

Quid amplius opus est recitare cuncta de lege?
Sufficiunt ista rudibus, bono corde tuenda.
Quod si nec ipsi volunt scire Deum ista legendo,
Ipsi sibi reputent, quod venerint illo, quo nolunt.
Vergilius legitur, Cicero aut Terentius item;
Nil nisi hos faciunt, ceterum de vita siletur.
Quid iuvat insanos saecularia prosequi terris,
Scire de divitiis regum, de bellis eorum?
Insanumque forum cognoscere iure peritum?
Quod iura vacillant? praemio ne forte regantur?
Sit licet defensor, sit licet divinus orator,
Nil morte proficiet, si vivus in Christo negavit.
Immo prius quaerat, ubi sit sua vita redacta,
Si fuerit sapiens, si ceterum vituperatus.
Illi legunt iura et discunt proloquia mira,
Sed superant miseros, pro quibus loquuntur, agendo.
Infelix est ille, qui venerit illis in ore.
Illi ferunt laudes et illi victoriam damnis:
Stat miser in medio mutus, qui plus dolet intus.
Illi tonant ore et ille silentio nummis.
Obstrepit interea vox adornata diurnum,
Et saepe fit causa melior mala pluscula dando.
Hinc pretium quaerit sapiens, hinc vincere gaudet,
Etsi prave gerat, dum sit modo victor; aegrotat,

Nil sua de causa tractat, cum lucra conatur;
Spem subit alterius et sua posterga remittit.
Multi de successu rapiuntur saeculi silva;
Dum gaudent in brevia, remanent a gratia Christi,
Dum cupiunt multa oculo, dum augere quaerunt;
Nec Deus est illis aliquid, nisi saeculi vita.
Provenire satagit vir, agon est pro ipso diurnum;
Et verum agonem spernit pro aeterna salute.
Quisque, si vigilat saeculo, laudatur acutus:
Nam qui Deum sequitur, copria iudicatur ab ipsis.
O nimium felix, saecularia si quis evitet!
Sit stultus aliis, sapiens dum sit Deo summo.
Ipsa spes tota, Deo credere, qui lignō pependit;
Foeda licet res est, sed utilis vitae futurae.

Quod filius dicitur, sit Deus pristinus ipse.
Hic praeibat Deus in columna nubis et ignis,
Quando de Aegypto liberavit illos ad unum.
Hic crudele nefas imperat de unico nato,
Ut probaret Abraham, cui dixit: Parce! e caelo
Angelus. Et Deus est, hominem totidem qui refecit,
Et quidquid voluerit, faciet ut muta loquantur.
Balaam caedenti asinam suam colloqui fecit
Et canem, ut Simoni diceret: Clamavi de Petro!
Paulo praedicanti dicerent ut muti de illo;
Leonem populo fecit loqui voce divina.
Deinde, quod ipsa non patitur nostra natura,
Infantem fecit quinto mense proloqui vulgo.
Hic erat venturus, commixto sanguine nostro,
Ut videretur homo, sed Deus in carne latebat;
Non senior veniet nec angelus, dixit Esaias,
Sed Dominus ipse veniet se ostendere nobis.
Hunc mare pertimuit, hunc venti, hunc tartarus ipse;

Agnovit Dominum omnis creatura latentem.
Solus nequam populus centriam erexit ad illum:
Absit, ut sic Dominus venerit in tali figura!
Hic, sicut in terra, super fluctus maris inibat
Et ventis imperat, placidum ut redderet aequor;
Hic legem tartaream derupit verbo praesenti
Et levat de tumulis Lazarum die quarta foetentem.
Nam qui ferebatur, cum fuisset obvius illi:
Surge, inquit, iuvenis! Et surrexit ille feretro.
Archisynagogi filiam deprecatus a patre
Iam exanimatam plangentibus suscitat illam.
Mutum loqui fecit et surdum audire, praesertim
Et caecum ex utero natum, ut videret in auras.
Post triginta octo annis paralyticum surgere iussit,
Quem admirarentur grabatum in collo ferentem.
Cuius vestimento tacta profluvio sanata est;
Quinque panes fregit hominum in milia quinque
Et quattuor milia iterum de septem refecit.
Plenius ut sese Dominus demonstraret adesse,
Commutavit aquas, fierent ut optima vina.
In nuptias fuerat invitatus matre cum ipsa;
Quod fuit rogatus subveniret vino defecto,
Tum iussit implere hydrias velocius aqua,
Quod prius gustavit et sic ministrari praecepit.
Nec sic potuerunt Dominum cognoscere factis,
Sed insanierant, quasi nequam perdere morte:
Quod ipsum concedit, quoniam sic pati decrevit.
Si tamen crediderint, veniam tunc demum habebunt.
Hic est primogenitus per prophetas ante praedictus,
Ut vocitaretur in terris Altissimi proles.
Felices hominum spem suam in isto qui ponunt,
Nam insipientes tamquam maledictum evitant.
Aeternitas illi praeparatur, Christo qui credit,
Ut socius Dei sit homo post funera vivens.
Lex et prophetae dicent, qui sunt Dei digni caelorum

Et quibus absconsa revelantur aurea saecla.
Per tot vates numero de filio Dei clamatur,
Et cluserunt oculos filii Dei primi vocati;
Qui scelere facto non sunt recordati legendo,
Sed perseverant: En nos sumus electi! dicentes.
Adhuc infatuant profanos balneis ire,
Quos faciant mundos ipsi Deo summo placere.
Aqua lavat sordes, non intima cordis iniqua.
Nec sacra sacrilega poterunt lavare curata,
Nec ita praecepit Dominus sacra ferre malignis.
Est locus Ieremiae, ab idolis mundos haberi:
Nemo sibi faciat simulacrum daemonis, inquit,
Nunquam et illis idolis servire nolite.
Si Deus praecepit ab idolis valde caveri,
Quid illi decipiunt gentes puros esse lavacris?
Immo cum recipient tales, docere deberent
Servire non aliis, nisi tantum Summo placere.
Dum facinus quaerunt obumbrare Christi de morte,
Aperiunt valvas passim, ut intretur ad illos.
Hinc ergo depereunt, qui se putant puros ab aqua
Posse Dei fieri, conscientes ante latroni.
Nunc colit in vano quodlibet, nunc sancta requirit,
Nescit ubi primum occurrat inscius ille:
Ac idolis servit, iterum tricesimam quaerit;
Nunc azyma sequitur, qui castus aderat ante.
Hoc Deo non placuit participes daemonum esse,
Qui legem instituit, fieret quo transitus inde.
Sunt tibi propositae duae viae: elige, quam vis,
Nec enim te findes, ut possis ire per ambas,
Sed tamen ex ipsis opportunam quaerere debes.
Ne cadas in fauces latronum, cautior esto:
Unum quaere Deum, qui quaerit hostiam nullam,
Ut possis abolitus resurgere saeclo novato.
Quid malos attendis et iudicas sanctos iniquos,
Qui tibi nullum verbum de lege demonstrant?

De virtute Dei refertur, quam fecit in illos,
Nam de suo facta scelerata dicere nolunt,
Semper homicidae manibusque semper cruentis,
Quos Dominus numquam potuit domare monendo.
Suffecerat illis per ignaviam tanta fecisse
Et dicere: Scriptum sic erat, modo credere fas est.
Sed Dominus ipse obscuravit sensus eorum,
Induravit eos sicut Pharaonem in ipsis;
Nec preces eorum ait exaudire se velle
Et de terra sua proiecit illos iratus.
Cum filios illos utique iam dixerat ante,
Necesse voluerat bono corde vivere natos,
Quando pater gaudet, cum sit bonus filius illi.
Quod si malus fuerit, exsecretur odio natum.
Contrarium nullus patitur sibi filium esse.
Excludit omnis se caritas crudele de nato
Nec facit heredem illum ex asse suorum.
Quem si prius poterit consumere, gaudet in illum
Impium et saevum sobolem reisve tyrannum;
Nec obvium patitur genitor commotus ab illo.
Quid isti praesumunt, cum sint adhortati, dicentes:
Ex omni populo nos sumus carissimi Summo?
Parricida patris semper est superbus in illo:
Carus esse potest aut heres iure vocari?
Si patres carnales tales detestantur alumnos,
Quanto magis Dominus, superant cui filii legandi!
Mansuetis, humilibus, obsequio plenis alumnis
Dividuntur, quae bona, non impiis neque tyrannis.
Adoptati fuerant manifeste filii Iudaei,
Sed in testamento consecuti sunt impii nomen.
Ipsi sibi reputent: scelere commisso cruenti,
Qui poterant utique participes esse bonorum,
Qui nobis strident, qui nos aemulantur heredes?
Fecissent si bonum, et erant in parte legati.
Nec hodie tacent et Christo credere nolunt,

Qui fuerat illis salutaris lege praedictus,
De quo iam audistis qualiter prophetae canebant,
Venturum in terras Deum, quem gentes adorabunt.
Hunc ante nos ipsum admonent cognoscere Summum,
Qui renovat hominem peccata pristina donans.
Nam et comminatur deorum cultoribus ipse:
Sacrificans idolis periet in morte secunda.
Quisque deos ergo sequitur fabricatos in auro,
Argento vel lapide, ligno vel aeramine fusos,
Cum ipsis infelix mittetur in igne proiectus,
Nec ibi permoritur, sed dat cruciatus ignitos.
Sunt homines equorum similes in ista natura,
Qui nolunt accipere frenum Dei summi vagantes.
Cum ipsi non durant servorum talia ferre,
In quorum saepe discendunt sanguine diri,
Dicentes adiciunt: Nihil est post funera nostra.
Dum vivimus, — hoc est, incumbunt more suillo —
Nulla sit luxuria, quae nos pertranseat aevo:
Dum tempus est vitae, perfruamur omnia saecli.
Indisciplinati clementiam Dei refugant
Strenui sectantes, quasi sola vita sit, istam.
Sic redeunt a Deo, qui promittit vivere semper:
Contra bonum pugnant, cum sit repugnandum iniquo.
Erravimus omnes manifesto, saeculo suasi,
Sed gratia Domini provocamur credere legi.
Propterea venit et fecit trophaea latenter
Et fuit homo Deus, ut nos in futuro haberet.
Sed plurimi pereunt, qui putant utrisque placere,
Idolis atque Deo, placeat cum nemo duobus.
Unus est in caelo Deus caeli, terrae marisque,
Quem Moyses docuit ligno pendere pro nobis.
Unde quidam errant ignari talia passum,
Non satis intenti mysterio Dei secreto.
Invidia Diaboli mors introivit in orbem,
Quam Deus occulte destruxit virgine natus.

Qua nativitate excordantur caeci Iudaei,
Stultos infatuant scelere commisso cruenti.
Nemo potest ullum excusamen dicere, postquam
Commodo sit nobis facultas data credendi.
Non venit in vano Dominus in terris e caelo,
Sed venit, ut faceret populum suo nomine dictum.
Quem si quis confessus non erit in ista natura,
Perit et, quod vixit, in poena sero se damnat,
Aut certe, dum sperat exspectans crescere canos,
Excluditur diutius ab aeterna vita defunctus.
Ergo iam ad illum citius recordari debemus,
Qui nobis post obitum pollicetur reddere vitam.
Insuper hoc addit, immortales esse futuros
Et frui quod oculus non viderat ante videndo.

Sex milibus annis pervenient ista repletis,
Quo tempore nos ipsos spero iam in litore portus.
Tunc homo resurget solis in agone reductus
Et gaudet in Deo reminiscens, quid fuit ante;
Qui, sicut audivit fragilis in pristina carne,
Cum sit incorruptus, recognoscit ante promissa.
Quam gloriam mirans homini provenisse sic inquit:
Qualiter audivi prius, sic singula cerno.
Haec pariter omnes clamant ab inferno levati:
Quemadmodum ante audivimus, ecce videmus!
Cedet dolor omnis a corpore, cedet et vulnus,
Nec erit anxietas ulla, nisi gaudia semper.
Quisque tribus credit et sensit unum adesse,
Hic erit perpetuus in aeterna saecla renatus.
Sed quidam: Haec, aiunt, quando haec ventura putamus?
Accipite paucis, quibus actis illa sequentur.
Multa quidem signa fient tantae termini pestis,

Et erit initium septima persecutio nostra:
Ecce iam ianuam pulsat et cogitur ense,
Quae cito traiciet Gothis inrumpentibus amnem.
Rex Apolion erit cum ipsis nomine dirus,
Qui persecutionem dissipet sanctorum in armis.
Pergit ad Romam cum multa milia gentes
Decretoque Dei captivat ex parte subactos.
Multi senatorum tunc enim captivi deflebunt
Et Deum caelorum blasphemant a barbaro victi.
Hi tamen gentiles pascunt Christianos ubique,
Quos magis ut fratres requirunt gaudio pleni,
Quam luxuriosos et idola vana colentes.
Persequuntur enim et senatum sub iugo mittunt.
Haec mala percipiunt, qui sunt persecuti dilectos:
Mensibus in quinque trucidantur isti sub hoste.
Exsurgit interea sub ipso tempore Cyrus,
Qui terreat hostes et liberet inde senatum.
Ex infero redit, qui fuerat regno praefectus
Et diu servatus cum pristino corpore notus.
Discimus hunc autem Neronem esse vetustum,
Qui Petrum et Paulum prius punivit in urbe:
Ipse redit iterum sub ipso saeculi fine
Ex locis apocryphis, qui fuit reservatus in ista.
Hunc ipse senatus invisum esse mirantur;
Qui cum adparuerit, quasi deum esse putabunt.
Sed priusquam ille veniat, prophetabit Helias
Tempore partito, medio hebdomadis axe.
Completo spatio succedit ille nefandus,
Quem et Iudaei tunc simul cum Romanis adorant,
Quamquam erit alius, quem exspectant ab oriente;
In nostra caede tamen saevient cum rege Nerone.
Ergo cum Helias in Iudaea terra prophetat,
Et signat proprium populum in nomine Christi;
De quibus quam multi quoniam illi credere nolunt,
Supplicat iratus Altissimum, ne pluat; inde

Clausum erit caelum, ex eo nec rore madescet:
Et flumina quoque iratus in sanguine vertit.
Fit sterilis terra nec sudant fontibus aquae,
Ut famis invadat: erit tunc et lues in orbe.
Ista quia faciet, cruciati nempe Iudaei
Multa adversus eum conflant in crimina falsa,
Incenduntque prius senatum consurgere in ira
Et dicunt Heliam inimicum esse Romanis.
Tunc inde confestim motus senatus ab illis
Exorant Neronem precibus et donis iniquis:
Tolle inimicos populi de rebus humanis,
Per quos et dii nostri conculcantur neque coluntur.
Et ille suppletus furia precibusque senatus
Vehiculo publico rapit ab oriente prophetas.
Qui satis ut faciat illis vel certe Iudaeis,
Immolat hos primum et sic ad ecclesias exit,
Sub quorum martyrio decima pars corruit urbis
Et pereunt ibi homines septem milia plena.
Illos autem Dominus quarto die tollit in auras,
Quos illi vetuerunt sepultura condi iacentes,
Suscitatque solo immortales factos de morte,
Quos inimici sui suspiciunt ire per auras.
    Territi nec sic sunt, sed magis intra crudescunt
Ad populum Christi exsecrantes odio toto.
Induravit enim Altissimus corde nefandos,
Sicut Pharaoni prius induraverat aures.
Hic ergo rex durus et iniquus Nero fugatus
Pelli iubet populum Christianum ipsa de urbe,
Participes autem duo sibi Caesares addit,
Cum quibus hunc populum persequatur diro furore.
Mittunt et edicta per iudices omnes ubique,
Ut genus hoc hominum faciant sine nomine Christi;
Praecipiunt quoque simulacris thura ponenda
Et, ne quis lateat, omnes coronati procedant.
In histrionica si fidelis ire negavit,

Feliciter exit: sin vero, de turba fit unus.
Nulla dies pacis tunc erit nec oblatio Christo,
Sed cruor ubique manat, quem describere vincor,
Vincunt enim lacrimae, deficit manus, corda tremiscunt:
Quamquam sit martyribus aptum tot funera ferre;
Per mare, per terras, per insulas atque latebras
Scrutanturque diu, exsecratas victimas ducunt.
Haec Nero tum faciet triennii tempore toto
Et anno dimidio — statuta tempora complet —
Pro cuius facinore veniet vindicta letalis,
Ut urbs et populus ille cum ipso tradatur,
Tollatur imperium, quod fuit inique repletum,
Quod per tributa mala diu maceraverat omnes.
Exsurget iterum ista in clade Neronis
Rex ab orientem cum quattuor gentibus inde
Invitatque sibi quam multas gentes ad urbem,
Quae ferant auxilium, licet sit fortissimus ipse,
Implebitque mare navibus cum milia multa:
Et si quis occurrerit illi, mactabitur ense;
Captivatque prius Tyrum et Sidona subactos,
Nam inde finitimae gentes terrore fatiscunt.
Hinc lues, hinc bella, hinc fames, hinc nuntia dura,
Miscenturque simul, quo fiat turbatio mentis.
Interea fremitum dat tuba de caelo repente,
Cuius omni loco sonitus praecordia turbat.
Videbitur et tunc ignea quadriga per astra
Et facula currens nuntiabit gentibus ignem.
Siccatur fluvius Euphrates denique totus,
Ut via paretur regi cum gentibus illis.
Persae, Medi, simul Chaldaei, Babylonii venibunt,
Immites et agiles, qui nesciant ullum dolorem.
Hic ergo exoriens cum coeperit inde venire,
Turbaturque Nero et senatus proximo visu.
Exibunt illi tres Caesares resistere contra:
Quos ille mactatos volucribus donat in escam,

Exercitus quorum necesse est victorem adorent.
Cumque redeuntes in urbe mente mutata
Spoliant templa et, quidquid est intus in urbe,
Diripiunt mactantque viros ingenti cruore,
Novissime nudam adigunt incendio factam,
Ut neque vestigium eius adpareat ultra.
Cuius in exitio tabescunt corda potentum
Nec se adinveniunt, in quo sint tempore ruti.
Haec quidem gaudebat, sed tota terra gemebat.
Vix tamen invenitur illi retributio digna.
Luget in aeternum, quae se iactabat aeternam,
Cuius et tyranni iam tunc iudicantur a Summo.
Stat tempus in finem fumante Roma maturum,
Sed merces advenient meritis partita locorum.
Inde tamen pergit victor in terra Iudaea,
Quem ipsi Iudaei spectarant vincere Romam.
Multa signa facit, ut illi credere possint,
Ad seducendos eos quoniam est missus iniquus;
Quem tamen e caelo increpat vox credita Summi.
De Persida homo immortalem esse se dicit:
Nobis Nero factus Antichristus, ille Iudaeis.
Isti duo semper prophetae sunt in ultimo fine;
Urbis perditio Nero est, hic terrae totius:
De quo pauca tamen suggero, quae legi secreta.
Displicet interea iam sero Iudaeis et ipsis,
Susurrantque simul, quoniam sunt fraude decepti,
Et clamant pariter ad caelum voce deflentes,
Ut Deus illis subveniat verus ab alto.
Tum Deus omnipotens, ut terminet cuncta, quae dixi,
Producet populum celatum tempore multo:
Sunt autem Iudaei, trans Persida flumine clausi,
Quos usque in finem voluit Deus ibi morari.
Captivitas illos ibidem redegit ut essent,
Ex duodena tribu nove semis ibi morantur.
Mendacium ibi non est, sed neque odium ullum;

Idcirco nec moritur filius suos ante parentes,
Nec mortuos plangunt nec lugunt more de nostro,
Exspectantque vitam resurrectionemque futuram.
Non animal ullum vescuntur additam escis,
Sed olera tantum, quod sint sine sanguine fuso.
Iustitia pleni inlibato corpore vivunt:
In illis nec genesis exercet impia vires
Nec febres accedunt in illis, non frigora saeva,
Obtemperant quoniam universa candide legis,
Quae nos et ipsi sequemur pure viventes.
Mors tantum aderat et labor, nam cetera surda.
Hic erit populus, qui nunc est extra repostus;
Siccato fluvio repetet in terra Iudaea;
Cum ipsis et Dominus veniet implere promissa,
Qui per totum iter exsultant Deo praesente.
Omnia virescunt ante illos, omnia gaudent,
Excipere sanctos ipsa creatura laetatur:
Omni loco fontes exsurgunt e se parati,
Qua graditur populus Summi cum terrore caelesti.
Umbram illis faciunt nubes, ne vexentur a sole,
Et ne fatigentur, substernunt se montes et ipsi;
Praemittitur enim ante illos angelus Alti,
Qui ducatum eis pacificum praestet eundo.
Hi sine labore leviter gradiuntur euntes
Et quasi leones, qui transeunt, omnia vastant.
Neque gens ulla quidem poterit resistere contra,
Si bellum intulerit, cum sit Deus ipse cum illis.
Expugnant gentes civitatesque deponunt:
Permissione Dei viduant colonias omnes
Auro vel argento, locupletanturque praedando.
Et sic honestati hymnos per iter Deo cantant.
Mox autem adproperant sanctae civitati paternae,
Expavescit enim terribilis ille tyrannus
Et fug[it in B]oreae [partem ab exer]citu magno.
Unde rapit populum, ut stet quasi [pro suis] pugnans

Cum properant autem, exerc[itus] Dei rebelles
Sternunt [ubi]que solo ab angelis proelio facto.
[Rex autem iniqu]us et [pseudo]propheta mittunt[ur],
[Comprehensi simul, in gehennae] poena viventes,
Quorum primores praeposi[ti] sive legati
In loco servorum statim rediguntur iniqui.
Interea [sancti] intrant in colonia sancta,
Quam ex promissa capiunt sine fine laetantes;
Exorant Deum pro mortuis ut resurgant,
Quod ipse promisit olim de anastasi prima.

Incipiet Deus iam tunc inimicis irasci,
Statutusque dies quondam advenit iniquis.
Cum coeperit autem mundum iudicare per ignem,
Devitatque pios et cadet super impios ignis.
Vix remanent pauci, qui referant talia facta,
Et qui reservantur, ut serviant iustis evadunt.

Post persecutionem sanctorum et funera tanta
Imminet ut veniat dies detestabilis, ardens.
Ecce canit caelo rauca tuba ubique resultans,
Quae pavidat totum orbem in ruina cadentem.
Sol fugit incaute, subito fit noctis imago,
Et Deus exclamat: Quamdiu me ferre putasti?
Cuius signo dato pestis ruet aethere toto,
Cum strepitu tonitrus descendit impetus ignis.
Tunc aliud atque aliud fulmen iactatur ab astris,
Ignea tempestas furit reservata tot annis;
Rugit pestifera clades, tremit excita tellus,
Nec, qua se avertat, providet gens omnis humana.
Stellae cadunt caeli, [iudi]cantur astra nobiscum:
Turbantur caelicolae, agitur dum saecli ruina.
Suppetium tunc nullum erit, et clamor inanis:
Non navis accipiet hominem nec ulla latebra,
Nec illis subveniunt, quos ante pro magno colebant:
Quisque sibi satagit, sed nihil proficiet illi,
His tantum proficiet, qui fuerint Christo notati,

Quorum salus erit, nam ceteris poena letalis.
Pars incredulorum servatur molliter usta,
Ut genus ipsorum iterum se in ultimo plangat. —
Quocumque se vertunt homines, vis ignea fervet;
E se ipse mundus, qui placebat ante, crematur.
Quot strepitus caeli ingruente fulmine dicam,
Cum ira tot annis collecta funditur omnis?
Hinc ignis, hinc tonitrus, hinc turbinis tot mala fervunt,
Rapieturque polus subitaneae mortis in umbra.
Partim terra tremens laxat [funebria claustra],
[Par]tim tonitrua disrumpunt moenia ima
[Et fundamenta mundi] ituri sicut pulvis in auras.
Saxa volant [scissis rupibus et] tecta domorum
Vastantur, patriae prosternitur civitas omnis,
[Ut vix, ubi fuerit, pl]usculum vestigio tradat.
Tot crepitus, tantos fragores [tantasque] ruinas
Quis poterit ferre aut naufragia tanta [tueri]?
Quid misera mater faciet tunc parvolo dulci?
Aut si pater nat[um ra]piet, quid proficiet illi?
Vae refugis Domini! Vates sine Christo [discordes],
Quorum et laeta sors iudicabitur, [nunc] pro se flentes
Plang[unt] ex mugitibus [seseque prosternunt in ter]ra,
Dum [illuces]cet [frat]ri[bus aula] laeta caelestis.
Tunc [lux vitae] virum mundabit aet[er]na [super]nae,
Et qui [fuit] humilis, [Deus nunc] de caelo videtur:
Cum illo descendent angeli [cl]aritatis aeternae,
Rumpentur et tumuli, exsurgent corpora lu[to],
Quae [maculat ta]bes, et portant [in tartara saevi]
In[ferni custodes]. [Hic erunt Iudaei] viventes:
Suscitab[it] illos, ut videant gloriam eius
Quem cruci fixerunt. Sed denuo [surgit ab] imis,
Ut e[xs]tet miseris illis testis, necatus ab illis.
Quot pen[detis nummos, qui stulto] providi dolo
Promisisti[s custodibus] lucra silentibus? De te,

Invidia, canimus; [de te, Iudaea, v]incemus,
Cum iusti laetantur, [et] in inferno cremantur
Da[mnati]; illis D[eus] di[cet: R]eced[ite] ill[uc]!
Et qui non crediderint, in umbra mortis abibunt;
Sicuti qui poterant pl[us] vell[e,] et mort[alia] tant[um]
[El]egerunt, proni] descendent illi deorsum
Ceteri, qui fuerint in adversis Christi. De sanctis,
De duobus populis [erit una plebs] agia [semper].
Heic maior [finis; ne] mutetur enim, [ipse iuravit].

Index I.

Nominum.

Index II.

Verborum.

(Asterisco notata sunt verba coniectura restituta.)

Addenda et corrigenda:

praef. p. VI, 10 lege *his* pro *is*, cf. Spicil. I praef. p. XVII.
„ „ X ad versum 65 non indicavi Roenschium *tempestates* scripsisse. —
„ „ XI, 8 lege *perna nimis salf.* —
„ „ XXXV: R. ad v. 860 adnotavit forte *corda nefandis* scribendum esse. —
„ „ XXXVIII adde suo loco eundem editorem v. 953 *repedet* (coni. verb. repedandi) pro *repetet* proposuisse. —
p. 10 v. 292 lege *exsultent* pro *exultent.* —

DATE DUE	BORROWER'S NAME